

Összeállítás az 1956-os „szentséges nagy forradalom” emlékére

Márkus Ferenc: Emlékfáklák csillaghullásnak idejéből	3
Erős Krisztina: „Nevezettnek jelenlegi lakhelyén való tartózkodása államvédelmi szempontból káros” (Kitelepítések a Zala megyei határsávból, 1950-1953)	7
Bekó Tamás: Zalatárnok a forradalom viharában	12
Zsebők Csaba: Az '56-os „Kolhoz Kör” és a Tiszta szívvel folyóirat	17
Király László: Modern operák 1956-ról	20
Csiba Erika: 60 évvel ezelőtt... (56-os kiállítás a zalaegerszegi Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben)	23

Szépirodalom

Az eltűnt versek nyomában

Péter László: A rögözött költő (Juhász Gyula itineráriuma)	27
Kerék Imre: Szüreti Himfy-strófa, új dimenziókba	35
Molnár Krisztina Rita: Árnyéksimogató; El ne; Után, előtt	36
P. Szabó Dénes: Egy új korszak nyitánya	39
Vécsei Rita Andrea: válasz, Szemüvegcsár fölött a jobb halántékon	43
Halmi Tamás: Vízhang, Az ifjú Jézus, Marionett, Szellemkép, Mit tud a szív?	45
Hász Róbert: Két vacsora a <i>Fehér hajóban</i> , avagy Fábián Marcell rendőrpandúr rejtélyes esete (Regényrészlet)	48
Ferenczi János: Ahogy a szív megáll, Reggel, Szerda hétszer, Bársony képzelet	53
Tarjáni Imre: Bibliái tizenhetesek	55
Jász Attila: Fénycsík, Alvófény	56
Vörös István: Kocsis Zoltán a sötétben zongorázik	57

Zalai összeállítás

Dezső Márton: Láthatóság, Köptető, amikor felejt	58
Lukács Izabella: Számtalan 138., 140., 142., 143.	60
Molnár Gábor: Sercenő szikrameleg	61
Farkas Balázs: Hozzatok ragasztót	62
Turbuly Lilla: Repülőök, Elfekvő napok (Ecc-pecc..., Éjjeliszekevény, Csip-csip csóka...)	65
Nagy Bettii: Mester keresése (Keresés az üres lakásban, Keresés a Sándor parkban, Keresés a világban, Keresés a bálon, Keresés a tébolydában, Mondta a kisbaba)	66
Bubits Tünde: A kotyogó	68
Sebestyén Péter: Hely és idő, A mi időnkben	71
Soós József: Szeged	72
Lángi Péter: Falusi krónika az ötvenes évekből	73
Geresits Gizella: „Elérhetetlen közelség”? – Ars poetica helyett	74
Fa Ede: Egy túlokos férfi sírkömonológja	75
Lackner László: Tévelygés a múltban	76
Szabó P. Katalin: Határkő a szlovéniai kortárs magyar irodalomban (Göncz László <i>Határ-szél</i> című kötetéről)	80
Domokos Gyöngyi: Verbális Galaxisok, avagy Ariadné szárítókötele (Beck Tamás <i>Más él benned</i> című kötetéről)	83
Szemes Péter: Keresztury József válogatott írásából (Az <i>Úton, nehéz méltósággal</i> című kötetéről)	86

Esszé, tanulmány, kritika

Pomogáts Béla: Fejtő Ferenc – a békítő (József Attila és Illyés Gyula között)	90
Pécsi Györgyi: „Határokon járok örökké” (Metafizikai félfordulat (?) Szilágyi Domokos kései költészetében)	93
Tanos Márton: Az élet alig elviselhető abszurditása (A <i>Szinpompás ostrom lángoló házakkal</i> című Orbán Ottó életműinterjú-kötetéről)	97
Kecsmár Szilvia: Ahol a két magány összeér... (Szentmártoni János <i>Szomjúság</i> című kötetéről)	100
Zoltán Dominika: A költő lejön a dombtetőről – de írni visszajár oda (Györfly Ákos <i>A hegyi füzet</i> című kötetéről)	103

Testvérműzsák

Pósa Zoltán: „A művész nem rendhagyó, hanem rendkereső személyiség” (Gondolatok Takács Gábor <i>A szépség szolgálatában – Beszélgetések Somogyi Győzővel festéséről, grafikáról, esztétikáról</i> című interjúkötetéről)	105
Pásztóhy Panka: Két grafikusművész találkozása (<i>Mosó Masa és barátai</i> – F. Györfly Anna grafikusművész)	108
Kostyál László: Angyal szállt el felettünk... (60 éve született Fischer György)	110
Petró János: Elgurult a pöttös (A <i>nép ellensége</i> a szegedi Kisszínházban)	116
Szemes Béla: Sikeres magyar musical bemutatója a Hevesi Sándor Színházban (Dés László – Geszti Péter – Békés Pál <i>A dzsungel könyve</i> című darabjáról)	120
Király László: Zenével összeforrított élet – Visszatekintés négy tételben	123
Hírek Szerzőinkről	127
	129

A folyóirat archívum a www.pannontukor.hu weblapon elérhető.
Ugyanitt információ a folyóiratról és a Pannon Tükör könyvsorozatról.

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

Szerkesztőbizottság:

Balogh László - elnök (Nagykanizsa)
Gyimesi Endre (Zalaegerszeg)
Hóbor Erzsébet (Zalaegerszeg)

Szerkesztőség:

Kaj Ádám - főszerkesztő
Szemes Péter - főmunkatárs
Bence Lajos - munkatárs
Braun Barna - munkatárs
Payer Imre - munkatárs
Somogyi Zoltán - munkatárs
Szabó P. Katalin - munkatárs

Rovatvezetők:

Vörös István - vers
Balazsek Dániel - műfordítás
Bene Zoltán - próza
Kaj Ádám - tanulmány, kritika
Kostyál László - képzőművészet
Turbuly Lilla - színház
Király László - zene

Online főszerkesztő:

Tóth Imre

Készült Zalaegerszeg MJV és Nagykanizsa MJV Önkormányzata, a Magyar Művészeti Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával.

Szerkesztőségi cím:

Pannon Tükör Szerkesztősége, 8900 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
Tel: 06/92 951-513

E-mail: pannontukor@gmail.com

Kiadja a Pannon Írók Társasága

Felelős kiadó: Cséby Géza elnök
Előfizethető csekken vagy számlázással, mely a szerkesztőség címén igényelhető.

Számlaszám:
Zalavölgye Takarékszövetkezet,
Zalaegerszeg 75500258-10809415

Ár
1000 Ft/szám
4000 Ft/év

ISSN 1219-6886

Lapterv:
Náspáng Grafika
horvathemz@gmail.com

Nyomdai munkák:
Göcsej Nyomda
8900 Zalaegerszeg,
Bajcsy-Zsilinszky tér 2.
E-mail: info@gocsejnyomda.hu

További támogatóink:

NB FORSZ
Szolgáltató és Tanácsadó Kft
Könyvvezetés - Könyvvizsgálat
Tel: 92-510005, Fax - 92-510006

Fischer György: Aurora

Márkus Ferenc

Emlékfáklyák csillaghullásnak idejéből

Sokáig azt gondoltam, hogy a történelem úgy fogja körül az embert – az egyes embert is –, mint tenger a szigetet. A mindenkori mából visszaemlékezve 1956-ra, már tudom, hogy a történelem nem emberen kívüli, érintőlegesen áramló víztömeg, hanem az ember bensejében, belül meglévő, óceán nagyságú időbeliség.

Éppen ezért az iménti fejtegetés arra készlet, hogy a történelem szó mellett az időbeliség színonimáját, a történetiséget is emlegetsem. Anélkül, hogy jelentésének részletezésébe belebocsátkoznék. Ugyanis, amit elmondani szándékozom, az csakis ebben az utóbbi fogalomban képes teljessé válni.

A bonyolultságot kerülve, maradok a történelem közismert jelentése mellett.

A történelem tárgya a múlt jelentős személyeinek, eseményeinek, eszmeáramlatainak megőrzése; az emberi tevékenységek egymástánjának elbeszélése, ahogy szemtanúk értelmezése által számunkra rekonstruálhatóvá válik.

A fogalom értelmezése – persze – ennél összetettebb és pontosabb. Emlékezésemben azonban csak kiindulásul használom. A személyesség nem feltétlenül követeli meg a hivatásos történetmondás objektivitását.

Tanulmányok, értekezések, emlékiratok, levelek, filmek, drámák, regények, elbeszélések, versek, rádiós és tévés dokumentumok, interjúk megszámlálhatatlan sokasága említette és emlegeti most is történelmi hűséggel 1956. október 23-tól november 4-ig és még tovább 20. századi forradalmunk és szabadságharcunk megörökítésre méltó napjait, óráit.

Ám én nem ezekre emlékezem most, hanem csak azokra a történetekre, amelyeknek szemtanúja, esetleg személyes résztvevője, érintettje lehettem.

Két helyszínen éltem ezekben a napokban: Nagykanizsán és Budapesten. Valamint azon az úton, vasúton, amely a két várost összeköti.

Az események szereplői közül csupán néhányat sorolok föl, akik 60 év múltával hívás nélkül előlépnek tudatom, tudatalattim panteonjából.

Ők kisebb számban tanárok; közöttük én is második éves gyakorló tanár voltam ekkor Nagykanizsán: Alaksza Ambrus, Béli József, Gőgös Ferenc igazgató, Harkány László, Hulesch Béla, Karakas Gábor, Pálos László, Rimay Béla, Solti Jenő.

Nagyobb számban diákok. Két intézmény tanulója, lakója: 1. Irányi Dániel Gimnázium, 2. Zrínyi Miklós Fiúkollégium. Az utóbbi valamennyi nagykanizsai középiskola nem helybeli, nem bejáró fiútanulójának

adott otthont. Közöttük volt néhány kínai és koreai diák is. Az eseményekben játszott szerepük és bátorságuk okán kiemelkedett közülük a gimnázium III., majd IV.A osztálya. Krónikájuk („Csitt”), ’56-os szerepük és annak következményei miatt legendává nemesedtek, amit vizsgálati fogságban töltött idejük, majd az iskolából való kizárásuk meg is szentelt.

Tíz-egynéhány tanulót avatott „hőssé” helytállásuk és megalkuvást nem ismerő magatartásuk.

A nagykanizsai események, amelyekben részt vettem, a gimnáziumi és a fiúkollégiumi tanulók, valamint a két intézmény tanárainak a tevékenységéből álltak. Értekezletek, megbeszélések, tanácskozások; felvonulások – Majczen Mária szavalata a Petőfi-szobornál –, demonstrációk, lögyakorlat az egyik laktanyában, a „felszabadulásunkra” figyelmeztető emlékmű szovjet katona-alakjának ledöntése az októberi esték egyikében.

A tanárok egy része a diákmegmozdulások társai voltak. Másik részük a város közügyeinek, közéletének a megszervezésében vállalt szerepet.

1956. november 4-e után két nappal Rimay Béla kollégámmal Nagykanizsáról Budapestre indultunk. Három napig utaztunk.

Az első napon vonattal Fonyódig, majd onnan hajóval Badacsonytomajig jutottunk. Az éjszakát régi ismerőseimnél töltöttük.

A második napon vonattal Balatonalmádiba utaztunk. Rimay Béla szüleinél szálltunk meg. Béla édesapja – gyógyszerész volt – sérült fejem nagy kötését kisebbre cserélte. Erre már sapkát tudtam tenni.

A harmadik napon vonattal Székesfehérvárra érteztünk. Hosszas várakozás után vonat indult Budapestre: a 424-es mozdonyhoz egyetlen kocsit kötöttek. Három utasa volt: a kalauz, Rimay Béla és én. Alkonyodott már, amikor a Déli pályaudvarra begördült a szerelvény.

Gyalog indultunk otthonunkba. Döbbenetes, torokszorító volt, amit láttunk. A Nyugati pályaudvartól Béla a Múzeum körúton menyasszonyához igyekezett. Jó hat év múlva találkoztam vele Székesfehérváron. Évekig a váci börtön elítélte volt. Én a Váci úton Újpestre, a szüleimhez tartottam. Közben este lett. Világítás nélküli sötétség! Társaságot az elrobogó és lövöldöző szovjet páncélautók biztosítottak.

A Budapesten történekből négy epizódot emelek ki. Ezeket történések időrendi egymásutánjában sorolom fel.

1. November 4-e után néhány nappal újpesti otthonomban édesapámmal beszélgettünk a konyhában. Lánctalpak csikorgására figyeltünk föl. A tank megállt a házunk előtt. Ágyús tornyát a házra irányította. Körülbelül húsz géppisztolyos szovjet katona megszállta az udvart és a házat. Házkutatást tartottak. Titkos rádió-adó-vevő készüléket kerestek. Bejelentésre jöttek. Alapos – pincétől padlásig – kutatás után tárgyi bizonyíték nélkül távoztak.

2. Az előbbi epizóddal csaknem egy időben nővérem sebesülten jött haza. Egy talán eltévedt, talán szándékosan rá irányított lövedék átfúrta a lábát. Kórházba siettünk – inkább bicegtünk –, ahol ellátták a sebét. Az ijedtség, a lelki fájdalom sokáig megmaradt benne és mindnyájunkban.

3. Menyasszonyom, később feleségem, B.J. ebben az időben elsőéves egyetemista volt Budapesten. Részt vett az egyetem által szervezett felvonulásokban. Ott volt a Parlament előtti tüntetésen, melynek résztvevőire a szemközti épületből golyózáport zúdítottak.

A leánykollégium, amelyben ő is lakott, a Ludovika Akadémia – ma Közzolgálati Egyetem – épületében volt. Ide mentem érte gyalog Újpestről. Az épületben szovjet katonák is állomásoztak. Összepakoltunk és gyalog Pesterzsébetre mentünk rokonaihoz. Másnap, ugyancsak gyalog, a Népligeten át Újpestre tartottam. A II. világháborúban sem láttam annyi tankot, páncélautót, tehergépkocsit, ágyút, aknavetőt, géppuskát, mint amennyi itt sorakozott a liget fái között. Pedig a Budapestet megszálló és lerohanó katonai erő egy része volt csupán! Félve, szorongva, visszafordulásra nem gondolva siettem át közöttük. Szerencsére nem állítottak meg, és nem is igazoltattak.

4. Nagyon szomorú, gyászt hozó esemény a következő. Nővérem férje és férjének az öccse motorkerékpárral Kispestről Budakeszire tartottak. A Nagyvárad téren szovjet katonák megállást jeleztek. Esteledett, de még nem jött el az ideje a kijárási tilalomnak. Sógorom a jelzésre lassított, majd a járőrök vonalában hirtelen gázt adott, hogy elmeneküljenek. Ugyanis napokkal korábban elterjedt a híre, hogy akiket az oroszok elfognak, a Szovjetunióba deportálják. A háttérből gép-

puskával utánuk tüzeltek. Ronggyá lótték a két fiút. A Szent László Kórházba kerültek. Sajnos, már halottak voltak.

Ha nem gyanakodnak, ha a velük született vagányság kisebb bennük, ha egy korábbi sikeres menekülési tapasztalat – október 23-án Budapest határában kézigránát repeszeivel a hátában – sógoromat nem teszi vakmerővé, 26 évnél többet élhetett volna. Mindketten a kispesti temetőben nyugszanak. A beszédek mellett dízsörtűz búcsúztatta őket. Üzenetüket ma is hallani vélem: „... non omnis moriar...” (Q. Horatius F.; sohasem halok meg egészen).

Az országban és a városban (Nagykanizsa) végbement első eseményeknek az észlelése fölkelte bennem azt a sejtelmet, hogy annak, ami az országban és helyben óráról órára történt – 20. századi magyar forradalom és szabadságharc –, annak a lelkemben, az emlékezetemben (emlékezet: az a hely, ahol az ember szakadatlanul találkozik Istennel) emlékművet fogok állítani gondolatokból, képekből, jelenetekből, szavakból. Állítani fogok, mert állítanom kell!

Hiszem, hogy rajtam kívül ez minden magyar embernek nemcsak kötelessége, hanem belső igénye, sőt sürgető készítése is.

Ennek az emlékműnek az alapját írásom előző részleteiben már leraktam. Az igazán jelentős elemeket a folytatás megfelelő előkészítése miatt ismét megnevezem. Ezek az alábbiak: a személyes emléktörmelékek; az egészben megőrzött történetek, események; az országnak, a forradalomnak, a szabadságharcnak könyvekbe, folyóiratokba és más információ-hordozóba zárt közlései; szépirodalmi és más művészeti alkotások; írásos és tárgyi dokumentumok; az egyéni és közösségi emlékezet soha meg nem semmisülő tényezői sikerekről, győzelmekről, elbukásról (túlérő miatti elbukásról), amit már egy korábbi emlékbeszédemben így hangoztattam, „a vereség diadaláról”.

Ezen az alapon nyugvó emlékmű első felöltésének, majd megszületésének a pillanatára így tudok visszagondolni.

1956. október végének képei, színei, hangjai úgy elevenednek meg lelkemben 2016-ban, mint ahogyan 60 évvel ezelőtt beléptek az életembe. Hiánytalanul és hibátlanul követik egymást!

Ugyanaz az izgatottság, ugyanaz a feszültség, ugyanaz a felhangolt csodavárás hatalmasodik el bennem most, mint ami rám talált 1956. október 24-én egy kora délutáni órában.

A helyszín Nagykanizsa. A Fő utcán tartottam hazafelé, a Zrínyi Miklós Kollégiumba. Az ég kék, a nap magasán jár, ragyog. Csípős szél tépi és kergeti-röpteti a sárga faleveleket. Az utcai forgalmon látom, később meg is hallom, hogy valami rendkívüli történt a fővárosban, és történik itt és most Nagykanizsán. Részletekről a rádióból értesültem... később.

Ami ekkor ott kinn, az utcán, felöltött, megszületett bennem, talán egy pillanatig tartott. Talán sokkal tovább..., vagy előtte is, utána is mindig megvolt. Az a teljes és tökéletes, szabadságot megadó érzés, vagy inkább nevesincs hangulat, de leginkább hangoltság, amelyhez fogható addig soha nem ébredt bennem.

Talán az örökkévalóság kegyelmi pillanata öltött testet, kapott formát, amit boldogságnak tudtam nevezni akkor, és ezt mondhatom ma is. Ilyen a földi létben, a történelemben, a személyes emberi életben nincs is! Hacsaknem kivételesen egyszer! Egy ember életében egyetlen egyszer!!

Megismételni, földidézni, az emlékezet mélyéről fölhozni sem lehet. Úgy magában! Esetleg hasonlat segítségével. De nem is szavak, mondatok, sokkal inkább a hang, a zene beszédének a képességével.

Ez és csak ez lehet személyes '56-os emlékművem anyaga.

1956-os lelki-szellemi emlékművem ősképe majdnem pontosan 100 évvel korábban került be a magyar köztudatba:

„Kié volt ez elfojtott sohajtás,
Mi üvölt, sír e vad rohanatban,
Ki dörömböl az ég boltozatján,
Mi zokog mint malom a pokolban, (?)

Hulló angyal, tört szív, örült lélek,
Vert hadak vagy vakmerő remények?"...

(Vörösmarty Mihály: *A vén cigány* (874.), 1854. július – augusztus (?); *Vörösmarty Mihály összes költeményei* 3, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962; 193-195.)

Ha szabad a metatörténelem/történelem elméleti műszó példájára meta-visszaemlékezést írni – arra törekszem –, akkor a választott idézet képeiben és hangzásában megfelel; még inkább jól megközelíti a lelki-szellemi emlékműnek szánt írást.

Nem az egyes események egymásutánját sorolja, sorakoztatja, hanem az egészet láttatja el- és szétválaszthatatlan hasonlatában, formájában: a fényeset a sötéttel, a láng lobogását az elhamvadással, a mennyet a pokollal, az öröm lélegzetvételét az utolsó lehelettel, sóhajtással, a vereséget a vele egy diadal mámorával.

Talán megelégedhetnénk a lelki-szellemi emlékműnek ezzel a megformálásával is. Azonban úgy érzem, valami hiányzik belőle. Az a valami, amit csak a tiszta zenei hang meg- és ottléte tud alkotójával megsejtenni. Az a hang, az a különféle jelentésektől meg nem fertőzött hangzás, az a zene, ami a csillagok fölötti világ mindig hangzó üzenete. Akár akarjuk, akár nem, mindig halljuk. Hasonlatként nevezhetem a szférák zenéjének. Ám szívesebben mondom, hogy amit hatvan éve egyfolytában hallok, az valójában Isten permanensen világot teremtő beszéde. Ha kell, akkor emlékeztető magyarázata: a IV. A./1958-as fiúkkal, felvonulásukkal, szavalatukkal, krónikaírásukkal, ezzel az ércnél maradóbb beszédükkel, hősi jellemükkel és persze ma is meggyászolt, megkönnyezett, felejthetetlen halottaimmal.

Emlékművem tehát nem más, mint fényvé tökéletesedett zene. Ennek a teremtő hangnak, a szüntelen hangzásnak fény az anyaga. Úgy tudom, ennél finomabb anyag nincs a világegyetemben. Sok minden elmúlhat, elpusztulhat, de a fényanyagnak nem árthat semmi. Történelmünk számtalan szabadságharcos – II. Rákóczi Ferenc és kurucai; 1848/49 hősei; legutóbb 1956 felkelői – eseménye táplálja tüzet most és mindörökké. Remélem, sokakban, talán mindenkiben.

Észlelhetővé, érzékelhetővé – esetleg láthatóvá – bennem négy zenemű teszi az emlékműves '56-ot újra és újra időszerű jelenné:

1. Ludwig van Beethoven: Egmont nyitány... (1809).

Az emberek egyenkénti felsorakozása, egyet akaró közösséggé nemesülése és hőssé válása. Külön-külön és egyetemlegesen is!

2. Wolfgang Amadeus Mozart: Requiem (1791).

A diadalmas szabadságharc hőseinek elsíratása és felmagasztalása.

3. Giuseppe Verdi: Messa da Requiem (1874).

A „vereség diadalának” a zenei hasonmása, hasonlata.

4. Edvard Hagerup Grieg: A-moll zongoraverseny (1868).

Belőle motívumnyi zongoraszóló: Isten tisztán hallható hangja az emberi beszédben, zenekari előzmény és következmény között. Az 1956-os szabadságharc történelmi helyének a kijelölése és megnevezése.

Az emlékmű talapzatának mindenkihez szóló, tanulságos felirata:

„A humanizmus nem a kivégzésnek
technikai tökéletesítésében működik tovább,
hanem a meg hagyott fejekben, ...”

(Lászlóffy Aladár: A rotterdami bírák)

„Nevezettnek jelenlegi lakhelyén való tartózkodása államvédelmi szempontból káros”

(Kitelepítések a Zala megyei határsávból, 1950-1953)¹

„...hozzánk is berontottak ezek az ÁVH-sok, úgy fél három tájékn, falhoz állítottak minket. Apámat és a bátyámat elvitték a bíróhoz és ott megkapták a kitelepítési véghatározatot. ... Kérdezni nem lehetett semmit. Arra gondoltunk, hogy a Szovjetunióba visznek minket, erről már hallottunk, aztán az odarendelt marhavagonokba szállítottak be minket. Soha nem felejttem el, 1950. június 25-én, mikor kitört a koreai háború, érkeztünk meg a tiszafüred-kócsi állomásra. Itt a gazdasági vezető beszédet tartott: „itt fogják megszírozni a földet” – mondta és az elkövetkezendő három évben ez lett az otthonunk.” – olvashatjuk egy Kerkateskándról kitelepített visszaemlékezésében.

A hortobágyi kitelepítések Magyarország déli és nyugati határsávját érintették elsősorban. Zala megye délen határos volt Jugoszláviával, ami a Kominform 1948-as határozata alapján már nem tartozott a Szovjetunió vezetete kommunista régióba. Ekkor jelent meg a határsáv illetve a határövezet fogalma. A nyugati határsávba Győr-Sopron, Vas megye, Kőszeg, Mosonmagyaróvár és Sopron városok tartoztak. A déli határsáv területét Baranya, Bács-Kiskun, Csongrád, Somogy és Zala megye jelentette. Ide tartozott még Baja, Mohács, Nagykanizsa és Szeged városa is.

Az ÁVH Zala megyei Osztálya folyamatosan hangulatjelentéseket küldött a felsőbb szerveknek. Ezekben járási, illetve községi szintekre lebontva számoltak be a lakosság minden megmozdulásáról, viszonyáról az adott politikai eseményekhez. 1950-ben a megyei ÁVH-nak már a déli határsáv fokozottabb megfigyelését adták feladatul: „A zalaegerszegi ÁVH-ra nagy feladat vár: a megyével határos Jugoszlávia” miatt az „imperialisták láncos kutyája, Tito ellen könyörtelenül fel kell lépni, csírájában kell elfojtani minden kezdeményezését.” – hangzott az utasítás.

A hatalom számára a határsávban élő „osztályidegenek” eltávolításának formális jogi kereteit az 1939. évi II. törvénycikk, A honvédelemről szóló, szolgáltatta. Ez a törvény tette lehetővé, hogy azokat a személyeket, akiket a közrend, a gazdaság vagy az állam szempontjából veszélyesnek ítélnék meg, kitilthassák az adott területről és rendőri felügyelet vagy rendőri őrizet alá helyezhetik. A rendőri őrizet alá helyezett munkára is kötelezheték. A törvény azonban a II. világháború alatt született meg, háborús intézkedésként, nem békeidőszakra hozták. Biztosítékként a 228.010/1948. IV./1. B. számú rendelet is szerepelt a véghatározatokon. Indoklás: „Nevezettnek a lakhelyén való tartózkodása államvédelmi szempontból káros.”

Felsőbb utasításra az MDP Megyei Bizottsága már jóval a kitelepítés előtt elkészítette a „Kitelepítendő családok névsorai”-t. Nem megbízhatóaknak elsősorban a kulákságot tekintették, a kitelepítések első nagy hullámának főként ők estek áldozatul. A kitelepítendő listájára mindenképpen rákerültek, a harmadik világháborútól való félelem miatt, a kollaboránsnak tartott délszláv nemzetiségűek, azok, akiknek kapcsolata volt Jugoszláviával (rokoni, kereskedelmi), akik politikai szerepet vállaltak a koalíciós időszakban, akiknek bármilyen tulajdona volt (malom, üzem, kereskedelmi egységek stb.). De nem kívánatosak voltak az egyházi, de akármilyen szellemi tevékenységet folytató személyek is. Sőt, példát találunk arra is, hogy a kitelepítendő személyek ingó és ingatlan vagyonára tartott igényt a helyi tanács vagy a megalakuló termelőszövetkezet: „Letenyei Járási Párt

¹ A szöveg teljes verziója elhangzott az Egy diktatúra anatómiája. Előadások a Rákosi-korszak történetéből című tudományos konferencián, 2016. október 12-én, Zalaegerszegen.

Végrehajtóbizottsága kéri a Megyei Párt Végrehajtóbizottságot, szíveskedjenek hozzájárulni ahhoz, hogy a Várföldén lakó B. György kulákot saját lakásából egy másik épületbe helyezhessük át. Erre azért van szükség, mert a fent nevezett kulák melléképületei megfelelnek a termelőszövetkezet közös épületének. Lakása pedig termelőszövetkezet irodának.”

Zala megyében a kitelepítések két nagy és több kisebb hullámban zajlottak le, 1950 és 1952 között. 1950-ben megközelítőleg 193 családot, 1952-ben 203 családot internáltak Zala megyéből. Volt olyan falu, amit a hatóságok valósággal megtizedeltek, másokat azonban alig érintettek.

A legszervezettebb kitelepítés országosan, 1950. június 23-án történt a megyei ÁVH, a rendőrség és a helyi, közigazgatási hatóságok közreműködésével. Ilyen nagy méretekben lebonyolított eseményre aztán már nem került sor. Június 23-ra virradó éjjel tehát ÁVH karhatalmisták és rendőrök szállták meg Vastól Csongrád megyéig, Zalában Kerkaszentpétertől Nagyfakosig, a határ menti falvakat. A meglepetésszerű letámadások hajnali egy és három óra között zajlottak le. Az internálások szinte mindenhol egyazon forgatókönyv szerint történtek. Vagyis a listán szereplő kitelepítendő személyek kilétét és lakhelyét megtudakolva, a kék egyenruhások az ablakokon és az ajtókon zörgetve ébresztették fel a ház lakóit. Sok esetben házkutatás ürügyén rontottak be a lakásokba. Az ÁVH-sok száma nagyon változó volt, előfordult, hogy csak hárman-négyen, de az is, hogy tízen-tizenketten voltak. Ezután kétféle esemény történhetett: volt, hogy a családfőt két-három ÁVH-s és a civil ruhás vezető kíséretében a község házára, rendőrsre vagy a párttitkár házába kísérték, ahol alá kellett írni az ún. Véghatározatot. Ezt az okmányt a megyei hatóságok sokszorosított példányban kapták meg, amiről csak a kitelepítendő neve és címe, valamint a kényszerlakhely megnevezése, néhány esetben az illető foglalkozása hiányzott. Megesett az is, hogy majdnem teljesen üresen papír aláírására kényszerítették a gazdát. A másik esetben nem vitték el a családfőt, hanem ott, a házában, a család előtt olvasták fel a kitelepítési határozatot. Az sem jelentett akadályt, ha az apa vagy férj nem írta alá a végzést, mindenképpen menniük kellett.

Az összecsomagolásra általában egy órát hagytak. Az otthon tartózkodó valamennyi családtagnak készülni kellett, a legfiatalabbtól a legidősebbig. A bejelentett címen élők közül mindenkit elvittek.

Az ÁVH-soknak és a rendőröknek felszólítás nélküli fegyverhasználati joguk volt. Bár menekülni egy-két esetet kivéve senki sem próbált. A kitelepítettek tehát többnyire belenyugodtak sorsukba. A pakkokat általában egy odarendelt lovas kocsira kellett felpakolni. Rendszerint falubeli, még ki nem telepítettek kulákok szekereit vették igénybe erre a célra. Az 1950-es kitelepítés alkalmával a lenti, rédicsi és a csömödéri vasútállomásokon gyűjtötték össze az internáltakat. 1952-ben pedig már Nagykanizsáról is indult szerelvény. A kitelepítetteket már korábban nyílt pályára állított marhavagonokba szállították be. Egy ilyen vagonba minimum két, de sokszor három-négy család is összezsúfolódott.

1950. június 23-án délután indult el a vonat az állomásokról Zalaegerszeg irányába, ahol a három felől érkező szerelvényeket összekapcsolták. Itt megint csak több óra várakozás következett. Zalaegerszeg az egyike volt az országos öt gyűjtőállomásnak (Szeged, Kiskunhalas, Kaposvár, Pécs, Zalaegerszeg). Ekkor 1991 személyt 486 vagonnal telepíttek ki. Zala megyéből mintegy 700 főt hurcoltak el.

Zalából a vonat a „Göcsej expressz” útvonalán indult el Budapest irányába. Az ÁVH-sok körülbelül Tiszafüred állomásig kísérték a „szállítmányt”, ahol helyüket átvették a szolnoki és a debreceni rendőrkapitányság emberei. Bár többeknek a kezében volt a végzés, hogy hova viszik őket, mégis felmerült az a lehetőség is, hogy esetleg az út vége Szibéria lesz. Teljes volt a bizonytalanság.

A megérkezés a táborok vasútállomására szintén éjszaka történt. A környező tanyákról, valamint az állami gazdaságokból lovas kocsikat, szekereket, traktorokat rendeltek ki a „telepesek” elszállítására.

Az MDP Zala megyei osztályának vezetője Hegedüs elvtársnak címzett jelentésében rendben lezajlottnak tekintette az 1950. június 23-i hajnali kitelepítéseket. A jelentés első sorban a lakosság részéről történő megnyilvánulásokat tartalmazta. Az emberek úgy gondolták, hogy félnivalójuk első sorban a kulákoknak és a gazdag iparosoknak, kereskedőknek van. Akkor még senki nem gondolt arra, hogy olyanokat is kitelepítenek, akiknél nem a vagyon, hanem a korábbi pozíció volt a mérvadó. Miután elhurcoltak egy idős házaspárt, akiknek még egy hold földjük sem volt (korábbi nyilas tagsággal vádolták), mindenki félni kezdett.

Az internáltokról azonban nem mindenki gondolkodott egyformán. Voltak, akik hangot is adtak nemtetszésüknek: például Bajcsa községben, ahol az 1950. június 30-án megírt levelet Rákosi Mátyásnak, „szeretett vezérünknek” címezték és kérték az ügy mielőbbi kivizsgálását. A kitelepítést pedig a Belügyminisztérium tévedésének fogták fel. A kérelmet a falu lakosságának nagy része, a helyi MDP szervezete (titkár, elnök, DÉFOSZ titkár, gazdaságvezető, tömegszervező), a Népfront tagsága, az MDP tagsága, valamint a nagykanizsai Bauer és társa fa- és fémárugyár dolgozói és a vállalat vezetője is aláírták, mintegy 110-en.

Néhány faluban az egyház képviselői is kiálltak a kitelepítettek mellett. Az állomáson, illetve oda-felé menet, ha a pap értesült az akcióról, megáldotta és elbúcsúztatta a családokat. Kerkafaluban például, a kora reggeli órákban, a református pap elbúcsúztatott egy kulákokot.

A kitelepítettek értékeit, ingóságait elkobozták. Az Államvédelmi Hatóság által lepecsételt ingatlanokat a közég előjárói, párttitkárai még aznap felkeresték. Jegyzőkönyvbe vettek minden értéket, a kávéscsészétől a cséplőgépig. Sok esetben azonban nem tudtak mindent lajstromba venni, hiszen a szemfüles helyi lakosság egy részét az értékesnek tartott holmiknak már elvitte.

Hortobágy területén 1950 és 1953 között 12 zárt tábor működött. A terület adottságait tekintve és gazdaságilag ideális terep volt a magyar Gulag kialakítására. A táborok egy-egy hortobágyi állami gazdasághoz tartoztak, központjukban egy-egy juhodály, marhaistálló lett a kitelepítettek szálláshelye. 1950-ben 1991 főt hurcoltak el az akkor létesített táborokba. A zalaiakat 1950-ben három nagy táborban helyezték el: Kócspuszta, Kónya, Árkus majorba. A táborok ugrásszerű növekedése 1952 nyarán következett be, mikor is a határsáv falvai mellett a nagyobb városok „osztályidegen” és „ellenséges elemeit” is eltávolították lakóhelyükről. Ekkor telepíttek ki Nagykanizsáról is 52 családot.

A „telepések” foglalkoztatására az állami gazdaságok adtak lehetőséget. A területeken ebben az időben vezették be a szocialista gazdasági kísérleteket, mint a rizs-, gyapjú- vagy cukorrépa-termeleést. Ez jelentős mennyiségű munkát adott az érkezőknek.

A táborok életére szigorú szabályok vonatkoztak. A Belügyminisztérium hatáskörébe tartozott ezeknek a szabályoknak, rendeleteknek a kibocsátása. Ezek a Debreceni és a Szolnoki Főkapitányságokon keresztül jutottak el az érintettekhez, ugyanis a táborok a területileg illetékes ÁVH parancsnoksághoz és rendőrkapitánysághoz tartoztak. Az őrszemélyzetet a rendőrség biztosította. Az őrzőket „K”, azaz különleges őrsőknek hívták.

A tábori életről már számos visszaemlékezés, forrásgyűjtemény látott napvilágot. Egyre több írás, regény, történeti feldolgozás jelenik meg, elsősorban a kitelepítettek visszaemlékezéseire alapozva. Azonban viszonylag kevés szó esik a kitelepítések utóéletéről, a hazatérést követő újbóli beilleszkedésről, annak nehézségeiről.

A hortobágyi zárt táborok felszámolására vonatkozó első intézkedések 1953 júliusában jelentek meg. Megkezdődött az internálótáborok feloszlata.

„Amikor híre ment, hogy felszabadítják a táborokat, minden nap vártuk, hogy mikor kerül ránk sor. Minden nap vártuk a fekete Volgát, a meseautót, ami a jó hírt hozta.” – mesélte az egyik táborlakó.

1953. október 31-ig számolták fel a hortobágyi zárt táborokat, kb. 10 ezer főt bocsátottak szabadságon (a korábban elengedett gyerekekkel és idősekkel együtt).

A volt kitelepítettek aztán egy úgynevezett elbocsátó rendőrségi határozatot kaptak, aminek értelmében nem térhettek vissza eredeti lakóhelyükre, a határövezetbe és a kijelölt városokba, mint Budapest, Miskolc, Szeged, Nagykanizsa stb., „valamennyien továbbra is az állambiztonsági szervek látókörében maradtak”.

A lakóhelyről való kitiltást csak 1956-ban, a forradalom napjai előtt nem sokkal oldották fel. 1953 után aztán sorban érkeztek a kártérítési kérelmek, amik elsősorban az ingatlanok visszaszerzésére irányultak. 1956-ig általában elutasítóak voltak a hatóságok, pl. Dorogi Ferenc Kiscsehi községből írt levelet Piros László belügyminiszternek. A válasz szerint a lakóházba beköltözött a községi tanács és a községi tanácselnök, így szabad rész nincsen, a földjeit a tsz hasznosítja, így azokat visszakapni nem tudja. A fordulat majd csak 1956-ban következett be, amikor már arra is volt példa, hogy segílyt állapítsanak meg.

A kitelepítések után tíz évvel is felbukkannak a különböző dokumentumokban a volt kitelepítettek hátrányosan megkülönböztető iratok. Jó példa erre a Zala Megyei Bíróság büntető pereinek iratanyaga, melyben találkozhatunk egy olyan perrel, melyből egy volt kitelepített nyugdíjjal kap-

csolatos hátrányos megkülönböztetése olvasható ki. Szabó Istvánt 1950. június 23-án telepítették ki Sormás községből a Hortobágyra, majd 1960-ban az SZTK-hoz fordult nyugdíjának megállapítása végett, ahol kérelmét elutasították. Majd fellebbezett, melyet szintén elutasítottak, ekkor a zalaegerszegi járásbírósághoz fordult nyugdíjigénye megállapítása miatt. A perbe fogás oka a következő kijelentés volt: „1950. június 23-án minden ok és kihallgatás nélkül Rákosi pribékjei elhurcoltak a hortobágyi kőnyai állami gazdaságba, egész családdal együtt. 1950 júniusától 1953. október közepéig dolgoztunk, mint igavonó barmok, két évig emberszámba se vettek, osztályrészünk a verés és szenvedés volt, és a közös konyha. Próbáltam volna nem dolgozni, az ottani rendőrség agyon is vert volna. Egyszer ügyis félholtra vert, mert meg mertem írni a Belügyminisztériumnak az ottani állapotokat.”

A bíróság a népi demokratikus államrend elleni izgatás büntettének tényállását állapította meg, így Szabó Istvánt 6 hónap felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte.

A kitelepítettek életét tehát alapvetően befolyásolta a Hortobágyon eltöltött, kinek majdnem 40, kinek 16 hónap. A kuláksággal, kémkedéssel, szabotálással és még folytatni lehetne hosszan a sort, mi mindennel vádolt emberek élete egy éjszaka leforgása alatt megváltozott. Minden, amiért addig dolgoztak, elveszett. Jobb esetben ennek valamennyi részét a kártalanítási eljárások következtében visszakapták. De a személyes tárgyakat, életük, fiatalságuk egy darabját pótolni már soha nem lehetett. A családi múlt egy töredéke örökre elveszett és ezeket pénzzel vagy papírokkal pótolni nem tudták.

Bibliográfia

1. *Dokumentumok Zala megye történetéből 1947-1956.* Zalai Gyűjtemény 48., Zalaegerszeg, 1999
2. Ember Mária: *Hortobágy – „szociális tábor”, 1952-1953.* In: Forrás 1981/6
3. Erdmann Gyula: *Begyűjtés és beszolgáltatás Magyarországon 1945-1956.* Békéscsaba, 1992
4. Füzes Miklós: *Törvénytétel: „Hortobágyi pusztaságon nehéz idők járnak”.* Pécs, 1992
5. Gulyás Gyula – Gulyás János: *Törvénytétel nélkül: A hortobágyi munkatáborok (1950-1953) filmszociográfiájának dokumentumai.* Budapest, 1989
6. Gyuricza Ferenc: *Tito láncos kutyáinak nevezték őket.* In: Zalai Hírlap 2003. június 28.
7. História 2004/1 – Ötven éve történt. 1953.
8. *Hortobágy örökségei. Kényszermunkatáborok és lakóik nyomában.* (szerkesztette: Saád József) Budapest, 2015
9. Jakabfalvy Gyula: *„Borsos tanya, Hortobágy”.* In: Mozgó világ 1983/11
10. Jeszenszky Iván: *Kitelepítettek.* Budapest, 2002
11. Kávási Klára: *Kuláklísta.* Budapest, 1991
12. *Kítaszítottak* I. kötet. „Magukkal fogjuk megszírozni a földet” – 2000. június 23-24- én a „Hortobágy – a magyar Szibéria” címmel megtartott konferencia előadásai (szerkesztette: Hantó Zsuzsa) Budapest, 2002
13. *Kítaszítottak* II. kötet Dokumentumok a hortobágyi zárt táborokról 1950-1960 (szerkesztette: Füzes Miklós) Budapest, 2002
14. *Kítaszítottak* III. kötet Családok munkatáborokban 1. kötet. Budapest, 2006
15. *Kítaszítottak* III. kötet Családok munkatáborokban 2. kötet. Budapest, 2007
16. Róka Gyula: *Kitelepítés: Ispánk, 1950. június 23.* In: Vasí Honismereti és helytörténeti közlemények 1997/4 Szombathely, 1997
17. Saád József: *Telepsors.* Budapest, 2004
18. Sz. Lukács Imre: *Magyar Gulag.* Szeged, 1997
19. Szigethy András: *A jarovizált ember. Egykori kitelepítettek hortobágyi megaláztatásai helyszínén.* In: Népszabadság 2000. július 4.

20. Takács János: *Cinkos némaság*. In: Zalai Hírlap 2000. július 8.
21. Takács János: *Kócspuszta*. Nagykanizsa, 2013.
22. Závada Pál: *Kulákprés. Dokumentumok és kommentárok egy parasztgazdaság történetéhez*. Budapest, 1986
23. Závada Pál: *Kulákprés. Család- és falutörténeti szociográfia. Tótkomlós 1945-1956*. Budapest, 1991

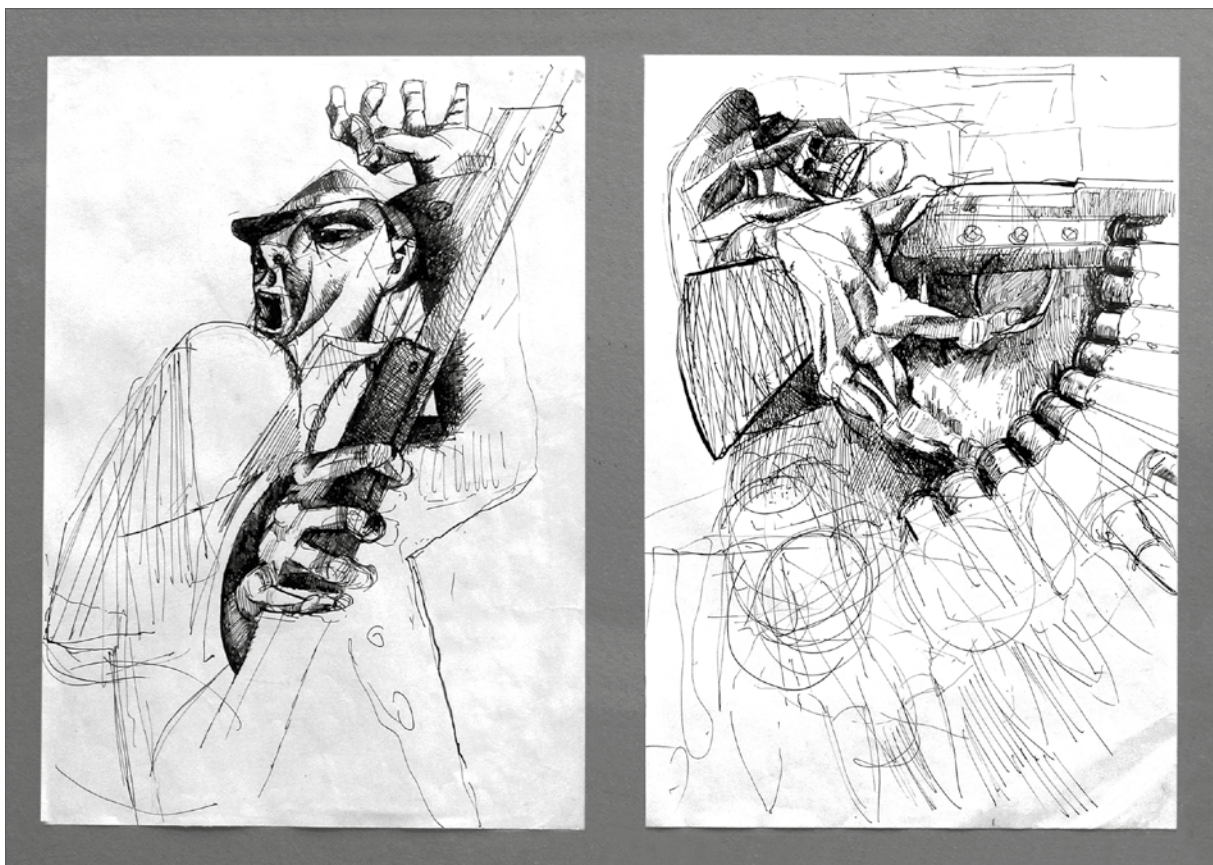
Felhasznált levéltári anyagok a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltárának anyagából:

MDP Zala megyei Bizottsága Archívuma

MDP Zala megyei Letenyei, Lenti Járási Hivatal iratai

Kitelepítéssel kapcsolatos különválogatott iratok: Nagykanizsai, Letenyei, Lenti Járás

Molnár István: Láttam-1963

A zalatárnoki kultúrház
1956 őszén. Itt zajlottak a
forradalmi tanácsülések
október 28-tól
november 3-ig

Bekő Tamás

Zalatárnok a forradalom viharában¹

1956 izzó őszén Zalatárnok község is megvívta a maga függetlenségi harcát. Október 24-re virradóra még csak néhány rádiót hallgató helybéli értesült a pesti fordulatról. Aki figyelte valamelyik világvevő készülék híreit, az sem értette igazán, mi is zajlik a fővárosban. A Szabad Európa nemzeti szabadságküzdelemről szónokolt, a hazai műsorszóró fasiszta elemek fegyveres támadásairól. „Zala megye dolgozói megdöbbenéssel fogadták a budapesti ellenforradalmi támadás híret és a legélesebben elítélik azt.” – harsogta kora délután a kommunista párt egyik szócsöve, a Kossuth Rádió. Még aznap Nagy Kálmán, a Zalaegerszegi Járási Tanács V. B. elnöke valamennyi községi tanács végrehajtó bizottságával tudatta Apró Antal utasításait: „A Párt Központi Vezetősége és a Kormány, együtt Budapest öntudatos munkásaival, mindent megtesz, hogy a fasiszta csőcselék lázadását, fosztogatását, rablását megakadályozza.”²

Másnap a járási elnök az éjjeli őrsegek azonnali felállításáról rendelkezett. A községi végrehajtó bizottságok részére eljuttatott levelében kihangsúlyozta, hogy a tűzörségi szolgálatot úgy kell megszervezni, mint aratás, cséplés idején. Mindeközben Zalatárnokon továbbra is viszonylagos csend uralkodott a falu utcáin. A fővárosból érkező hírekkel tisztában volt ugyan a lakosság, de csoportosulásokra, nyílt kommunistaellenes megnyilvánulásokra egyelőre nem került sor.

¹ Az Egy diktatúra anatómiája. Előadások a Rákosi-korszak történetéből című tudományos konferencián, 2016. október 12-én, Zalaegerszegen elhangzott előadás szerkesztett változata.

² Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára Zalaegerszegi Járási Tanács Végrehajtó Bizottságának iratai. Elnöki iratok. (a továbbiakban: MNL ZML ZJT VB. Eln.) 1-171/1-1956.

Október 26-án kora este azzal az újsággal futott be Tárnokra a nagylengyeli olajmunkásokat szállító autóbusz, hogy Egerszegen nagy a felfordulás, mert a nép ledöntötte a felszabadulási emlékművet, és a pártház körül rálóttek a tüntetőkre. A fellobogózott gépjárműből kiszálló fiatal emberek kipirult arccal, egymás szavába vágva tartottak élménybeszámolót a látottakról. Nem sokkal ez után Gombos László ács, volt utász törzsőr-mester és testvéröccse, Gombos Jenő földműves, volt jutasi őrmester, valamint Szarvas István, a helyi állatforgalmi vállalat röviddel korábban igazságtalanul elbocsátott állatgondozója átvette az irányítást, és szimpátiatüntetést kezdeményezett a községben. A spontán szerveződött demonstrációhoz folyamatosan csatlakoztak az emberek, és utcáról-utcára járva hazafias dalok és nemzeti érzelmű versek kíséretében jelezték, hogy a zalatárnokiak is meghaltak az idők szavát, és együtt éreznek a pesti szabadsághősökkel. A tömeg, ahogy nőtt, úgy változott az összetétele, így a békés felvonulás rövidesen rendszerellenes tüntetésbe csapott. Sokan szitkozódva, káromkodva igyekeztek elégtételt venni a múltban elszenvedett sérelmeikért. Válogatott gyalzkodásaikat, politika- és rendszerellenes jelszavak, rigmusok, kísérték: „Békét, kenyeret, a komcsiknak kötelet!”, „Magyar nemzet, magyar haza, minden ruszki menjen haza!” A felvonulók időközönként lecövekeltek egy-egy lakóház előtt, és a benn tartózkodóktól követelték a részvételt. „Aki nincs velünk, az ellenünk!” – skandálták kórusban. Persze nem minden esetben jártak sikerrel. Doszpot József nagygazdának a felesége tiltotta meg, hogy csatlakozzon a menethez. Czigány István régi pártkatonához ifjabb Gombos Ferenc szaladt be: „Pista bácsi! Maga is jöjjön velünk tüntetni!” – invitálta lelkesen, de amaz kategorikusan kijelentette: „Én, fiam, 50 éves fejemmel ki nem megyek a sarat tiporni.” Amikor az utcán várakozók tudomására jutott az eset, többen felháborodásuknak adtak hangot, tettelegességre azonban nem került sor. Később a tüntetők egészen a gépállomásig vonultak, ahol a kapuban álló őroket kezdték inzultálni, mert nem voltak hajlandóak csatlakozni a menethez. Egyikük – Soós Elemér műhelymunkás – azonban nem hagyta magát, és nemzetközi karjelzéssel adta a hangadók tudtára, hogy melyik oldallal szimpatizál. A község jóval éjfél után csendesedett le.³

Október 27-re virradóra Farkas Géza kovács leverte a gépállomás kapuja fölé erősített vörös csillagot, amit többször a sárba dobva megtaposott, és dühében egy vasrúddal összevert. Még a délelőtti folyamán az a rémhír kapott szárnyra, hogy a harcok miatt óriási infláció várható, mire az emberek megrohmozdák a szövetkezeti boltot, és teljesen kifosztották. Fél tizenkettő tájban a Szabad Európa Rádió magyar osztályának zalatárnoki származású munkatársa, Hunyadi Katalin süvegelte meg a történelmi időkben helyt álló gyengébbik nemet: „Magyar lányok, magyar asszonyok! Csodálattal meghajlok előttetek, az emberek tízmillióival, százmillióival együtt!” – sugározta elismerő szavait a müncheni adóállomás.⁴ Estére újfent szimpátiatüntetésre került sor. A szervezők a menet élére állították a helyi hatalom képviselőit, mondván, „ha eddig vezették a községet, vezessék most a felvonulást is”. Másfél-két óra múlva Szarvas István szólt az egybegyűltekhez: „Mi nem csak azért jöttünk össze, hogy a lábunkat koptassuk. Nekünk követeléseink is vannak!” Elsőként Gombos Jenő állt a tömeg elé. Felszólalását kitörő örömmel fogadták, majd többen köré gyűltek, és a vállukra vették. Percekkel később a falu népe kórusban követelte a begyűjtési iratok elégetését. A kezdeti tanakodásnak Fülöp Károly területfelelős rendőr dörgedelmes szavai vetettek véget: „Vagy csinálnak valamit, vagy nem, határozzanak és menjenek haza!” Erre a vb-titkár engedve a közakaratra kinyitotta a begyűjtési hivatal ajtaját és a felajzott nép „tűzhálálra” ítélte az irattárban őrzött dokumentumokat. Kisvártatva az udvar közepére hányt természetes iratgúla fellobbant és a jelenlévők megbabonázva nézték, ahogy a lángnyelvek mohón felemészti a gyűlölt rendszer bizonyítékait. „Ha az árát nem is kaptuk meg, legalább a tűzénél melegedhettünk.” – mondogatták egymás közt, mire a hivatalszolga rásuhintott egyet botjával az izzó iratcsomókra. Amikor a beszoigáltatási irattár kiürült, néhányan a szomszédos tanácsházából egy keret nélküli Rákosi-portréval, és egy kopott vörös zászlóval tértek vissza, majd ezeket is nagy üdvívalgás közepette tűzre hányták. A tömeg röviddel

³ MNL ZML MSZMP Zala Megyei Bizottsága iratai. Fegyelmi Bizottság iratai. Fehér József fegyelmi ügye 1957. (a továbbiakban: MSZMP fegyelmi ügyek)

⁴ A Szabad Európa Rádió és a magyar forradalom: műsortükör, 1956. október 23.-november 5./sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta Vámos György. Bp. 2010. 378. p.

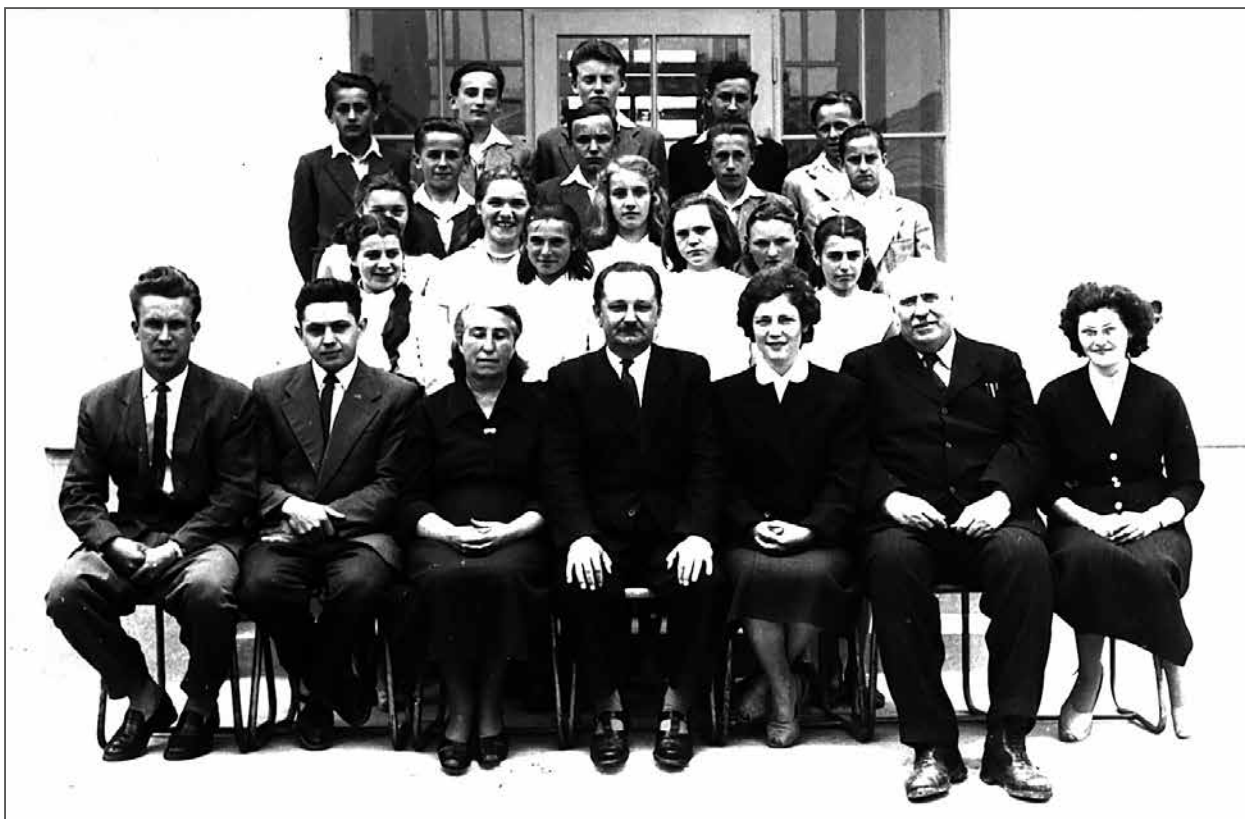
Elmont Gergely zalatárnoki
forradalmár 1956-os portréja

éjjel után hagyta el a helyszínt. Sokan azonban nem haza, hanem a község mozi terme felé vették az irányt. Rendhagyó és különleges nap volt. Megbeszélő tehát akadt bőven.

Október 28-án délelőtt a falu színe-java részt vett azon a szentmisén, ahol Pesthy Sándor plébános fegyelemre és nyugalomra intette a népet. Prédikációjában nyomatékosan kijelentette: nem szeretné, ha a faluban vér folyna, mert Zalatárnokon senki sem érdemli meg, hogy párttagsága, politikai vagy egyéb nézetei miatt fizikai atrocitás érje. Estére újfent falugyűlésre invitálta a község apraja-nagyját a hangos híradó. A gyűlést Fehér József vb-titkár nyitotta meg, aki beszédében kitért az aktuális politikai helyzetre, majd hosszasan ecsetelte a község fejlődése terén végzett kimagasló munkáját és elévülhetetlen érdemeit. Felszólalása végén a begyűjtés és a mezőri díj eltörlésére, valamint a szabad pálinkafőzésre tett javaslatot. Indítványával nagy tetszést aratott a parasztság körében. Ezek után napirendre került a Forradalmi Tanács megválasztása. A falu népe 22 személynek szavazott bizalmat az új testületben. Ezt követően Elmont Gergely, fiatal tanár lépett az emelvényre, és izgatott hangon szónokolni kezdett: „Tegnap este békés felvonulás volt a függetlenségért és szabadságért harcoló magyar nép mellett. Sajnos sokan a felvonulásnak nem látták semmi értelmét. Nem gondoltuk volna, hogy ezek-

nek nincs szükségük a jogokra és a szabadságra. Azt várják, hogy a galamb sültén fog a szájukba repülni. A békés felvonulókat csőcseléknek nevezték azok, akik megbújva nem mertek kiállni testvéreink mellett. Mit várhatunk tőlük? Mi csőcselékek, akikhez tartoznak a falu becsületes dolgozói, fiataljai és értelmiségiek. Azért mi javaslatainkat, illetve követeléseinket a falu nyilvános megvitatására hozzuk.”⁵ Elmont a kezében szorongatott vonalas füzetlapról olvasta fel a falu pontokba szedett követeléseit, amit korábban ő maga szerkesztett a sajtóban megjelent hasonló folyamodványok felhasználásával. Rögtön utána az iskola ügyei kerültek megvitatásra. Az ifjú pedagógus arra vonatkozó javaslatait, hogy a tantermekben ismét kerüljenek fel a feszületek a falra, újra vezessék be a kötelező hitoktatást, valamint a „Dicsértessék” köszöntést és a „Hiszek-e gy” elimádkozását óriási ovációval fogadta a népgyűlés. A hangulat tovább fokozódott, amikor néhányan a személyes sérelmeikkel hozakodtak elő. Takács Károly kuláknak titulált gazda a körzeti megbízott azonnali leváltását és elbocsátását követelte, Szarvas István pedig Bolla János párttitkárt szerette volna kipellengérezni. Takács szerint Fülöp rendőr jogtalanul tartott nála házkutatásokat, és teljesen alaptalanul rágalmozta és fenyegette a családját. Szarvas azt sérelmezte, hogy Bolla szándékosan utasította el a tárnoki lakásigénylését, így családostul a külterülethez tartozó rókaházi majorban kényszerült letelepedni. Ezzel szemben a parasztok zömét nem a személyeskedések, hanem leginkább a begyűjtött termény sorsa érdekelte. Többen hangosan követelték, hogy a megválasztott Forradalmi Tanács elöljárói azonnal nyissák ki a terményraktárt, és a benne található begyűjtött gabonát adják vissza az embereknek. Ezt az elgondolást a vezérkar nem tartotta jó ötletnek és azt javasolta, hogy aki nem rendelkezik annyi

⁵ MNL ZML MSZMP fegyelmi ügyek, Elmont Gergely 1957.

gabonával, hogy az állatait megetesse, az valamelyest kaphat, de a teljes felosztás a további intézkedésig nem kivitelezhető. Zárszóként Fehér József titkár hívta fel a figyelmet arra, hogy a győztes forradalom vívmányait kötelessége a falu népének tiszteletben tartani és közrendet fenntartani. A tárnokiak ezt megértették, és fegyelmezetten hazatávoztak.

Október 29-én a megyében zajló iratégetések és tanácsházak feldúlása miatt a Zala Megyei Tanács távmondásban értesítette valamennyi községi tanács végrehajtó bizottságát, hogy a saját működési területén sürgősen gondoskodjon az alapvető jelentőségű okiratok és leltári tárgyak megóvásáról. A biztonságba helyezendő dokumentumok közül kiemelte az anyakönyveket, a kataszteri munka részeként nyilvántartott térképeket és földkönyveket, valamint a számadási és költségvetési anyagokat.⁶ Még aznap a Gombos fivérek beutaztak Zalaegerszegrre, és a Járási Forradalmi Tanács gyűlésén ismertették a követeléseiket és a testület névsorát. Délután azzal a hírrrel tértek vissza, hogy a járáson nem értettek egyet a megválasztott tanácsal, mert abban kommunisták is szerepelnek. Az esti órákban összehívott új népgyűlésen ismét napirendre került Horváth Margit tanácselnök személye: „Asszony menjen a főzőkanál mellé!” – dörmögte egy borízú hang, mire a nép közfelkiáltással megfosztotta pozíciójától a falu korábbi vezetőjét. „Szégyelljék magukat!” – replikázott sértődötten az elvtársnő, és az asztalra vágva a hivatal kulcsait, kiviharzott az épületből. Ezt követően titkos szavazással ismét megválasztották a Forradalmi Tanács tagjait. Még ugyanezen a napon a Zalatárnoki Gépállomáson is megalakításra került az üzem munkástanácsa.

November első napjára általános elégedettség és nyugalom szállt a községre. „Még ennyi népmos-tanában nem volt szentmisén, mint ezen a napon.” – írta Pesthy Sándor a mindenszentei istentisztelet kapcsán.⁷ Délután a járásról telefonhívás érkezett a tanácsházára, amelyben

Az iskola tantestülete és végzős diákjai 1959-ben. A bal szélén ülő *Kiss József* tanító kivételével valamennyi pedagógus részt vett az 1956. október 27-i tüntető felvonuláson.

Kiss József mellett *Elmont Gergely, Kovács Margit, Takács József igazgató, Nagy Józsefné Sipos Piroška, Garamvölgyi Pál* és *Elmont Gergelyné Lévai Rozália*

⁶ MNL ZML ZJT VB. Eln. 1-175/1-1956.

⁷ Zalatárnoki Plébánia Levéltára Historia Domus.

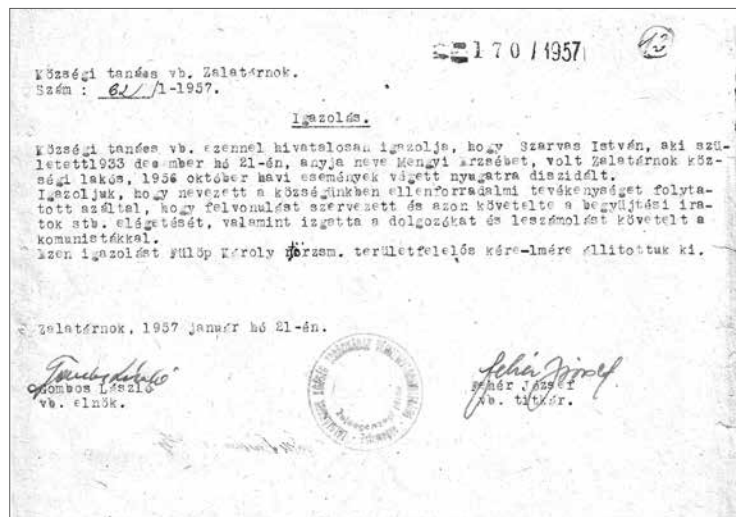
felkérték a helyi vezetőséget arra, hogy a tárnokiak is delegáljanak képviselőt a Zalaegerszegi Járási Forradalmi tanács üléseire. Gombosék Elmont Gergely személye mellett döntöttek.

November 2-ára a közbiztonság megóvása és megszilárdítása érdekében a járás valamennyi településén elrendelték a nemzetőrség felállítását. A testületbe kizárólag olyan magyar állampolgárok léphettek, akik egyetértettek a forradalom eszméivel és rendelkeztek némi fegyverismerettel. Feladatkörük a fontos objektumok éjjel-nappali őrzésében, illetőleg (ahol volt) a körzeti rendőrrel együttműködve, a rendbontásra irányuló cselekmények felszámolásában merült ki. A terv szerint 48 órán belül fegyvereket és lőszerket is kaptak volna a járási rendőrkapitányságtól, ám az idő rövidsége miatt a falvak zömében ez már nem valósulhatott meg. A Zalatárnoki Nemzetőrség működéséről csupán töredék adatok maradtak fenn. Parancsnokuk Gombos Jenő volt, a tagok neve azonban nem ismert. Még ennek a napnak a krónikájához tartozik a főváros lakosságának megsegítésére irányuló élelmiszergyűjtés szervezése. Zalatárnokon Lévai Vince tanácsstag irányításával zajlott a felajánlás összeírása. A visszaemlékezések szerint a lakosság önzetlen adománya (burgonya, tojás, káposzta, megtisztított baromfi stb.) már csak a szovjet megszállás után került Budapestre. A terményt először Zalaegerszegre vitték, ahonnan a megye más helységeinek adományaival együtt teherautó-konvoj szállította Budapestre.

November 4-én a kora reggel rádiót hallgató tárnokiak döbbenet hallgatták Nagy Imre kormányfő drámai nyilatkozatát. Ezt követően filmszerűen felgyorsultak az események. Az országba beözönlő szovjet páncélos csapatok először Budapestet, majd a vidéki nagyvárosokat vonták ellenőrzésük alá. A zalai megyeszékhely november 4-én, Lenti pár nappal később egyetlen puskalövés nélkül adta meg magát. Zalatárnokot nem érintette a szovjet bevonulás.

A szabadságharc eltiprása vegyes érzelmeket váltott ki az „októberi tavaszt” átélő – határon innen és túli – magyarság körében. Sokaknak mérhetetlenül fáj, míg mások fellélegeztek, de szép számmal akadtak olyanok is, akik kívülállóként aggódva és reszketve tekintettek a jövőbe. A plébános 1956 decemberében lejegyzett drámai sorai is erről tanúskodnak: „Bizonytalanság uralkodik a nép körében. Mit hoz a holnap, csak ezt suttogja a nép. Búcsúzunk egy évtől. Valóban könnyes szemmel, mert van okunk könnyezni és sírni. Akik elindították a lavinát, nyugodtan ülnek nyugaton, és mi, akik itthon maradtunk, rettegünk a bosszútól. És mily iróniája a sorsnak, azok bűnhődnek, akik valóban semmit sem tettek. Így búcsúzunk ettől az esztendőttől! Nyugat is máshogyan fogja fel, de mi is. Mi a bőrünkön érezzük és tapasztaljuk október 23-át. Isten óvja ezt a nemzetet még egy ilyen öngyilkosságtól! Még az amerikai elnök is azt mondta: Minek fog fegyvert olyan kis nemzet, aki nem tudja ön magát megvédeni! No, ábrándozók! Ki vagytok fizetve?!”⁸

A megtorlás elől nyugatra menekült Szarvas Istvánról készült jelentés. Az „igazolást” szégyenszemre a Forradalmi Tanács volt elnöke és titkára állította ki 1957-ben

⁸ Uo

Az '56-os „Kolhoz Kör” és a Tiszta szívvel folyóirat

A nagyrészt vidéki származású budapesti bölcsészhallgatók és oktatóik alkotta „Kolhoz Kör” a forradalom kitörésének előkészítője lett. Köztük egy sor olyan egyetemista, fiatal értelmiségi volt fellelhető, aki nem igazán bizonyult kommunista, különösen kemény sztálinista múlttal terheltnek.

„A Kádár-korszakban megjelent, 1956-ot ellenforradalomnak megíró munkák a forradalom előkészítőjének tekintették, az ellenforradalmi erők élcsapatának, más munkák jelentéktelen mellékvonalnak. A magukat a körhöz tartozóknak vallók közül vannak, akik szervezett csoportnak, vannak, akik vitatkozó alkalmi társaságnak tekintik” – nyomatékosította Borsodi Csaba Az ELTE Bölcsészettudományi Karának története című tanulmányában. Hozzáfűzte: „Az összetartó erő is ez, a vidéki származás, az otthon szerzett tapasztalatok, a propaganda és a falusi, vidéki városi valóság közötti kiáltó ellentét.” Első jelentősebb önálló lépésük az 1956. március 15-i ünnepség volt, hiszen a hivatalostól eltérő, zártkörű megemlékezést tartottak a szóban forgó tanárok s diákok. A Kör egyik tagja, Kabdebő Lóránt visszaemlékezése – 1956-os Pilvax a Várban (A Régi Országház étterem legendája) – szerint kora ősszel tervezték meg, hogy független egyetemi lapot indítsanak. Ez lett a Tiszta szívvel...

Az orgánium a forradalom kirobbanása előtt már két héttel, október első harmadában megjelent. Borsodi Csaba rámutatott, hogy a „Kolhoz Kör” legnagyobb hatású akciója az 1956. október 6-i történelmi séta, majd tüntetés volt. Az ezekben a napokban (!) megjelent folyóiratban friss hangvételű tanulmányok, költemények, oktatási javaslatok láttak napvilágot.

Máté Imre, a Tiszta szívvel főszerkesztője, Zörgessetek és megnyitattik című cikkében egyenesen felvetette, hogy „a fakultatív nyelvoktatás miért egyoldalú”. Firtatta, azt is, miért nem oktatják fakultatív módon az orosz nyelvet is. „Számunkra csak anyanyelvünk ismerete és megismerése lehet általánosan kötelező. Más nyelvek megismerésére úgyszólván kötelez bennünket az idegen nyelvű szakirodalom, szakunk és témakörünk szerint.” – szögezte le.

Az október 6-i séta után ráadásul megfogalmazódtak bizonyos követelések. „A Magyar Diákok kezdetű politikai röplap jutott el Szegedre október 10. után. Ma már tudjuk, hogy a levelet, amiben ez a röplap szerepelt, Román Károly írta szegedi joghallgató barátjának, Alexa Helmutnak” – ecsetelte Borsodi. A röplapon a következő ugyancsak olvasható volt: „Felhívunk benneteket, hogy október 22-én lépjete velünk egységesen sztrájkba az orosz nyelv fakultatív tételéért.” A Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége megalakításában jelentős szerepet játszott ez a levél. Az pedig közismert, hogy a MEFESZ sorsdöntő szerepet töltött be a forradalom követeléseinek kidolgozásában.

A Tiszta szívvel és a „Kolhoz Kör” tehát történelmet írt...

„Az gyakorlatilag minden visszaemlékezésből, írásból kiderül, hogy központi alakja a csoportnak Molnár József, a Történelem Segédtudományi Tanszék tanársegéde (...), legtöbb visszaemlékező a tanárok közül a csoporthoz sorolja Tóth Ede tanársegédet, Varga János dékán-helyettest, Szabad Györgyöt és végső soron a kar vezetőjét, I. Tóth Zoltán dékánt is” – fejtegette, a Kört felidézve, Borsodi.

Az 1956-os Pilvax a Várban (A Régi Országház étterem legendája) című munkában Kabdebő Lóránt – akkoriban egyetemi hallgató – így idézte fel mindezt: „Mi Kolhoznak neveztük, ekként szóttek utóbb legendákat – sokáig ellenében – a történészek. (...) Először csak elvétve, alkalmanként, Eötvös kollégisták, főként történészek jártak ide sörözgetni. Tanáraik hívogatták őket, akik a közeli „ÓL”-ban kutatva, a Levéltárban, fedezték fel az elhanyagolt csehöt a maguk számára.” Kabdebő emlékez-

tetett rá, hogy március 15-én a kiskocsmá különtermében gyülekeztek. „Dékánunk, I. Tóth Zoltán fiatalon már ősz hajú előadói alakja örökre belemaródott emlékezetembe. Szakács Sanyi (ma: Szakács Sándor történészprofesszor) értekezett a márciusi pontokról. (...) Akkor úgy hallgattam őket, mint akik másképpen beszéltek, mint ahogy ez szokás volt az egyetemen. Rólunk folyt a beszéd, aggályosan, eljövendő életünkről” – hívta fel a figyelmet Kabdebő.

Az akkor ugyancsak egyetemista Máté Imre önéletrajzos visszaemlékezésében nem kurtelt: „A dékán és a dékán-helyettes, I. Tóth Zoltán, illetve Varga János szervezésében már működött az összeesküvés határán mozgó, Kolhoznak nevezett klub, a népi szárny mozgatója. Ennek az alig húsz főt számláló, de igen hatékony társaságnak én is tagja voltam.” Hozzáfűzte: „A Kolhoz (ez fedőnév) 1956-ban érettnak látta az időt más egyetemekre is becsempészni reformgondolatainkat, forradalmi elképzeléseinket. (...) A képzőművészeti főiskolások nélkül nem történt volna meg az október 6-i tüntetés, amely a forradalom kirobbanásának kulcsa.”

Ugyancsak érdekes kérdés a kolhozosok viszonya az „intézményesült” Petőfi Körhöz. Varga János egykori – a kolhozos időkben – dékán-helyettes a Germuska Pálnak '94-en adott – s a Beck-Germuska-féle kötetben idézett – interjúban kifejtette: „Akárhogyan is gondolok rá, ez a társaság valóban erősen népi beállítottságú volt. De nem a szónak a tudományban és az irodalomban használt értelmében. Inkább olyan, amelyik hangot ad a nép – ezt idézőjelben mondom –, a tömeg elégedetlenségének. Ezen azonban olyan fogalmat kell értenünk, amely a parasztságon és a munkásságon kívül a kispolgárságot és a kisértelmiséget is magában foglalja.” Varga leszögezte: a Petőfi Kör és a Kolhoz között alapvető különbség mutatkozott, először is az, hogy az utóbbi nem egy felülről létrehozott vitasorozat kerete, hanem spontán szerveződés volt. „Ezenkívül nem jellemezte a Kolhoz Kört semmiféle olyan dogmatizmus, ami a Petőfi Körben, a pártellenzék megnyilatkozásaiban mégiscsak érződött. Ma úgy mondanánk, hogy a kolhozosokat nem kötötte semmiféle pártfegyelem” – hangsúlyozta a volt dékán-helyettes.

Mindenesetre a Tiszta szívvel lett az igazi változásokat követelő első független lap, a forradalom kitörése előtt...

A legendás lap szerkesztőbizottságának egykori tagja, a ma irodalomtörténész professzor Kabdebő Lóránt a Tiszta szívvel 2006-os reprint változatában – amelyet a Napkút adott ki – így vallott a folyóiratról: „Nem forradalomra készülő ifjak írták, de emberi életre vágyó egyetemisták, utóbb neves költők, műfordítók, tudósok, közéleti személyiségek. Ami már egyértelműen a forradalom sugallatát hordozta benne: Máté Imre verse.”

*

Máté Imre

A szent tehének

Áll a vonat, a nyílt pályán kint vesztegel,
az indítóhoz nyúlni senki sem mer.

A szíveken vakhit és szent tisztelet ül,
aki morog is, csak a foga közül.

A mozdony rikolt, de talán rikoltása sem mer
átbukfencezni a szent teheneken.

Mert senki sem tudja, hogy mik is ezek, –
Tehénistenek-e, vagy istentehének.

Csámcsognak bambán, ravaszul hunyorognak,
s pár lépést tesznek előre, – holnap.

A tömeg ujjong és csikordul máris a fék.
Rozsdás, nyikorog, de fordul a kerék.

Még el sem indul, a néhány hájas barom
újra csak ott fekszik a vágányokon.

S van még, aki a sínre abrakot dob nekik!
Igaz, mások az ostort emlegetik!

Felhasznált források és szakirodalom:

- Tiszta szívvel (2006-os reprint változat; Napkút Kiadó)
- Kabdebó Lóránt: *1956-os Pilvax a Várban (A Régi Országház étterem legendája)*. In: MKDSZ.hu, 2007. március 7.
- Máté Imre: *A vörös bölcsész – Önéletrajzos visszaemlékezés*. In: *Távolságközelítés térben és időben*. (kecsmetionPRESS, Nürnberg, 1999)
- Beck Tibor–Germuska Pál: *Forradalom a Bölcsészkaron*. 1956-os Intézet, Budapest, 1997
- Borsodi Csaba: *Az ELTE Bölcsészettudományi Karának története*. In: www.btk.elte.hu

Karner László: Varjú koszorú

Király László

Modern operák 1956-ról

Több napos eseménysorozattal emlékezett meg a Magyar Állami Operaház az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulójáról. Ennek keretén belül került bemutatásra Einojuhani Rautavaara *A bányá* és a fiatal Varga Judit *Szerelem* című operája.

A finn zeneszerző – aki 2016 júliusában hunyt el, életének 88. évében – Magyarországon kevéssé ismert, pedig hazájában élő klasszikusként tartották számon, a másik két „nagy öreggel”, Joonas Kokkonennel és Aulis Sallinennel együtt. Rautavaara nemzetközi elismertsége is igen jelentős, életművének egy része CD-ken is hozzáférhető. Ennek ellenére a magyar zenei lexikonokban nem szerepel a neve. Műveivel – a Rádióon kívül – nem sokszor találkozhat az érdeklődő. Ezért is nagy jelentőségű ennek az '56-os vonatkozású operájának magyarországi bemutatója. Ami egyúttal színpadi világpremier is volt, hiszen ez a kompozíció eddig csak félig szcenírozottan (1968) és koncertszerűen (2010) került előadásra.

A finn zeneszerző operájának kalandos története van. A komponista 1957-ben Svájcban találkozott magyar emigránsokkal, akik meséltek neki a forradalom eseményeiről. Ekkor hallott a bányában rekedt munkások történetéről is. Nem fogok visszaélni az olvasó türelmével, hogy olyan zeneműről legyen kénytelen hosszas szakmai fejtegetést elviselni, melyet sohasem hallott. (Megjegyzem: a 60. évforduló alkalmából a Rádió közvetítette volna a bemutatót. Annál is inkább, mert így egy fiatal magyar zeneszerző operai debütálásának is fültanúja lehetett volna a magyar közönség.)

Rautavaara egy alapítvány pályázatának felhívására kezdett dolgozni első operáján. A zsűri különdíjjal jutalmazta munkáját. A mű 1960-ban készült el, bár a szerző még 1963-ban is alakított rajta, mikor az opera tv-közvetítésére került sor Finnországban. *A bányá* nemcsak politikai, de filozófiai jellegű alkotás is. A zeneszerző maga írta a librettót, s eközben Sartre filozófiai műveit tanulmányozta, ami érződik is a darab szövegén. Azt mondhatnánk, hogy a politikai témájú cselekmény tulajdonképpen csak ürügy a zeneszerző számára, hogy kifejthesse azon filozófiai nézeteit, melyek a Sartre felől érkező impulzusok hatására alakultak ki benne.

A darab cselekménye röviden: valahol Kelet-Európában az 50-es években a sztrájkoló bányászok letépik a „Bölcs Vezér” fényképét és kivezetik az udvarra a véresre vert Komisszárt. Egy pap türelmre inti őket. Simont, a hegyekből érkező egykori partizánt a lázadók vezérüknek választják, bár ő tudja, hogy a sztrájk nem vezethet eredményre, akár vállalja a feladatot, akár nem. Innentől kezdve a cselekmény kissé „elemelkedik” a valóságtól, azért, hogy a zeneszerző-szövegíró elmondhassa véleményét a választás szabadságáról, ill. a szabadság választásának lehetséges következményeiről. Mindezek a gondolatok különböző konfliktushelyzetekben hagyják el a szereplők száját. Ira, Simon párja kiszabadítja a megkötözött Komisszárt (vajon miért?) és táncba hívja őt. A kiszabadult Komisszár hátba szúrja Markót, az egyik bányászt, majd túsul ejti a nőt és a közben megérkező Simonra szegezi fegyverét, aki szintén fegyvert ránt. Ekkor hosszas filozofálás kezdődik, melynek során a Komisszár kifejti, hogy a bányászok tulajdonképpen nem tudnának élni a szabadsággal.

Vanha, az egyik bányász hozza hírrül, hogy a kormányerők áttörték a lázadók – az időközben felfegyverkezett bányászok – állásait. Kívülről lövések hallatszanak. Simon szabadon engedí a Komisszárt. A közben bekapcsolt rádióból kiderül, hogy a forradalmat az egész országban leverték. A bányászok együtt imádkoznak a Pap vezetésével (ez egyébként a legmeghatóbb, leghatásosabb jelenete az operának). Majd menekülésre fogják a dolgot, de Simon próbálja visszatartani őket, azzal, hogy ott a bányá mélyén legalább biztonságban vannak. A bányászok viszont fel akarják adni vezérüket, mert vérdíjat tűztek ki a fejére. Simon belelő a tömegbe, de a golyó a párját, Irát találja el. A bányá egyik fala beomlik és egy eddig nem ismert járat nyílik meg. A bányászok azonnal megindulnak ezen az úton, mert úgy gondolják, hogy annak végén esetleg a szabadság vár rájuk. A Komisszár lép a színpadra, mögötte fegyveresek. Egyenesen Simon felé tartanak és átszúrják szuronyukkal a férfit, majd a

bányászok után indulnak. A Komisszár a színen marad, és hosszan világít elemlámpájával a nézők szemébe. Ez a színpadi gesztus érzékelteti a fanatikus, elnyomó rendszer gonoszságát. A zene hosszas elemzése helyett – a nem muzsikós olvasó kedvéért – le kell írnom néhány szóval a modern opera történetét. Puccini halálával tulajdonképpen véget ért az a zenetörténeti folyamat, amely Monteverditől Verdiig tartott. A 20. századi operában nincsenek zárt áriák, könnyen megjegyezhető dallamok. A Schönberg által kezdeményezett 12-fokú technika (dodekafónia) eltüntette a zenéből a gravitációt, ami a hangokat füllel hallhatóan egymáshoz kapcsolta. A legtöbb mai zenehallgató még most, a 21. század második évtizedében sem képes befogadni, ill. élvezni ezt a fajta zenét. Kész csoda, hogy Schönberg *Mózes és Áronja*, Alban Berg *Wozzeck* és *Lulu* című operái repertoáron tudtak maradni. Ezeket a ma már klasszikusnak számító operákon kívül persze születtek értékes művek, de megkapaszkodniuk az operaszínpadon nem nagyon sikerült. Rautavaara operájának van esélye arra, hogy időnként felhangozzék különböző dalszínházakban. Nem csak politikai témája miatt, hanem a zene kifejező ereje és karakterteremtő képessége okán is. Megjegyezhető, füttyülhető dallamokat persze ebben a műben is hiába keresünk, de a szerző – a dodekafon technika ellenére, ahol bizony sokszor nem az alkotó, hanem az ún. „Reihe” vagy „seria”, azaz a mű zenei anyagának alapjául szolgáló 12-fokú hangsor az úr – virtuózan és szabadon bányák a saját maga által kordába szorított zenei anyaggal. Elhitei a hallgatóval, hogy amit éppen hall, az dráma, líra, esetleg meditáció. Jó dramaturgiai érzékkel kezeli a feszültségeket és azok feloldását. Tudja, hogy egy bizonyos anyag meddig tart és a feszültségek után pihenőket iktat be, tehát a zene „lélegzik”. A kompozíció zenei anyaga egységes, stílárisan is végig ugyanabban az esztétikai mederben tartja a szerző a folyamatot. A tonális felületek az állandó talajtalan lebegés közepette pihenőt kínálnak a hallgató fülének. S mint már fentebb utaltam rá, maradandó emlékként viheti haza a néző az opera 3. felvonásának elején a kóruson felhangzó, korálszerű imádságot, valamint a felvonás végén, a bányászok menekülése közben hallható szépséges zenekari hangzást.

Több mint fél évszázaddal később – a posztmodern korszak idején –, 2016-ban keletkezett a fiatal – ámbár pályakezdőnek nem tekinthető, hiszen komoly szakmai sikereket maga mögött tudó – magyar zeneszerző, Varga Judit operája, a *Szerelem*.

Bátorságra vall, ha egy fiatal – vagy akár idősebb – zeneszerző olyan témához nyúl, mely már egy másik műfajban – esetünkben az irodalomban, ill. a filmben – szinte klasszikussá vált. (Déry Tibor novellája, Makk Károly filmje, úgy gondolom, közismert, ezért a tartalom bemutatásától eltekintek.) Ezt a lépést az indokolhatja, ha a zene hozzátesz az eredeti műhöz, megemeli azt és a saját eszközeivel új minőséget hoz létre. Varga Judit azt nyilatkozta operájáról: „egyenesen szárnyakat adott a témának”. Nos, ezek a „szárnyak” – nézetem szerint – nem túl magasra röpdítették az alkotót, illetve a művet. Szögezzünk le egy tény: Varga Judit zeneszerzői képességeihez, szakmai felkészültségéhez nem férhet kétség. Technikai tudása, zenekarkezelése, hangszíntantáziája imponálóan magas színvonalú. Amikor kétségeimet megfogalmazom, ezt az operairodalom legmagasabb mércéjét alkalmazva teszem. Az újabb kori operák közül igen kevés van, amelytől „hazavihető” zenei emlékeket kaphatunk. Nincs ez másként Varga Judit művével sem. Az ún. „dallamok”, amik az új művekben a hallgató számára többnyire önkényes hangmagasság-váltogatásnak tűnnek, nem hagynak maradandó nyomot az emlékezetben. A *Szerelem* c. operában külön problémát jelent, hogy a szereplők időnként prózában szólalnak meg. Ez számomra nem mindig tűnt indokoltnak. (Ha prózai művekben a szereplők egyszerre csak dalra fakadnak, az érzelmi fokozást jelent. Ha operában beszélni kezdenek az addig énekelő figurák, az valamiféle különleges helyzetet kell, hogy jelentsen. Gyönyörű példák erre Szokolay Sándor *Vérnász* operájában a prózai megszólalások, melyek nagymértékben növelik a mű kifejező erejét.) Nem áll rendelkezésemre a *Szerelem* partitúrája, de kétszeri hallás után sem érzem indokoltnak próza alkalmazását. (Rautavaara operájában is vannak prózai részek, de ott mindig indokoltak, a kifejezést szolgálják.)

Nem lévén irodalomkritikus, nem szeretném minősíteni a zeneszerző által írt operaszöveget, de az én ízlésemnek nem felel meg az, hogy operaszínpadon emésztési végtermékeket és szexuális

szolgáltatásokra célzó kifejezéseket énekelnek, a közönség hangos derűltségétől kísérvé. Ha már a szövegnél tartunk, számos prozódiai hiba is előfordult a megzenésítés során. pl.:lova-gólok, kí-rály-nő, reggelii vonaattal, stb. A magyar prozódia szabályai szerint rövid magánhangzóra hosszú hangot, ill. hosszú magánhangzóra rövid hangot írni nem szabad, mert magyartalan. A „megcsalta” kifejezés zenébe ültetése során a szerző a „csalta” szóra helyez súlyt, hangmagassági kiemeléssel, holott ez esetben a „meg” igekötőn van az értelmi hangsúly.

Ami az opera zenei anyagát illeti, a zeneszerző nyilatkozata szerint is sokféle forrásból táplálkozó stílusról van szó, amit a komponista tudatosan vállalt. Nos, önmagában ezzel nincs baj, hiszen a posztmodern éppen arról szól: mindenféle gátlás nélkül egymáshoz illeszthetők a művészettörténet során felhalmozott kifejezőeszközök. A nagy probléma az, hogy mindezek a meglehetősen különböző stílusok e műben nem állnak össze egységes nyelvvé. Ami Rautavaara operájában a laikus hallgató számára is nyilvánvaló: egy fából faragott stílust hall. Ugyanez Varga Judit operájáról nem mondható el: a különböző hangzások mégoly virtuóz megvalósításuk ellenére sem alkotnak homogén zenei nyelvezetet.

Hallunk tehát Varga Judit művében olasz operaária-törödéket (Puccini: *Tosca*, Cavaradossi ária), minimál-repetitív zenét (Steve Reich, Louis Andriessen világa), véletlenszerűnek ható ritmikus hangzásokat (Lutoslawski-féle aleatória), diszsonáns hangfürt-csúszásokat a vonósokon (Xenakis, Penderecki). Az opera vége felé pedig már szinte simogatóan tiszta, tonális hangzásokat. Egy ponton Szöllösy András *Trasfigurazioni* című zenekari darabjának faktúrája is feltűnik: diszsonáns, mozgékony, fűvös anyagok alatt a basszusban szélesen elterülő tonális harmóniák színezik a hangzást. Látható-hallható tehát, hogy a zeneszerző tájékozott az utóbbi évtizedek zenéjében, és kiváló érzékkel valósítja meg az ezekben rejlő hangzáslehetőségeket. Számomra azonban úgy tűnt, ezek a zenei anyagok taszítják egymást, egyik a másikat szinte „lelöki” a színpadról. A hallgatónak sokszor kell átállítania befogadóképességének „ízcsatornáit”. Hogy a heterogenitás nem szükségszerűen negatív, arra jó példa John Adams *Nixon Kínában* című operája, melyben a legkülönbözőbb, térben és időben egymástól távol eső stílusok, zenei anyagok mégis szerves egységet alkotnak.

Ki kell emelnem az opera két olyan pontját, ahol a fiatal zeneszerző bizonyítékát adja lírai atmoszférateremtő képességének. A Feleség és az Anya rövid párbeszéde alatt váratlanul átforrósodik a zene és a két asszony fájdalomra rendkívül szépen jelenik meg a hangokban. (Az Anya hívja haza a Feleséget szülőfalujába, ő azonban úgy érzi, férjét meg kell várnia, mellette a helye.) Ugyanilyen szép zenei anyagot hallunk az Anyós monológja közben, amikor biztosítja a Feleséget fia hűségéről.

Ennél is nagyobb hatású az opera zárójelenete, a Férj visszatérése a börtönből, amint találkozik a gyászba öltözött Feleséggel, aki éppen anyósa temetéséről érkezik haza. A lírai szerelmi kettős egy pontján – meglepő, eleinte furcsának tűnő módon – a Feleség vallomását („vártam rád”, „mindig téged szerettelek”, stb.) átveszi a kórus. Néhány pillanat múlva azonban megérti a néző ezt a zenedramaturgiai gesztust: a szerelmi érzés kozmikussá táguul, mintha a csillagok visszhangoznának a Feleség férje iránti szeretetét. Ennek a megható finálénak a zenei anyaga szép harmóniákból épül fel és talán ez jelzi számunkra, hogy Varga Judit zeneszerzői pályája a későbbiekben magasra ívelhet. A hallgató pedig egy heterogén zenei anyagokból álló, sok tekintetben kívánnivalókat maga után hagyó színpadi mű katartikus befejezésének hangulatával a lelkében térhet haza.

Operáról lévén szó – mely kollektív műfaj –, az alkotókon kívül illik megemlíteni az előadókat, a rendezést, a díszletet, a jelmezeket, stb. Részletes elemző méltatás helyett örömmel mondhatom, hogy énekesek, karmester, zenekar, díszlet- és jelmeztervező, rendező – úgy érzem – egyképpen magas színvonalú munkát végzett: lehetővé tette számomra, hogy csak a művekre figyeljek, s ezt a figyelmet semmi nem zavarta meg.

Stamler Lajos: Emlék(mű) 1-2016

Csiba Erika

60 évvel ezelőtt...

(56-os kiállítás a zalaegerszegi Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben)

Sokszor fel sem fogjuk, mennyi minden történik a nagyvilágban, akár csak egy nap leforgása alatt. Hallgatjuk a híreket vezetés közben, nézzük a híradót vacsora alatt, olvassuk a hírfolyamot kávéasztal mellett..., folyamatosan zúdul ránk az információdömping. Ám legtöbbször ezek a történések túl távolinak tűnnek kényelmes otthonainktól, ezért valójában észre sem vesszük, hogy nem mások, mint a történelem apró darabjai. Amit ma a híradóban hallottam, azt a gyerekeim a történelemkönyvekből tanulja majd. Bár még viszonylag fiatal vagyok, tanúja voltam háborúknak, elnök- és pápaválasztásoknak, recesszióknak és természeti katasztrófáknak szerte a világban. Mindezt a modern hírközlésnek köszönhetően. Nekem szerencsém van, sosem kellett félnem, hogy mire hazaérek, lebombázzák az otthonom, vagy ha leírom a véleményem, munkatáborba küldenek. Nem

Oroszy Csaba:
Az '56-os tábla
-2016

Budaházi Tibor:
Jel 1
-2016

Tűloldal:

Tánczos György:
Bukott szentháromság
-2016

Farkas Ferenc:
1956
-2016

volt ez mindig így. Arról, hogy milyen volt ezt testközelből átélni, én már csak riportokban, vagy az egyre fogyatkozó idősebb rokonoktól hallhatok. Többek közt ezért is fontos, hogy ezek az emberek elmeséljék történeteiket és mi, a fiatalabb generáció megemlékezzünk róla. Kiváltképp, ha olyan eseményekről van szó, melyek a történelemre és a mai nemzedékre egyaránt hatással voltak.

Idén ősszel a 20. századi magyar történelem egyik legmeghatározóbb eseményéről, az 1956-os forradalom 60. évfordulójáról emlékezünk meg. Zalaegerszegen a Keresztury Dezső Városi Művelődési Központ szervezett *Október végi tiszta lángok 1956-2016* címmel programsorozatot e jeles ünnep alkalmából. A cél az volt, hogy az évfordulót minden eddiginél szélesebb körben és összefogással elevenítsük fel, és megemlékezzünk a forradalom hőseiről, áldozatairól és eseményeiről, kiváltképp Zalaegerszeg történetében betöltött szerepéről. A szervezők a megemlékezés mellett fontosnak tartották, hogy egy kiállítás segítségével azok a generációk is közel kerülhessenek az eseményekhez, akik nemcsak a forradalmat, de a korabeli Magyarországot, vagy még csak a '80-as évek puha diktatúráját sem élték át, és ennek segítségével lássák és értsék a totalitárius sztálinista elnyomó rendszertől való szabadulni vágyást, a haza szabadságáért való küzdelmet és a forradalom leverését követő véres megtorlásokat.

A kiállításra a Városi Hangverseny- és Kiállítóterem a megyében élő, vagy ahhoz kötődő képzőművészek számára hirdette meg, a programsorozattal azonos című, *Október végi tiszta lángok 1956-2016* pályázatát, melynek témája értelemszerűen a 60 évvel ezelőtti forradalom és szabadságharc eseményeinek megidézése volt. A műveket háromtagú zsűri bírálta el, mégpedig: Kiss Bódog Zoltán, a Magyar Politikai Foglyok Szövetségének Zala Megyei elnöke; Aknay János, Kossuth-díjas

festő- és szobrászművész; valamint Tóth Csaba, Munkácsy-díjas festőművész. A szakmai zsűri három kiemelkedő pályamunkát díjazott: Budaházi Tibor *Jelek I-II.* és *1956* című, vegyes technikával készült műveit, Stamler Lajos *...Emlék(mű) 1-3.* című fotótechnikával készült sorozatát, valamint Tóth Norbert *Nubes I-II.* című, vegyes technikával készült képeit. Összesen 36 műalkotás érkezett a pályázatra, a díjazottakon kívül 17 másik művész részvételével. Az alkotásokat október 21. és november 19. között nézhet meg a közönség.

A kiállítás rögtön Budaházi *1956* című művével indul. A nagyméretű kép a maga letisztult belső világában képes összefoglalni az események komplexitását. A fehér háttér előtt, mely a tisztaságot szimbolizálja, vörző szögesdrót húzódik, felette vörössel átítatott „1956” felirat. Minimális motívummal, egyszerűen jelképezi a menekülni vágyó, de a határon fennakadt és a rendszer ellen lázadó, de erőszakosan visszavert résztvevőket egyaránt. Budaházi másik két képén sem viszi túlzásba kommunikációs eszközeit: az egyik a lyukas zászlót, másikon a hatalmat tükröző, de helyéről kicsit megbillent „vörös” csillagot ábrázol, valamint mindkettőn szerepel az „1956” évszám is. Mint ahogy kollektív emlékezetünkbe, úgy vésődik az alkotó fémnyomataiba a forradalom emléke.

Hasonlóan letisztultnak hathatnak Tóth Norbert alkotásai, ám annál jóval összetettebbek. *Nubes I-II.* című képeit szekkó technikával „rejtette el”, hasonlóképp, ahogy a Kádár-rendszer is megpróbálta elfedni a forradalom történéseit. Azonban, ha a mézsrétegre vizet permetezünk, feltárul előttünk az alkotás titka. Addig, amíg foglalkozunk a képpel, erőfeszítést teszünk annak megismerésére, vagyis ápoljuk emlékeinket, a mézsréteg sem fogja eltakarni a múltat. De mit is rejtenek a képek? Az '50-es években bevett módszer volt, hogy amíg az ÁVH foglyait kínozták, járómotorú Csepel teherautókat parkoltattak az épület előtt, hogy ne hallatszódjanak ki a jajveszékeltetések, mint ahogy Zalaegerszegen a Mártírok útján is. Ennek állít emléket a *Nubes I.* című mű. A másik kép is szervesen kötődik a városhoz: '56 decemberében a tüntető tömeg feszült várakozásáról emlékszik meg a mai Széchenyi téren, mielőtt a szovjet tankok bevonultak. Tóth képei tehát nemcsak szimbólumrendszerében, hanem technikájában is történelmi ihletésűek.

A harmadik díjazott Stamler Lajos *...Emlék(mű) 1-3.* digitális nyomatai több síkban jelenítik meg a forradalom felhevült, eufórikus hangulatát, majd az azt követő depressziót. A sorozat első képe világos, a reménnyel

teli felvonuló tömeget ábrázolja, felső síkjában egy mosolygó lánnyal. A második képen a fekete és a vörös szín szimbolizálja a véres harcokat, a tömeg feletti síkban már a szovjet tank uralkodik. A lezáró kép fekete komorsága pedig a harcok utáni erőszakos csendnek és áldozatainak állít emléket.

A pályázatra számos más technikával készült és más aspektusból ábrázolt pályamű érkezett, de nem hiába a fent felsorolt három lett a díjazott. A három alkotó művei egyszerűen, közérthetően, ugyanakkor átfogóan és komplex módon állítanak méltó emléket az 1956-os forradalomnak. Azonban nem szabad megfeledkezni a többi alkotásról sem, melyek közül kiemelkedik Tánczos György *Bukott szentháromsága*, Nemes László *1956* című installációja és Fabók-Dobribán Fatime tablója is. Tánczos portréi egy keresztet formáznak meg, a felső sorban Gerő Ernő, Sztálin és Rákosi Mátyás, alattuk Mindszenty József imára emelt kézzel. A kép címével is utal a hercegprímás 1956. november 3-ai beszédére, melyben „bukott rendszer örököseinek” nevezte a kor politikai vezetőit. Fabók-Dobribán Fatime számára az események drámaisága az emberi arckifejezéseken keresztül érezhető át. A korabeli fotók alapján készített arcképek hordozzák azok érzéseit, akik a forradalom idején vonultak utcára, mindent kockára téve. A *Tabló nevek nélkül* című alkotás mellőzi a nemes anyagok használatát, mivel akkor is felhasználtak mindent, amit tudtak. Lényeg a tartalom volt, pont ezért nem fontosak a nevek sem: a bátor, tette kész emberek ők, akik nem féltek kiállni hazájukért. Hasonló témát dolgoz fel Nemes László is. Installációján a földön heverő három büszt festmény-szalagként folytatódik tovább és tör a magasba, rajta a hősi halottak szoborszerű portréjával, amelyek egyre halványulnak. A pályázók számos metaforát, jel- és emlékképet használtak fel alkotásaikban, ami egy rendkívül sokszínű kiállítást eredményezett.

Kiállítási enteriőr
Hadnagy György és
H. Póka Emőke
munkáival

Péter László

A röghöz kötött költő

(Juhász Gyula itineráriuma)

A Délmagyarország 1920. májusi 13-i számában jelent meg először, azután Juhász Gyula *Nefelejcs* című verses füzetében, melyet megszépítő túlzással verses kötetnek szoktunk nevezni, *Tisza szögén* című költeménye, ezzel a hangütéssel:

„Nem jártam én soha Dunán túl,
Hol Kupa, Vata elesett,
Hol lankás dombok koronázzák
Az alkonyvéres egeket.

Én a Tiszának és Marosnak
Szögében élek álmodón,
Hol Attila, Ajtony robogtak
Valaha vemhes táltoson.”

Bő két év múlva a Pesti Napló 1923. november 4-i számában csaknem azonos szavakkal kezdte *Epitáfium* című versét:

„Nem jártam én Párizst soha,
És Velencében nem szerettem,
Magyar tájak pora, moha
Temetett el szép lassan engem.

Nem láttak márvány paloták
És nem hódoltak úri népek,
Szűkös sikátorok során
Hirdettem hittél én a szépet!

A jegenyék testvére én,
Zokogtam a magyar viharba
S a hant alá úgy térek én,
Mint a mag, mely kihajt tavaszra!”

Két évvel később már nem kezdhette volna egyik versét sem ezekkel a sorokkal, mert nem mondott volna igazat. Még a forradalmi időkben, a kevéssel József Attila előtt fölsimert és istápoltt ifjú szegedi költő, Nagyfalusi Jenő (1901-1944), a szegedi piarista gimnáziumban, 1919-ben megszerzett érettségi bizonyítvány után – itt még nem lévén egyetem – Pécssett, a jogi karon folytatta tanulmányait. Juhász Gyula neki ajánlotta *Ifjúság* (1919) című versét, hálából, amiért a fiatal diák kiállt a forradalmi

szerepléséért támadott, üldözött Juhász Gyula mellett. Nagyfalusi munkaszolgálatosként az orosz fronton pusztult el. Újból és méltatlanul felejtette el az utókor. Pedig azoknak a tekintélyt bizonyító neve, akik életművét, költészetét méltatták, garancia, hogy átlagon fölüli költői tehetség volt: Apró Ferenc, Dévényi Iván, Kállai Ernő, Várkonyi Nándor.

Juhász Gyula ugyanis mégis járt a Dunántúlon. Egyszer, de kevéssel utóbbi versének megjele-
nése után, 1924. május 29-én. Éppen Nagyfalusi Jenő jóvoltából, Kosztolányi Dezsővel irodalmi
matinén vett részt a Pannónia Szálló nagytermében. Támogatói Thienemann Tivadar és Zolnai
Béla egyetemi tanárok voltak, mindketten Juhász Gyula tisztelői. A szegedi költő Nagyfalusinál
(Lánc u. 6.) szállt meg. A matinén a magyar líra nagyjairól tartott előadást, Csokonaitól Adyig,
majd fölolvasta frissen, bizonyára aznap reggel vagy előző este született, *Pécs* című szonettjét:

„Nyájas Dunántúl szelíden ívellő
Áldott ölü hegyei koszorúzzák
A régi várost, melynek égbe zengő
Harangszava szent, magyar szomorúság.

A város régi, ó de örök ifjú
Remények gazdag lombjai borítják,
Öreg kapukból fiatal hit indul,
És jobb jövőbe lelkendezve hírt ad.

Mecset smaragdja tör a mély azúrba,
Keresztje mellett félhold mélabúja:
Magyar, török megbékélt múltja int

S hol barna alkony bontja fátylait,
Virrasztva és vigyázva, várva vár
Víg virradást a bús „magyar határ...””

Szigetvár nagy történelmi évfordulóján az első tercina sorai időszerűséget nyertek: „Magyar,
török megbékélt múltja int...” S Juhász Gyulától ma már senki sem veszi zokon, hogy ekko-
ri költészetében, a háborús vérontás és két forradalom tanulságai után, szociáldemokrata
meggyőződéssel, egyszersmind őszinte nemzeti fájdalommal siratta a trianoni igazságtalan-
ságot is. Nem volt ez a kettő az ő gondolkodásában és lelkében összeegyeztethetetlen, mint
némelyekében 1945 után.

Tehát 1924-ben Juhász Gyula mégis járt a Dunántúlon. Ám az országhatáron túl, mint maga is
utalt rá, például Párizsban, ahova kortársai oly kedvvel zarándokoltak, valóban soha. Az akkori
határon mindig belül maradt; hisz Bécsbe is csak Trianon után kellett útlevel. A szegedi költő
a mai határon kívül úgy jutott el Máramarosszigetre (Sighetu Marmatiei, Románia), Szokolcára
(Skalica, Szlovákia), Lévára (Levice, Szlovákia), Pozsonyba (Poson, Szlovákia), Rohatecre (Cseh-
ország), Temesvárra (Timisoara, Románia), Nagyváradra (Oradea, Románia), Újvidékre (Novi Sad,
Szerbia), hogy nem kellett hozzá útlevel, s hogy vagy szolgálatba ment oda, tanítani, vagy bará-
tokkal, író- meg költőtársakkal találkozni, értekezni, eszmét cserélni. Ezeknek többnyire lírai
hozadéka is volt. Némelyikről, mint az újvidéki újságírónapról csak annyit tudunk, amennyit a
kritikai kiadásban az ehhez fűződő két vers (*Ének a toll katonáiról*, *Újvidéki emlék*) jegyzetében
megírtunk. Ez utóbbi szonettből a két tercintát idézem:

„Egy ifjú költő egy lányt sírva csókol,
Mert mámoros a vágytól és a bortól,
Mert arany ifjúsága most ragyog.

Én régi verseket dúdolva fájón
A köpenyem a hűvös estbe tárom
És keresek egy eltűnt csillagot.”

Azt tartom most is említésre méltónak, amit a költő tisztelőjének, fiatal barátjának, a költészettel kacérkodó későbbi közismert szegedi ügyvédnek, Kormányos Istvánnak közléséből tudtam meg: hogy a mámoros ifjú költő – Zilahy Lajos volt.
Az emlékek ekkoriban erősen foglalkoztatták. 1919. április 6-án jelent meg a Délmagyarországban *Emlékek útján* című verse, az ekkoriban kedveltté vált kétsoros szakaszokkal, mindegyikben egy-egy megidézett várossal:

„Lelkem ma sétál régi városokban,
Hol ifjú voltam és szomorú voltam.

Tavaszi fényben vár a drága Várad,
Hol Annáért volt szép a dal s a bánat.

Némán borongok az öreg Pozsonyban,
Hol ifjú lánnyal vígan kóboroltam.

A csöndes Léva holdas udvarában
Tűnt zongorát hall fölujjongni vágyam.

A nyárutói gazdag Újvidéken
Egy hervatag kert visszhangozza léptem.

A messze, árva Szigeten, a parkban,
Egy fát keresnék, hol szívet faragtam.

Szelíd domb alján szomorú Szakolcán
Vidéki bánat föllege hajol rám...

Lelkem ma sétál tűnt utcák nagy éjén,
Vezet az emlék, pislogó lidércfény.

Vezet a vágyam és vezet az álom
S csak temetőknél kapuit találok.”

Ha rátekintünk itineráriumának térképére, első pillanatra az tűnik föl, hogy – hiába vágyott Párizsba, Rómába, Velencébe – a történelmi Magyarország területét mindössze két helyen hagyta el: Bécsben és Rohatecen. Akkor ezek sem voltak külföldek, hisz Bécs az Osztrák-Magyar Monarchia fővárosa. Rohatec (Csehország) szintén az akkori Monarchia területén, az ezeréves határon éppen csak, mintegy 8 kilométerrel, túl, de már Csehországban, szűkebben: Morvaországban volt. Akkor – furcsa ellenmondás: mint járási székhelyhez, Szakolcához – tartozott. Csehszlovákia fölbomlása, 1993 óta, ismét Csehországhoz tartozik.

Szakolca (Skalica, Szlovákia) már a határon innen, a történelmi Magyarország egyik legrégebb szabad királyi városa. Lakóinak száma egy alföldi nagyközségéhez képest is kicsi: mindössze ötezer; zömmel szlovák. Magyar csak mintegy ötszáz: tisztviselő, közalkalmazott, kereskedő. Fele ennyi német. A gimnázium elődjét a jezsuiták alapították 1663-ban. 1908-tól főgimnázium. 1912-ban volt először érettségi vizsgálat.

„Utolsó állomás, közömbös, árva község,
Hol fonnyad az öröm és elhervad a vágy...”
(*Sírvers*, 1913)

A szakolcai két esztendő termése mintegy száz vers. Ez nem jelenti, hogy valamennyi itteni ihletésű, itteni tárgyú, hiszen közben a szünetekben, a nyári vakáció alatt Szegeden volt, bekapcsolódott a Dugonics Társaság, a Délmagyarország munkájába, nemcsak szakolcai ihletésű versei jelentek meg a Nyugatban. Nem beszélve arról, hogy Szokolca később is költői emléke maradt. Legutoljára talán a *Remeteség* (1934. október 13.) intonációja idézte „a két keserű évet”. A könnyed, dallamos ritmus tudatosan szemben áll a mondanivaló keserűségével:

„A szakolcai dombokon
Fiatal voltam egykoron.
Oly édes volt a bánatom,
Hogy dallá csordult ajkamon.

Olyan egyedül éltem én,
Hogy egész világ volt enyém,
Egész világ szép temető,
És benne álom, mese, nő.

Ha jött a téli alkonyat
S elmosta mind a dombokat,
Úgy borult árvasága rám,
Mint remetére a magány.”

Makó ihletése még kevésbé szárazható szét, mint Szokolcáé, hiszen 1913-tól Juhász Gyula nem csupán, mint a gimnázium tanára, alkotta és közölte, részben a genius loci ihlette verseit, hanem a tanárságból már 1917-ben kirokkanva, de egészségét a forradalmak idejére valamelyest visszaszerezve, immár baráti kapcsolatok vonzották oda, ugyancsak számos alkotásra ihletve. A „tisztelbeli makai” a húszas években rendszeresen, hol sűrűbben, hol ritkábban – évente átlag kétszer egy-két hétre – járt át barátaihoz, Espersit Jánoshoz és a literátus Diósszilágyi Samu főorvoshoz, irodalmi, színházi estekre, ünnepélyekre. Számos jelentős műve (mint az *Orbán lelke* című, önéletrajzi ihletésű kisregénye) született itt.

Jelképnek tekinthetjük, hogy utoljára is ilyenén lett rosszul: 1929. január 27-én Ady emlékének áldozott Makón, s ekkor, itt találkozott utoljára fölfedezettjével, József Attilával is. A következő évei már a budai szanatórium, a szegedi klinika és az otthoni betegszoba közt teltek, s csak néhányszor kínáltak tiszta pillanatok a remek verseknek. Mint amilyen a *Remeteség*.

Ha most visszakanyarodunk időben a pályakezdéshez, akkor a fővárost kell elsőként említeni, mert a millennium évében, 1896-ban, valamikor nyáron, az édesapja, Juhász Illés, a szegedi táviróhivatal tisztviselője, fölvitte tizenhárom éves fiát az emlékezetes kiállításra. Nem hiszem, hogy utána járt volna a diák Pesten, Budán is csak átutazóban, amikor 1899. augusztus 25-én a szegedi piarista tanárok valamelyike a váci rendház noviciátusába kísérte. Még aznap beöltözött, s még éppen aznap jelent meg *Ovidius* című verse a Budapesti Naplóban. Érthetetlen ellentmondás a fiatal gimnazista lelkében, aki fölveszi a reverendát, s Ovidius nevében ilyeneket vet papírra:

„Hej, amíg én itt rőt ködök között
Tristiát költök aranyak hiján,
Melyik poétát taníthat dalolni
És ölelni az én Júliám?”

S ez a fordulat évtized múlva már szokimondóbb fogalmazásban is visszatért, *Ovid levele Júliához* című, terjedelmesebb költeményében:

„Szépek-e most is Rómában a szépek,
Az élet most is oly édes, vidám?
Melyik poétát tanít verselésre
S szeretkezésre az én Júliám?”

A váci intermezzo hamar véget ért: a reverendát otthagyo deák a szegedi érettségi (1902) után a pesti egyetem magyar-latin szakos hallgatója lett. Költészetének a főváros is gazdag forrásának bizonyult. Az egyetemi évek (1902-1906) után következtek a vidéki tanárkodás sivár esztendei. Máramarosszigeten egy tanév (1906-1907), Léván mindössze két hónap (1907). Várad (1908-1911) vetekszik Szokolcával. Amennyivel több időt töltött ott, annival több vers került ki kezéből: mintegy százötven, de ebben is ott vannak a szünidőkben Szegeden születettek. Váradé az Anna-versek legtöbbje, legszebbje; Váradé Ady barátsága és ennek tükröződése Juhász Gyula lírájában. Nála őszintébb híve, mondhatnám: rajongója nem volt a magyar költők között azóta sem.

Föltűnő, hogy nem utazott. Kolozsvárra sem ment el, csak versét küldte Emőd Tamással, pedig a Holnap 1909. május 19-én ott is matinén mutatkozott be. Június 27-én Temesvárott már ott volt, sőt Ady versét is ő olvasta (vagy szavalta?) el.

Temesvárt többször volt. Először 1902 nyarán, érettségije után, néhány hetet töltött a csanádi egyházmegye papnevelőjében; úgy látszik, ekkor még világi pap akart lenni. 1917-ben a budapesti Moravcsik-klinikán töltött hónapok (márc. 10.-nov. 17.) után, nyilván a katonai fölmentés ellenőrzése végett, egy hetet (dec. 1-7.) töltött a temesvári helyőrségi kórházban, kivizsgáláson. Tápé ma Szeged városrésze. Akkor még csak gyalog elérhető szomszéd faluja volt. Az első világháború alatt, 1916-tól kezdett a költő kijárogatni, festőművész barátaihoz. Amikor költői jubileumán itt volt Babits, Babitsné, Kosztolányi meg Szabó Lőrinc, 1923. április 4-én, piros pünkösöd hétfőjén, őket is kivitte. Ennek a kirándulásnak költői hozadéka Juhász Gyula tucatszámú tápai ihletésű verse között *A tápai Krisztus*.

A Dugonics Társaság a húszas években tervbe vette, hogy a környező városokban fölolvadó üléseket tart. Ezek főszereplője éppen Juhász Gyula lett, többnyire a társaság elnöke, a literátus főkapitány, Szalay József és a novellista Réti Ödön társaságában. 1925 különösen mozgalmas volt a költő számára. Először március 7-én Móra Ferencsel és Tonelli Sándorral a Jókai-centenárium jegyében Baján, majd 22-én – Tonelli Sándor és Márki Imre társaságában, a szegedi irodalmi társaságok képviselőjében – az Arany Jánost ünneplő Nagykőrösön, 28-án a Jókait ünneplő Gyulán, május 24-én Szentesen. Július 28-án színész és színésznő barátaival autós kirándulásra is részt vesz: Orosházára kocsikáznak. A költőnek bizonyára ez volt első autós élménye. A Reggel 1928. október 1-jei számában jelent meg *Falu* című verse. Orosházát akkoriiban úgy emlegették: a legnagyobb magyar falu.

„Egy autón porzunk el szédülettel
Az álmából riadt falun keresztül.
Libák gágognak ránk a pocsoljából
S öreg apók pipálnak az ereszlül.”

1925. szeptember 8-án a költő részt vett Hódmezővásárhelyen Bibó Lajos *A juss* című színművének bemutatóján. Október 31-én Móra Ferencsel és Diósszilágyi Sámuellel Battonyán szerepelt. 1926. március 27-én a Dugonics Társaság képviselőjében Mórával Szentesen olvasott föl verseiből.

Május 9-én Bécsbe utazott. Találkozott barátaival, emigránsokkal is, Hatvany Lajossal, Kassák

Lajossal, az egyetemen tanuló József Attilával. A katonaként egy évet az egyik bécsi kaszárnyában töltő Tömörkény István nyomait kutatta. Nem tudjuk magyarázatát, hogy e hosszabb első útját miért ismételte meg pár nap múlva, de csak két napra. Előtte meg utána soha nem fordult meg az egykori császárvárosban, most a munkásmozgalom fő fészkeiben. A Délmagyarországon közölt aforizmasorozatában *Bécsi mozaik* címmel számolt be élményeiről. Legjellemzőbb tán ez a maga korában zseniális fölismerés, amely 1945 után Európa népeinek intellemeül szolgáló tantétele lehetett volna: „Horogkeresztes tüntetés után kommunista tüntetés. A zászló más, a lelkesedés egyforma. A sötétben össze lehetne őket téveszteni.”

A két bécsi kiruccanás után ritkultak Szegedet elhagyó utazásai. Makóra meg Vásárhelyre még átjárt, ha hívták egy-egy kulturális eseményre, előadásra, kiállításra, színházi bemutatóra. 1927. január 7-én részt vett a fővárosban a Petőfi Társaság jubiláris ülésén. A Petőfi Társaság május 8-án éppen Szegeden tartotta ünnepi ülését. Ennek érdekessége, hogy Juhász Gyula ezen olvasta föl *Anna örök* című versét. Szeptember 3-án Rudnay Gyula makói kiállításán előadást tartott, *Rudnay és az új magyar művészet* címmel. Sajnos, jó szokásával ellentétben, előadását nem jelentette meg a Délmagyarországon. November 27-én Debrecenben az Ady Társaság ünnepélyén fölolvasta *Ady Endre köszöntése* című versét. Költőbarátjának halála tizedik évfordulóján több versben emlékezett rá. Ez a jellemzően debreceni:

„És jöttire a nagyerdő dalol
És a nagytemplom vén harangja szól.

Bocskai némán süveget emel,
Száz prédikátor lelke énekel.

S szeretne a keblére omlani
A bánatos előd, Csokonai.”

1928. május 20-án a budapesti Kerepesi-temetőben az ifjúság élén megkoszorúzta Ady sírját, és emlékező beszédet mondott a költőelődről. Augusztus 15-én Vásárhelyen búcsúzott festőművész barátjától, Endre Bélától temetésén. Ezt a barátságot is több költeménye hitelesíti és örökíti meg. November 21-én Gyulán részt vett az Ady-ünnepélyen, és üdvözlőlapot küldött Ady Lőrincnének. Este Békéscsabán a színház Tolsztoj-előadását vezette be.

1929. január 27-én is Adyra emlékezett, halálának tizedik évfordulóján, a makói emlékünnepen. Tekinthejtjük jelképesnek: Ady és Makó – ezek utolsó nyilvános szereplésének kulcsszavai. Innen betegen tért haza, s hátralevő évei Szeged és Budapest, a szülőváros és a főváros közt zajlottak, de már nem akarata szerint, hanem ahogyan segíteni akaró orvosai, többnyire ők is barátai, tisztelői, akarták, mert gyógyulását remélték.

Többször meg akart szabadulni nyűgössé vált életétől. 1937. április 6-án sikerült neki.

Baja
1925. március 7. A Jókai-ünnepségen.

Battonya
1926. október 31. A Dugonics Társaság fölolvadó ülésén.

Bécs
1926. május 9-20.
1926. július 6-7.

Békéscsaba
1928. november 21. Bevezette a színház Tolsztoj-előadását.

Budapest

1896 nyarától 1929. november 13-áig többször; egyetemi évei (1902-1906) és szanatóriumi tartózkodásai (1929-1932) alatt tartósan is.

Cegléd

Valamelyik debreceni útján átszálláskor töltött egy-két órát itt, és a vasútállomásról kisétálva a környéken nézelődött. Ennek költői hozadéka *A ceglédi parkban* című verse. E verse először Az Est 1927. október 30-i számában, majd válogatott verseinek *Hárfa* (1929) című gyűjteményében jelent meg.

Csongrád

1918. augusztus 15. A katonanapon.

Debrecen

1909. április 1. Az *Atalanta* bemutatóján.

1924. december 21. A Csokonai Kör Byron-ünnepén.

1927. november 27. Az Ady Társaság Ady-ünnepén.

Gyula

1925. március 28. A Jókai-ünnepélyen.

1928. november 19-én az Ady-emlékünnepevényen.

Hódmezővásárhely

1921. április 24-től többször, barátainál, irodalmi esteken.

Hodonin [Göding]

Szakolcáról néha ide is átjárt.

Holics [Holić]

„Az utolsó szép őszi napon [1912-ben!] [...] vonatra ültem Szakolcán, s a legelső állomáson kiszálltam. Holics. Sáros, görbe, dísztelen kis helység...” – írta Juhász Gyula a Délmagyarország 1913. március 2-i számában, *Holics porcelánok* című, megkésett riportjában a Stefan I. Kleinnél (1889-1960) tett látogatásáról (JGYÖM 5:481). Szalatnai Rezső írt erről a kirándulásról (*Juhász Gyula hatszáz napja*. 148, 248.).

Kiskunfélegyháza

1918. augusztus 15-én. Átutazóban a csongrádi katonanapra.

Léva

1907. szeptember 1-től október 1-ig tanított a gimnáziumban.

Makó

1913. május 29-től 1917. január 16-áig tanított a gimnáziumban, ekkor betegszabadságra, majd rokkantnyugdíjra kényszerült. Förlépülése után 1929. január 29-ig visszajárt; barátja, Diósszilágyi Sámuel főorvos évente kétszer egy-két hétre vendégül látta; ekkor pihent és alkotott. Számos verse, elbeszélése, publicisztikai írása született itt.

Máramarossziget

1906. augusztus 29-től 1907. június 8-ig tanított a gimnáziumban.

Nagykőrös
1925. március 22. Az Arany János-ünnepen.

Orosháza
1925. július 28. Színészbarátaival kirándult.

Pécs
1924. május 29-én előadást tartott a magyar líráról.

Pozsony
1912. október 27-28. Ismerkedett a koronázó várossal. Átutazóban többször.

Rohatec
1911. szeptember 8. Egyedül a rohateci Máriánál.
1911. október 14. Tanítványaival kirándult a Mária-kegyképhez.

Sudomeric
1912 karácsonya előtt kirándult ide.

Szokolca
1911. augusztus 29-től 1913. május végéig tanított a gimnáziumban.

Szeged
1883-1937. Született, élt, meghalt.

Szentes
1925. május 24. A Dugonics Társaság Jókai-ünnepén.

Tápé
1916 nyarától sokszor kísértált a várossal csaknem összenőtt faluba.

Temesvár
1902 nyarán néhány napot töltött az egyházmegyei papnevelőben.
1909. június 27. A Holnap Társaság fölolvadó ülésén saját és Ady verseit mondta el.

Újvidék
1918. szeptember 10. Az újságírónapon.

Vác
1899. augusztus 25-én a piaristák noviciátusába érkezett; aznap jelent meg verse a Buda-pesti Naplóban Ovidiusról. 27-én fölvette a szerzetesújoncok reverendáját. 1900. május 5-én elhagyta a rendházat, hazatért Szegedre.

Aki a főntebb távirati stílusban ismertettetnél többre kíváncsi Juhász Gyula itineráriumából, vegye kézbe a Láng Jóska barátom szívességéből 2002-ben az Argumentum Kiadónál megjelent tanulmánykötetemet, és ebben jószerével megtalálja az említett utak bővebb históriáját.

Kerék Imre

Szüreti Himfy-strófa

Eljött már Bacchus hónapja:

Kecskecsű – fürtöket
lány, legény puttyonyba rak ma –
beköszöntött a szüret!

Nosza fürgén, szaporázva,
nem leszünk restek mi sem,
Szorgoskodjunk, ám vigyázva:
ne guruljon szét a szem. –
Dal, kacagás minden ajkon,
amíg le nem száll az alkony
s lovacska-vonta szekér
terüjével hazatér.

új dimenziókba

nem csak a megnyíló test öntudatlan
virágot bontó örök – egyszeri
csodája nem csak a vággal telített
szervek megszólaló hangszerei
de ami kettőnk közös örömen túl
az elérhetőnél egy gazdagabb
világba lendít új dimenziókba
múlhatatlan cél felé mutat

Molnár Krisztina Rita

Árnyéksimogató

A királylányt a palackba zárta,
úgy nézegette – milyen szép.
Aztán sötét lett.
Aludni tért hát kicsinykét.

És a sötétben, a palackban benn,
kilopakodtak a démonok.
Mert a démon, mint aki nincsen,
csak mint az árnyék, úgy mozog.

A Gyenge Démon és a Gyáva.
Aztán a Lenge. Meg az Árva.
Jött még az Irigy. Vele a Durva.
Végül az Ócska, Olcsó Kurva.
Nahát. Épp heten. Heten voltak.
Elszántak. Kicsik. Torzonborzak.

Küzdöttek. Mert sok forgott kockán.
„Élet vagy halál! Mi lesz, királylány?”
Nekiestek. Csípték és rúgták.
Karmoltak. És a haját húzták.
Csúfolták: *„Na, te ártatlan bárány!*
Mit csinálsz majd, ha itt lesz a sárkány...?”
A királylány ült. Ült megdermedve.
Mintha kőből vagy ólomból lenne.
Orrát facsarta az árnyak bűze.
Viszolygott. És tudta, hogy ez a bűne.
Meg az, hogy ennyire sokáig tűrte.
Zúgott a feje. Forgott a gyomra.
És nőtt a láza. Fokról fokra.

Hogyan is téphetné darabokra
a hímzett szoknyát, hogy rájuk adja?
Hogy simogassa, vidítsa őket?
Hogy fésülgesse az esendőket?
Hogy szelídítse, hogyan szoktassa
a hét kis démont a fényre, napra?
És tudta,
tudta,
tudta,
tudta,

hogy ha tudna velük, ha tudna, tudna
valahogy együtt
kézen fogva –
nem lenne többé a palack foglya.
A sejtek lángra kaptak benne.
Fogalma sem volt, hogyan lehetne.

El ne

elmúlik ez is
múlik nézem ahogy
hol van hova szökhetsz
a fény
pislákol a lámpás
el ne aludjon
az olaj fogy
jaj
a sötét miért hideg annyira miért
fázik a hátam
nem melegít szerelem
magamban ülök
mire vágytam
a csönd itt van
elégedett lehetek
de hol a kedves
hova lett, aki tegnap ölelt
hova lett az a pár szó az a kristály
hova hervadt szép lilium
porosodnak a rózsafejek
minek őrzöm
jaj de hülye
vagyok én
töredeznek a könnyű szirmok
és a pecsét
a szívemre amit tett az a férfi
nem hagy nélküle élni

lepecsételt
most pedig
épp mint bármelyikük
megnyugodott
már nem emelkedik annyira vérében fel az adrenalin
ha eszébe jutok csak az otthonos ízt melegét érzi nem a távolság
nem a messzi bizsergő horizont hívja taszítja felém
már befejezte a küzdelmet a cél nem lehet ott ahol épp van,

hát nyugszik a kedve már lepihenhet
nem hoz már kicsi kedves gyöngyszemeket fel a mélyből csillagokat sem szedeget
ó minden szerelem kirepül
csak a fészek a fészek amit hord
marad meg az ágon.

Után, előtt

Ez annak az ideje,
mikor a háborúk után és a háborúk előtt
teát iszunk az alkonyatban.
Két kedves jóbarát
simogatja akaratlan
halott szívem.

*

Lesz majd az is, amikor
az orvosom az kiáltja felém mosolyogva:
Bátorság! –
pedig mindketten
egy-egy cölöphöz kötözve
várjuk épp a lassú tűzhalált.
Nem fogja tudni,
hogy közben őérte is imádkozom
remélve, hogy az Isten, akihez beszélek,
nem botránkozik meg,
amiért egy buddhista szeretettel
gyógyítottam a sebeimet.

*

Aztán az ébenkék éjszakában
szétszóródnak a csillagok.

Egy új korszak nyitánya

1992-öt írunk. A kora délelőtti órában a rozszant raktárépület elé a vadiúj Opelemmel parkolok le, mely természetesen olyan, amilyennek lennie kell: fehér. Hadd lássák a pondrók, hogy jól megy nekem! Elvégre nemcsak mondani, de mutatni is kell, ha az embernek gurul a szekere. Persze, ezeknek fogalmuk sincs, milyen irányba megy ez az ország. Amióta lehullt a vasfüggöny, mindent szabad, ezek még nem látják, de tényleg, mindent, a lehetőségek garmadája előtt állunk, a fejlődés belát-hatatlan perspektívákat nyitott meg. Igaz, jelenleg a perspektíva számomra is csak ez az erodáló-dásnak indult raktárépület, melyben ezek a senkik egy kvázi-stúdiót rendeztek be. Kvázi-stúdió, én csak így nevezem, mert ez az ütött-kopott helyiség még a legnagyobb jóindulattal sem nevezhető stúdióknak. Múltkor a próbán két Tunggram-éggő is kigyulladt, egy szögekkel televert gerenda meg majdhogynem halálra nyomta azt a szözi titkárnőt. Na, de ne búsuljunk, ez még csak a kezdet, a fejlődés kezdete!

A bádogajtó előtt még utoljára megigazítom világoszürke öltönyöm és tarka nyakkendőm. Egy tigris van rajta, amint épp a dzsungelből lopakodik ki, míg felette a megriadt, piros-kék tollú kolib-rimadarak szétrebbennek az elképzelhető összes irányba. Igaz, már negyven múltam, de úgy érzem, egy ilyen nyakkendő igazán fiatalít. Végigsimítom zselével belőtt hajamat, majd belépek az ajtón. Vagyis belépnék, ha az a rohadt kilincs nem ragadt volna be.

– Nyissátok ki! – kiáltom, és már hallom is, hogy a szözi tipeg-topog a bejárat felé. Megismerem a lépteiről.

– Mária Miszter – mondja cérnavékony hangján. Miszternek hív, igen, Miszternek, múltkor is így szólított meg. Amúgy a nevem János, de amióta Amerikában töltöttem egy izgalmas hetet, azóta csak Johnny-nak nevezem és neveztetem magam. Ide, ebbe a stúdióba is így jelentkeztem be. Ezek persze tudják, hogy János vagyok, de a stílus az ember, és vice versa, tehát én már Johnny vagyok.

– Johnny is the name – mondom a szöszinek, mire az értetlenül néz rám.

– Johnny-nak hívnak – ismétlem, mire ő pironkodva elneveti magát, ami számomra hízelgő, de ezt persze nem mutatom ki, miért is mutatnám, inkább helyette, megfontolt, már-már elszánt arcot vágok, de egy kis kacsintással jelzem, hogy azért nem vagyok én olyan szigorú.

– Hallod, amit mondok? – kérdezi mögöttem egy hang. Hátrafordulok, és látom, hogy a rendező az.

– Persze, hogy hallom – válaszolom hetykén.

– Már háromszor is szóltam, de látom, nagyon el vagy gondolkodva.

– Elnézést, olykor megesik – mondom, és közben ténylegesen is konstátálom, hogy már-már olyannyira belemerültem a gondolataimba, hogy szinte el is felejtettem, hogy egy stúdióban állok. – Fókuszálj, Johnny, fókuszálj! – mondja a belső hang, mire én minden örömmel, minden egyes atom-részecskémmel azon vagyok, hogy felfogjam helyzetem jelentőségét.

– Kérhetnék egy kávét? – mondom a szöszinek, aki látva, hogy végre hasznosíthatja magát, már indul is a kávégép felé.

– Nektek még kotyogós van? – kérdezem a rendezőt, de ő szemmel láthatólag nem érti kérdésem lényegét.

– Hogy mi? – kérdezi – Hogy mi? – ismétli.

– Tudod, rendes kávéfőző. Olyanotok még nincs?

– Nincs rá pénz, majd ha beindul a biznisz, lesz rendes gép is. De most ne filozofálj, inkább öltözz, mert húsz perc múlva kezdünk – utasít, majd hozzát teszi: – az öltönyöd, amit a múlt héten rendeltél, elkészült.

– Ol rájt – mondom neki, és az öltözőszoba felé veszem az irányt. Benn, már vár a Kati, aki arra kér,

vegyem le a szürke öltönyöm, hogy rám adhassa a nemrég elkészült kanárisárga zakót és a hozzá passzoló, egy színnel halványabb vászonnadrágot.

– Nyugodjon meg, nem nézek oda – mondja. Arcán látszik a szégyen, ami engem, hogy is mondjam, beindít.

– Nyugodtan idenézhet Katika – mondom, és már kapom is le magamról a zakót, majd a kolibris nyakkendőmet, melyet a dohányzóasztalra dobok.

– Milyen jópofa ez a nyakkendő! – nyúl utána. Hangjában érződik a meglepettség.

– Nézegetse csak Katinka – mondom, közben dobok neki is egy kacsintást, elvégre karcsú a dereka, megérdemli.

– Olyan szépek rajta a madarak! De ez a tigris meg olyan félelmetes. Honnan szerezte? – kérdi.

– Amerika – mondom neki, és figyelem a hatást.

– Maga járt Amerikában? – kérdezi elkerekedett szemekkel, mire én a büszkeségtől egy pillanatra szinte el is felejttem, hogy ebben a szutykos öltözőben vagyok.

– Bezony ám – mondom büszkén, lekapva magamról az inget, kivillantva szőrös mellkasom, majd hozzátéve: – egy hétig.

– Húha, nem semmi! – ámul Kati, és hirtelenjében nem tudom eldönteni, hogy meglepettsége az egy hetes, kalandokkal teli amerikai utamnak vagy az erőtől duzzadó, borotvátalan mellkasomnak szól. Morfondírozom is a lehetséges válaszon, de már nyílik is az ajtó, melyen betipeg a szőke Anikó egy tálcával, rajta a gőzölgő kávémmal.

– Hallod Anikó, az úr volt kinn Amerikában – mondja Kati.

– A Johnny? Ő aztán nagy életművész – mondja, miközben bénázva az asztalomra helyezi a kávé –, nem hiába őt választották műsorvezetőnek.

– János, Önt mióta hívják Johnny-nak? – kérdezi Kati.

– Egy hete – mondom széles vigyorral. – Én neveztem át magam.

– Amióta hazajött Amerikából – mondja Anikó, miközben folyamatosan a szemembe néz. Észvesztő ez a nő!

Kata zavarában nem tudja, mit szóljon, mondjuk megértem, hiszen egy ilyen formátumú figura mellett, mint én, én is zavarban lennék. Belenézek Kata szemébe, egy kis mosolyt csalog az arcomra, majd fejemmel biccentek, ezzel is jelezve neki, hogy szerény, ám kissé kihívó jelenlétemben nyugodtan elengedheti magát.

– Nos? – teszem fel a kérdést, ezzel is segítve az ártatlan teremtést.

– Maga miért utazott Amerikába?

Na, csak megkérdezte! Már félttem, hogy nem fogja.

– Egy tanfolyamon voltam – felelem lakonikusan, krárogva hozzá kissé, hogy a kellő hatást elérjem.

– És mit tanult azon a tanfolyamon?

– Eladást. Pontosabban háztartási termékek eladását. Mert, tudja Katinka, mi, ebben a ma délelőtt induló, magyar készítésű tévéműsorban termékeket fogunk eladni – mondom, majd kezemmel nyomatékosan megkoppintom az asztalomra egy mixergép átlátszó, műanyag tetejét. Kata láthatólag szóhoz se jut, de aztán mégis megszólal:

– Maga aztán ki van képezve! És mondja, hogyan kell csinálni?

– Katinka, kedves – mondom, majd megint krárogok, és kis szünetet tartok, csak hogy érezze, kivel beszél – tudja, ez nem egy szimpla feladat. Ide nem elég a tárgyi tudás, ide... – ennél a pontnál megállok, hogy megkeressem a megfelelő szót, majd pár másodperc szünet után már mondom is nekik: – ide ethosz kell.

Kati csak bámul rám, a szösz meg nem bírja abbahagyni a röhögést.

– Az meg micsoda? – kérdezi Kati, mire Anikó elneveti magát.

– Az amerikai álom – mondja Anikó, még küszködve a nevetésével. – Johnny-nak az a nagy terve, hogy Amerikát csinál majd Magyarországból.

– Simán meg lehet csinálni. Minden a kitartás kérdése. – felelem, de aztán hozzáteszem: – És persze, a pénzé.

Most már én is együtt vigyorgok Anikóval. Szegény Kati még mit sem sejt arról, hogy egy új, fényes korszak előtt állunk. Már épp kezdeném neki magyarázni, hogy ez az új korszak milyen új lehetősé-

gekkel kecsegtet, de Anikó emlékeztet, hogy már csak tíz percünk maradt a műsorkezdésig. Gyorsan lekapom a nadrágom – Kata elfordul –, majd felhúzom a vadonatúj hacukám. A sárga öltöny jobban mutat, mint gondoltam, a lányok is nagy örömmel nézegetik. Hiába, ilyen fazonból, mint én, kevés van itthon! Vagy talán egy se! Az asztalhoz ülök, a tetejére helyezem a táskám, miközben Kata neki-lát a hajam ápolásának. Míg ő serénykedik, addig én a kávémat kortyolom, és közben felkattintom a táskám, hogy a két nő lássa, miféle kincseket hoztam a tengerentúlról. Az egyik átlátszó rekeszben egy Wrigley's rágógumi van, mellette egy vidámpark kissé gyűrött brosúrája. A hivatalos iratok, egy csekkötő és a számlák tetejére két könyvet raktam, az egyiknek a címe *Az eladás művészete*, szerzője a híres eladómester, Zig Ziglar, míg a másik egy regény, amit valami Ellis írt. Idén jött ki az álla-mokban és *Amerikai psycho* a címe. Kint azt mondták, nekem tetszeni fog. A lányok persze bagóznak a könyvekre, ők a rágót nézegetik.

– Johnny, adj a rágódból! – kérlel a szöszi.

Ma délelőtt jó kedvem van, így engedek a lányoknak. Kiszabadítom a Wrigley's rágót a műanyag rekeszből, de épphogy odanyújtom nekik, majd kiverik a kezemből.

– Hé! – intem őket nyugalomra – egy lánynak csak egy rágó jár! – mondom. Mindketten vesz-nek, majd a poén kedvéért én is bekapok egyet. Mindhárman egy ütemre rágjuk a rágót, és közben egymásra mosolygunk. Milyen kedvesek és milyen fiatalok! Ekkor hangokat hallok, a fejem az ajtó felé fordítom, melyen belép a rendező. Arcán szinte cikázik az ideg, még a bajsza is beleremeg. Nem értem miért izgul, elvégre, ha valakinek izgulnia kell a produkció sikerességéért, az jószerével én magam vagyok.

– János, iparkodj, már csak öt perc, és indul a show! Érted, János? Ötös perc! Ö-tös! – nyomatékosít a rendező, és közben mutatja is az ujjáival. Komolyan azt hiszi, hogy ennyire nem érdekel a produkció sikere? Vagy túl lazának látszom? Persze, ez az eshetőség is fennáll, ezért, hogy tisztázzam magam és megértessem vele, hogy átérzem a helyzet komolyságát, a rendező elé állok a sárga öltö-nyömben, majd a következőt mondom:

– A magyar reklámpiar és a magyar média hatalmas változások előtt áll. A folyamatok és a folya-matok eredményei még beláthatatlanok. Vége a pesszimista hozzáállásunknak, a másik és a mások hibáztatásának. Az amerikai optimizmus, az amerikai szellem itt van, és én az ereimben érzem ennek a szellemnek az erejét. A magyar médiaipar szárnyalni fog.

Síri csönd a stúdióban, úgy tűnik, a rövidke szónoklatom sikeres volt.

– János, kérlek, ne fáraszd az amerikai szellemeddel. Mi csak egy rohadt műsort akarunk felvenni, ahogy eladod azt a mixergépet. Nem hiszem, hogy ehhez ekkora vehemencia kell.

– De én úgy érzem, az amerikai... mondanám, de a rendező közbeszól:

– Nem, János. Nem érdekel. Kicsit sem érdekel. Kettes perced maradt. Gyere a stúdióba, és promo-táld a mixergépet. Végeztem.

Azzal kimegy, az ajtó csattan egyet. A lányokra nézek, és szemöldököm enyhe megemeléssel és egy pimasz mosollyal jelzem, hogy aggodalomra nincsen semmi ok. Kati odaugrik hozzám, és egy szöszt vesz le a zakóm válláról. Milyen figyelmes! Egy pusztit küldök neki a levegőbe, aztán a mixer-gépet a hónom alá csapva, határozott léptekkel megindulok a stúdióba. Benn már vár a közönség, úgy érzem, még kicsit feszengenek. Nem csodálom, tíz éve egy hasonló kaliberű, nyugati típusú – és ezt kérem szépen aláhúzni: nyu-ga-ti műsor elképzelhetetlen lett volna.

Látom, a közönség sorából többen is a tetőtől-talpig sárga öltönyömet nézik, van, aki moso-lyog, egyesek összesúgnak. Baromira bejön a stúdió, a közönség két részre oszlik, közöttük egy világoskék lépcső vezet fel a magasba. Végigsétálok a színpadon, melyet ugyancsak vagány színek-vel, almazölddel és sárgával mázoltak be. Jól van skacok, szép munka lett, tiszta nyolcvanas évek! Tiszta amerikai nyolcvanas évek! Arról nem is beszélve, hogy a háttér tökéletesen passzol a sárga öltönyömhöz! Felettem, reflektorok világítják be a színpadot, a fényből egy kevés a közönségre is esik, így pár delikvens arca is kivehető, a lépcső teteje és a hátsó sorok azonban teljes sötétségbe vesznek. Fentről, a sötétből, egy alig kivehető alak lépked lefelé, egyelőre csak a lábait látom, mert az egyik, szemembe tűző reflektor teljesen elvakít. Az alaknak csak a hangját hallom:

– János, feljöttem ide a leghátsó sorok közé! Én majd innen fogom figyelni a műsort!

– Rendben, főnök! – kiáltom a rendezőnek, aki már sétál is vissza a lépcsőn, a lábait eltűnnek a

sötétségben. Elöttem két kamera van, mindkettő rám szegeződik. Még egy pillanatra hátranézek, és látom, ahogy a színpad mögött Kata és Anikó teljes extázisban várják, hogy kezdődjön a műsor. Egy kicsit biccentek, sokatmondóan hunyorítok, hogy érezzék, nekem még erre is jut időm! Fentről kiabál a rendező:

– János, kezd el már, az Isten szerelmére!

A fejem hirtelen mozdulattal a közönségre szegezem, a kezembe markolom a mikrofont, végigsimítom a tökélyre formázott frizurám, majd égő tekintettel beleszólok a mikrofonba:

– Szép napot mindenkinek! Üdvözlöm Önöket, a „Főzz valami finomat!” című műsorban, melyben praktikus és izgalmas termékeket mutatunk be. Az első műsorunkban szeretném, ha megismerkednének az én legújabb barátommal, pajtásommal, az én bizalmasommal, aki mindig segít rajtam, ha bajba kerülök. Például, ha megéhezem, és főznom kell valami finomat – mondom, majd enyhén behajlított mutatóujjammal megkopogtatom a mixergép tetejét.

– Nézzünk egy próbát. Először is fogom, és felnyitom a gép tetejét. Ehhez pedig nem kell mást tenni, mint megnyomni ezt a kis, zöld gombot – mondom, miközben már nyomom is, de a tető csak nem akar felnyílani. Az ujjamat beleakasztom a fedőbe, majd teljes erőmből próbálom kinyitni a gépet. Szerencsétlenségemre csak nem akar mozdulni. Újra a gombbal próbálkozom, közben a színpad mögé tekintek, ahol a két lány teljes izgalomban rágózik, miközben tekintetükkel szuggerálják a gépet. Hirtelen olyan ideges leszek, hogy szinte érzem, ahogy az izzadságom átítatja a vászoningemet. A közönség soraiban többen is összesúgnak, én meg elsüllyedek szégyenemben. A fejem újra a lányok felé kapom:

– Ti ketten ott! Mit csodálkoztok? Gyertek ide! – mondom, mire Anikó félénken, lassú léptekkel kibotorkál a színpadra. Kata a helyén marad.

– Gyere, tartsd – súgom neki – és köpd ki azt a rágót!

Most már ketten erőlködünk a turmixgéppel, Anikó két kézzel tartja alul a berendezést, én meg teljes erőmből feszítem a fedelet. A lépcső tetejéről kiabálást hallani:

– János, te szerencsétlen, ne a zöldet, hanem a pirosat nyomd!

Ekkor veszem csak észre, hogy az eddig nyomkodott zöld gomb alatt két centivel egy alig látható piros is van. Ráripakodom Anikóra:

– Ezt nekem miért nem mondtad?

– Miről beszélsz? – képed el Anikó

– Hogy van piros gomb is!

– Nem is kérdezted!

– Hogy nem kérdeztem? – képedek el – Miért, kellett volna?

– Azt én tudjam? – kerekedik el Anikó szeme.

Nevetés hangzik fel a közönségből, én pedig úgy érzem, sikerült öt perc alatt tökéletesen megszégyenülnöm. Nem tehetek mást, benyomom a piros gombot, majd teljes erőmből felhúzó a mixer tetejét, de az úgy elrepül, hogy az egyik kamera lencséjét centi pontosan áttöri. A látvány annyira megbénít, hogy hirtelen el is felejttem, hogyan folytatódik a show. Anikót arra utasítom, hogy menjen vissza a helyére. Erre ő elindul a kijáratához, de félúton megáll, hogy a rágót a színpad sarkába köpje. Mielőtt kilépne, odaszól nekem:

– Béna vagy, János! Amerika meg nem itt van, hanem az óceán túloldalán!

Megfogom és utána dobom a mixert, amely a stúdió falán három darabra esik szét, majd idegemben a mikrofon után nyúlok, és teljes erőmből elhajítom a sötétbe. Meglepetésemre egy hatalmas kiáltást hallok, aztán látom, hogy a lépcső tetején megjelenik két lassan, de biztosan botorkáló láb. A színpad felett az egyik reflektort az alakra irányítják. A fényben látom a rendezőt, pontosabban a homlokát, melyből kitaróan csorog a vér. És bár a főnök teljes alakját még mindig nem tudom kivenni, az üvöltését egész pontosan hallom:

– Végeztünk, János! Ki vagy rúgva, te vadbarom!

Vécsei Rita Andrea

válasz

én csak kérdeztem, válasz, az nincsen.
egy válasszal előbb adós vagy.
jellegzetes nem-válaszolás megint.
ráutaló magatartás.
arra utal, hogy rólad aztán nem derülhet ki semmi.
meg arra, hogy minek kérdezni.
komplett szar vagyok, vagy még jobb, ha nulla.
logikai ellentmondás.
olyat nem ismerek, hogy logika.
merő ellentmondás minden.
amit teszel, és amit mondasz.
nem teszek semmit, és nem mondok, máskor azt mondod.
ez persze nem mindig volt így.
három éve van.
a helyettem tudás szabadegyeteme.
a módszeres, művészi félreértésé.
direkt, mert három éve teszel rám magasról.
rég elástam azt az időt.
elástam volna. ha nem bontanád ki napról napra újra.
sehogy sem igaz mondatok.
nincs módszeres félreértés.
csak azért, mert válasz sincsen.
csak mismásolás.
csak tökéletesen értelmetlen válaszok.
egyásnak merőben ellentmondók, nyilván.
én nem kérdezek többet.
mégis hogy van ez.
benyomtál engem egy zsákba,
nem vagy hajlandó kinyitni a száját.
dobálsz be ugyanazokat a szavakat.
hogy fejbekúrjanak.
a zsák száján benézni eszedbe sincs.
hogy mi van ott velem.
három éve szarsz bele.
sajnálom, elrontottam.
hazug vagyok, őszintétlen.
kihasználak, lenézek.
nincsenek válaszok.
ilyen vagyok, ilyenné lettem.
majd mondd, kérlek, hogy tessék, most elismerted.

igen, parancsolj velem.
elismerem.
látod, micsoda nyíltság.
ezt érdemes megjegyezni, jegyezd fel, május 24.
az órát is, 10:30.
ekkor voltam évek óta a legőszintébb.
most már akár szerethetnél is, nem fogsz.
nem, ezzel sem mondok semmit.
semmi, amit mondok.
nincs, nem maradt benned más, ez tölt ki, a vádolás.
meg az, hogy ócska neked a világ.
éjjel mégis nemhogy szív alakú,
de piros plüss napszemüvegben parádéztál.

Szemüvegszár fölött a jobb halántékon

két mélyvörös vonal,
erről senki nem beszél, mintha észre se vennék,
nem ez a lényeg, hanem az esés,
hogymitől került földre,
miért nyavalygott az a másik fiú.
A rúgás a lényeg, nem a szavak,
amiket hozzávágott, és ott pattognak a fülében,
de nem lehet megismételni, amikor számon kérik,
mert így nem beszél az ember.
Csak áll kiszáradt szájjal,
mert rúgni, az nem bocsánatos.
Rámennek négyen, öt ütik, védelmen túl
védik azt, aki földre került.
Keményen falhoz lökik.
Statárium az osztályteremben,
ahol nem kérdeznék homlokán a sebre.

Halmai Tamás

Vízhang

„Ki az?” „A tenger” „Régen várlak
de ha most bebocsátanálak
megfulladnék habodban”
„Ne félj Hajót is hoztam”

Az ifjú Jézus

S ha nem volt első pillanattól fogva
benne konstans a jóság?
ha kezdetben szabódva
fogadta sorsát?

ha volt szava és cselekedete
amit megbánt még aznap éjszaka?
mert hiba volt megtennie
s gyarlóság kimondania?

ha az evangéliumok
egy lélek fejlődéstörténete?
míg dűlőre jutott
a kegyelem vele?

ki válogatja ki
szavaiból
ami az isteni
törvényért szavatol?

de akkor is de úgy is
a példázatok a hegyi beszéd
elég lesz megtanulni
hogyan szeretni elég

Marionett

A világerért tart benned
az ütközet
szívedért fenekednek
a démonszívűek

a jó a jobb a még jobb
ha összecsap
nem írják le csak szakadékos
szavak

ne várd a végkifejletet
vedd észre inkább
hogymind marionett
s a bábjátékos is báb

a szálak a kezekben
csupa gubanc
követhetetlen
hova zuhansz

ha engeded
ha elengeded őket
s akik veled
játszanak ők se többek

játék illúzió
karmikus lecke
az elmúló
a múlhatatlan lelke

Szellemkép

Ha látni kíván
valami esti szépet
kínál a dívány
dús testiséget

teliholdat az ablak
kertet az ajtó
s léleknyi birodalmat
talál az alvó

de ha a szellem
akarna látni?
de ha szünetlen?
s hogy lássa bárki?

hunyt pillák mögött ébren-éberen
mindenkiért lesz senkié a szem

Mit tud a szív?

Ha tudnád meddig
de nem akarnád
merre menekszik
a karmád

s viszonylataiból
kiválva
sorsod mikor
fordul istenirányba

ha terved ellenére
tárolna ok
tettetted helyére
kerülne új titok?

derülne más fény
napodra?
érkezne koronás lény
világot adakozva?

vagy ugyanígy?
és épp ezt?
mit tud a szív
hogyan kérdez?

Két vacsora a *Fehér hajóban*, avagy Fábián Marcell rendőrparancsnok rejtélyes esete

(Regényrészlet)

Marcell elég tisztán emlékezett gyerekkorából, milyen egy katolikus plébánia hangulata. Levegőjében mintha örökké tömjénillat úszott volna, tiszta volt és takaros, akárha nem is halandó ember lakott volna benne, hanem testetlen kísértet, mely nem hagy nyomokat maga után. És amikor a nővéreket vasárnaponként elkísérte a paplakba, folyton úgy érezte, mozdulatait rejtett tekintetek fürkészik a falak mögül. Johanna nővér, akinek egyszer megvallotta szorongását, elmagyarázta neki, ez azért van, mert még kicsi, és képes megérezni Isten jelenlétét, azt, hogy az Úr látja őt, és vigyáz rá. Marcell ettől nem nyugodott meg. Jobban szerette volna, ha Isten nem leskelődik utána. És az atya otthona mindig olyan pedánsan rendbe volt rakva. A tárgyak soha nem mozdultak el kijelölt helyükről. Az ingaóra ütemes, egyenletes kattogása a plébánia falán pedig arra emlékeztette, miközben a magas széken ült, a kockára vágott vajás kenyeret majszolta és a lábát lóbázta a föld fölött, hogy még az idő is tökéletesen egyforma szeletekre van beosztva.

Egy görögkeleti pap otthonában azonban most járt először. Meglepődött, mennyire hétköznapi, emberközelinek találta. A szerb pópa háza arról árulkodott, hogy benne egy hűsvér, egészségesen hanyag férfi lakott. Amilyennek az Úr a férfit megteremtette. Emitt egy pár lerúgott papucs hevert a földön, amott két fekete zokni. A komód szélén egy otthelyezett poharat talált, az alján beszáradt borseprő piroslott. A cserépkályha tűznyílása előtti parázsfogóra kiszóródott a hamu, jutott belőle a rongypokrócra is. A fal melletti keskeny ágy nem volt bevetve, a gyűrött ágyneműn levetett köntös hevert. Az egész ház illata annyira különbözött egy katolikus plébániáétól. A bútorok anyagába, a terítők szövetébe az évek során beivódott másfajta ételek kigőzölgése tette volna? Vagy a mindent átható, markáns dohányszag? Ha nem röstellte volna, még a falra akasztott ikonokat is megszagolja. Hátha az olajfesték, vagy a régi fa okozza, amire a képek készültek.

Mindazonáltal kényelmetlenül érezte magát a pópa otthonában. Oda nem illőnek. Aminek talán az is oka lehetett, hogy a ház gazdája holtan feküdt a szomszéd szobában.

Marcellnek korábban is támadtak már hasonló, kellemetlen érzései friss tetthely vagy halott közelében. Ilyenkor valami azt súgta neki, hogy az igazság feltárásának szándéka, bármily őszinte és nemes cél vezérli is, szembemegy egy másik, ugyancsak jelenlévő akaratral: a távozó lélek nyugalmat követelő igényével. A fölfelé meredő tollszárak, a tintatartó, a pecsétfoltos itató a súlyos, de lakozásában már igencsak megkopott íróasztalon, amely mögött az öreg pópa évtizedeken keresztül fogadta híveit, a kormos üvegű petróleumlámpa, melynek kanóca teljesen leégett, a hamutál, benne a félig elszívott szivarkával, a *Venac* múlt heti száma, mellette a Karlócai Szerb Kongresszus fejlécével ellátott sárga levélpapír, teleírva cirill betűs sorokkal, amely úgy hevert ott, odaajtván az asztalon, mintha a pópa éppen azt olvasta volna, amikor az éjszaka közepén megzavarták, de még a karosszék is, a támlájára akasztott fekete felöltővel azt sugallta a maga konok némaságával, hogy bármit feltételez is Marcell önmagáról és feladatáról, semmi keresnivalója itt. Az elhunyt lelke még nem hagyta el a házat, s továbbra is megköveteli magának a szeméremhez, magánéletéhez való jogot.

Amúgy meg, nyugtatgatta magát Marcell, ha a halott pópa lelke itt bolyongott is még a ház falai között, nem volt oka szemrehányást tenni. Tászkája a kellékeivel ott pihent az ajtó mellett, ki se nyi-

totta, amióta megérkeztek. Nem volt szükség rá, hogy felforgassa a bútorokat, széthányja az áldozat személyes holmiját, nyomok után kutatva. A főnök maga akart a dolog végére járni, hagyományos módszerekkel, minden babramunka és felesleges szöszmötölés nélkül. Nem is értette, miért kellett megtennie ekkora utat, órákon át zötykölődni a kocsin, hogy aztán tétlenül csámborogjon egy halott házában.

Az ablakhoz lépett, és az üveget félig eltakaró függöny fölött kilesett a templomudvarra. Az ablak magasan állt, hogy kiláthasson rajta, ujjával le kellett nyomnia kicsit a függőnypálcát. Fű, virágágyások, egy kőfeszület a kert végében. Közvetlenül az ember nagyságú Krisztus-szobor mögött vastag sövényfal zárta el a kilátást az utcára. Az ágyások előtt egy rönkpad, mellette egy fiatal, magányos diófa árválkodott. Vékony, szanaszét meredező ágain még himbálózott néhány megszáradt, helyéhez makacsul ragaszkodó levél. Az ablaktól jobbra a templom oldalhajójának fehérre meszelt fala magasodott az ablakkeret fölé. Amikor elfordult az ablaktól, tenyéryni párafoltot hagyott maga után az üvegen.

Visszament az ajtóhoz, és kilépett a gangra.

A két csendőr cigarettázva álldogált a kútnál, az udvar végében, halkán beszélgettek. Mintha tükkörképei lettek volna egymásnak: egyik kezükkel puskájuk vállszíjába kapaszkodtak, a másikban a cigarettájuk füstölgött. Arccal a baromfiudvar felé fordultak. A szalmakazal, a csűr, a kapirgáló csirkék vagy a hápogó kacsák a drótkerítés túloldalán nyilván több izgalommal bírtak a számukra, mint ami a hátuk mögött, a nyári konyhában zajlott.

Lichtneckert doktor a gang végében, a pópa nádfonatú székében ült, és a *Bácska* pénteki számát olvasta. Kerek szemüvege az orra hegyén, puhakalapja az asztalon, orvosi táskája a szomszédos széken. Ritkás, ős hajába bele-belekapott a szél. Nem zavartatta magát, és nem is foglalkoztatta semmi az újságján kívül, bizonyára szeretett volna már minél messzebb lenni innen.

Hideg volt, Marcell begombolta mellén a kabátot.

A folyó irányából, a nyárfák csúcsai mögül egy csapat varjú bukkant elő, és kavargva-károgva berepült a falu fölé. Marcell egy darabig figyelte a varjúörvényt, majd amikor eszébe jutott, hogy maga is rágyújt, csatlakozik a két csendőrhöz, kivágódott a szemközi melléképület ajtaja, és Winter úr bukkant elő a nyári konyhából. Mackós lépteivel átvágott az udvaron, egyenesen feléje. Kalapját mélyen a fejébe nyomta, menet közben lehúzta jobb kezéről a fekete bőrkesztyűt, és a zsebébe gyúrte.

A gang lépcsőjéhez érve megállt, kabátjából elővett egy félig elszívott szivart, és meggyújtotta. Marcell leballagott hozzá.

Winter úr, anélkül, hogy a szivart kivette volna a szája sarkából, így szólt:

- Hozzájuk sem nyúltam. Intézzék el ezt a rációk egymás között.
- Beismerték?
- Sima ügy. A házvezetőnő már két pofon után vallott, csak úgy ömlött belőle a szó. A fickó eleinte tagadott, de végül feladta. Lefogadom, szeretők voltak.
- Hát a pénz?
- Elmegyünk érte.
- De hova?
- Az asszony házába.

Néhányat még beleszívott a szivarba, majd eltaposta a csikket, és elindult a kapu felé. Marcell követte.

Amint kiléptek az utcára, belebotlottak a gyülekezetbe. Vagy két tucat ember álldogált a ház előtt, nők, férfiak vegyesen. Egyszeriben minden fej feléjük fordult.

- Na tágulás, emberek! Menjenek haza! – mondta nekik Winter úr.
- Senki nem mozdult.
- Nem hallják? – emelte fel a hangját, s két karját széttárta, mintha terelni akarná őket. – A mise ma elmarad. Oszoljanak!
- Talán nem értenek magyarul.
- Nem az anyjuk valagát! Gotovo, gotovo, popa umro!

A közönség felmorajlott. Egyikük, nagy, fekete bajusszal, közelebb lépett. Lekapta a fejéről a kalapját, s mondott valamit szerbül.

- Tudsz magyarul? – kérdezte vissza Winter úr.
A férfi bizonytalanul bólintott.
- A pópát az éjszaka meggyilkolták – mondta neki lassan. – Elvágta a torkát. Kirabolták. A tettesek megvannak, az alparancsnok most vallatja őket.
- A férfi a tömeghez fordult, és tolmácsolta az elhangzottakat. A feketébe öltözött asszonyok hangos siránkozásba, jajveszékésbe kezdtek, s szaporán hányták magukra a keresztek. A férfiak tekintete elsötétült, kiabáltak és az öklüket rázták a ház irányába. Winter úr figyelmen kívül hagyta a népharagot, s utat vágott maguknak a lármázó emberek falán.
- Tapintható a lincshangulat – figyelmeztette Marcell, miután maguk mögött hagyták a csődületet. Winter úr legyintett.
- Csak a szájuk nagy. Egy ideig még hergelik egymást, aztán hazamennek. Milorád különben is az ő kutyájuk kölke, majd lerendezik egymás között.
- Szótlanul ballagtak tovább a téglajárdán. Alacsony, fehér, nádfödeles házak mellett haladtak el, az út mentén szilvafák sorakoztak. A megfeketedett léckerítések mögül tehénbögés, kutyaugatás hallatszott.
- Az asszony háza?
- Az utolsó előtti, az utca végén. Özvegy, mint a pópa. Szerintem mindkettőnek a szeretője volt. A papé is, meg a legényé is. Kétezer négyszáz koronáért, ennyiért ölték meg. Az ő ötlete volt.
- Az asszonyé?
- Azé. A pópa nem volt szegény ember, sok földje van. Vagyis volt. A felvásárló a héten hozta neki a búzapénzt. Az asszony a házvezetőnője volt, tudott róla, arról is, hol tartja a pénzt. Rá akarták kenni a sátoros cigányokra, itt tanyáznak a falu szélén. Ők ketten meg elhúztak volna, mint a vadlibák, Amerikába. Már egy ideje tervezték, hogy kimennek. Mert most ez a mód. A kivándorlási ügynökök sorra járnak a házakat, szervezik az utakat. Tőlük az ember díszkréciót is vehet, kétezer négyszáz koronából arra is futotta volna. Azok megszerzik az útleveleket, ismerik a módját. Egyik nap még itt vannak, másnap meg már úton a tenger felé. Ha feljutnak egy hajóra, bottal üthették volna a nyomukat.
- Azt tudták, hogy a pap Milorád rokona?
- Winter úr megrázta a fejét.
- Ez lett a vesztük.
- Az utolsó előtti ház ugyanolyan volt, mint a többi az utcában, csak valamivel elhanyagoltabb. Winter úr lenyomta a kilincset, mire a léckapu nyikorogva kinyílt. Egy sárga korcs futott eléjük, éles fejhargon vakkantott rájuk néhányat, majd elkotródott az útjukból. Hepehupás volt az udvar, ritkás fű nőtte be. Kocsinyom nem volt rajta, szekér azon nemigen járt. A hátsó udvaron nem állt góré, sőt semmilyen gazdasági épület, felverte a gaz, csupán néhány kopasz nyakú tyúk kaparászott benne.
- A ház ajtaja kinyílt, és egy tízéves forma fiú lépett ki eléjük. Bocskor és kabát volt rajta, szemmel láthatólag egyik sem az ő mérete.
- A Milica fia vagy? – kérdezte Winter úr.
- A gyerek nem felelt, csak rájuk meredt.
- Nem érti.
- Az anyja nevét csak ismeri! – mordult fel Winter úr, majd mutatoujjával a gyerek mellére bökött.
- Milica. Majka, Milica.
- A fiú bólintott. Winter úr félretolta az ajtóból, mintha azzal, hogy a gyerek rábólintott a kérdésére, arra is engedélyt kapott volna, hogy átlépje a ház küszöbét. A bejárati ajtó alacsony volt, meg kellett hajolniuk, hogy bejussanak a szűk, sötét konyhába.
- Keressünk egy kék mázas, lefordított vándlingot!
- Félhomályban botorkáltak egy darabig, mire a kemence melletti asztal alatt ráleltek a vándlingra. Marcell lehajolt, fölfordította az edényt. Alatta egy szitát talált, az alatt pedig, konyharongyba csavarva, a kétezer négyszáz koronát.
- Ostoba nője! – csóválta a fejét Winter úr. – Jól eldugta!
- Vagy nem volt ideje komolyabb rejtekhelyet keresni.
- Ja. Lehet. Végül is a vallomása alapján éjfélkor engedte be a szeretőjét a paplakba. Azt mondta, ittak egy kis pálinkát, hogy bátorságot gyűjtsenek, majd fölmentek a főépületbe, hogy álmában lep-

jék meg a pópát. Ott tévedtek, hogy az öreg ébren volt, olvasott a dolgozószobájában. Dulakodtak, leütötték, de a komának elszállt a bátorsága, nem mert végezni vele. Mer' hogy a pap mégsem egy disznó, hogy csak úgy lebökje. Mire a nőnek sikerült meggyőznie, hogy nincs más lehetőségük, mert hiszen a pap felismerte őket, és a fickó rászánta magát végre, hogy elvágja az eszméletlen pápa torkát, egy óra is elmúlt. És föltételezem, mindketten be voltak gyulladva rendesen. Amennyire gyanítom, eszüknél sem voltak, amikor kimenekültek a házból.

– Ezért volt leégve a petróleumlámpa kanóca. Elfelejtették eloltani – állapította meg Marcell.

Winter úr erre csak hümmögött egyet, majd fogta magát, és kifordult a konyhából. Marcell a kabátja belső zsebébe gyúrta a pénzt, aztán követte.

Az udvaron egy pillanatra megállt, mert Winter úrnak nyoma veszett. A kölyköt viszont ott találta, ahova félrelökték. Mintha odagyökerezett volna a fal mellé. Tekintetük találkozott, és Marcell dühöt, haraggal vegyes félelmet olvasott ki a másikéből.

Winter úr a ház mögül bukkant elő, a nadrágját igazgatta.

– Nem hazudott a ringyó. Azt mondta, miután hazaért, hajnalig hányt a ház mögött, rosszul volt, alig tudott magáról. A legtöbben el sem tudják képzelni, mennyi vér folyik ki egy emberből, ha elvágják a torkát. Tényleg kicsit más, mint egy disznóölés.

Elindultak a kapu felé, amikor meghallották a gyerek hangját. Visszafordultak.

– Mit mond? – kérdezte Marcell.

A gyerek úgy állt a fehér fal előtt, mintha valaki ott felejtett árnyéka lett volna. Szeméből potyogtak a könnyek.

Megint mondott valamit, akadozó, elcsukló hangon.

– Majka? – kérdezte vissza Winter úr. – Az anyját keresi. Azt hiszem.

Winter úr néhány intéssel nyugtatni próbálta.

– Lesz majka, lesz! Te most csekaj, csekaj, érted? Itt maradj!

– Csak van valaki rokona.

– Biztos. A gyámügy majd lerendezi. Nem a mi dolgunk.

Otthagyták a gyereket a fal mellett, és kiléptek az utcára. Alig csukták be maguk után a kaput, amikor lövés dörrent az utca végéről. És még mielőtt felocsúdtak volna, követte egy újabb.

– Azistenit! – kiáltotta Winter úr, de már akkor mindketten futottak a paplak felé. Figyelembe véve társa súlyfeleslegét, Marcell hamar leelőzte kollégáját, s mire a pap házához ért, Winter úr jó ötven lépésre lemaradt mögötte.

A csődület a ház előtt a kapuhoz próbált nyomakodni, a két csendőr, puskáját keresztben tartva maga előtt, igyekezett feltartóztatni az ostromot. Marcell félrerántott az útjából néhány férfit, s befurakodott az emberek között. Amikor a kakastollasok utat engedtek neki, szinte beesett az udvarra, de ott meg is torpant azonmód.

Az udvar végében, a drótháló előtt két öltözet ruha hevert a földön. Egy szürke, véres ing fekete pantallóval, mellette egy kék szoknya, piros blúzzal. Lichtneckert doktor hajolt följük. Marcell keresztet vetett, de nem ment közelebb. Csak állt, és nézte Veszelinovics Milorád alparancsnokot, ahogy a testek mellől elindul feléje, és revolverét menet közben a hóna alá csatolt pisztolytáskába dugja. Zakó nem volt rajta, vérfoltos, hófehér ingének bő ujját lobogtatta a szél.

– Szöktek, Márszel – mondta neki, amikor elébe állt.

Marcell hallotta maga mögött Winter úr szapora szuszogását.

– Ha átjutnak a kerítésen – magyarázta az alparancsnok, s kezével a hátsó udvar és a kertek alja felé intett –, a folyóig meg sem állnak. Elkötnek egy csónakot, aztán irány Szrbija. Megállítottam őket. Világos, Márszel?

Milorád alparancsnok beletúrt a hajába, majd körülnézett, mintha keresne valamit.

– Hol a kurva kalapom?

Marcell kivette zsebéből a köteg pénzt, és átnyújtotta az alparancsnoknak.

– Nem hazudott? Ott volt, ahol mondta?

Marcell bólintott, és a másik vállá felett látta, ahogy a doktor hanyatt fordítja a férfi testét. Az utcán a láрма egyre hangosabb lett.

– Ezek odakinn nem nyugszanak – dűnnyögte Winter úr a háta mögött.

Milorád a kapu felé indult.

– Majd én beszélek a fejükkel!

A két csendőrt úgy kellett félretolniuk, hogy kiléphessenek az utcára. Amint a kintiek megpillantották Milorádot a vérpettyes ingében, menten elnémultak. Az meg hangosan beszélni kezdett hozzájuk, amiből Marcell egy szót sem értett. Integtetett is feléjük, meg egyszer tenyerével a pisztolytáskájára csapott. Miután elhallgatott, nem telt bele fél perc, és a tömeg oszolni kezdett. Egy szó nélkül, lesütött tekintetekkel, mintha elszégyellték volna magukat, elkotródtak a paplak előtt.

Amikor visszatértek az udvarra, Lichtneckert doktor várta őket. Zsebkendőjével a szemüvegét törölgette.

– Meghaltak? – kérdezte tőle Milorád.

– Meg.

– Akkor itt már semmi dolgunk. A többit a helyiek elintézik.

A csendőröket pár szóval utasította, hogy táviratozzanak a szolgabírónak, aki majd értesíti az elhunyt rokonságát.

– Mehetünk is – mondta ezután. – Márszel holnap majd megírja a jegyzőkönyvet, igaz? És most keressük meg a kurva kalapomat!

Már egy órája a kocsiban zötyögtek, és legalább még kettő hátra volt Zomborig. A fogat néha nagyokat billent a hepehupás úton. Marcell az alparancsnokkal szemben ült, mellette a doki szundikált, a túloldalt Winter úr lapozgatta a doktortól kölcsönkért újságot. Mintha feladatul kapták volna Miloráddal, hogy mindketten kifele bámuljanak az ablakon, és a kopár szántóföldeket, meg a ritkás akácerdőket tanulmányozzák. Marcell azonban nem sokat látott a kinti tájból, a lovak patái másfelé repítették gondolatait. Minden bizonnyal Milorád alparancsnok sem volt ezzel másképp, mert egyszer csak megszólalt, de olyan halkán, hogy talán csak Marcell hallhatta egyedül a kocsiban.

– Még csak nem is szerettem az öreget.

Marcell rápillantott. Milorád nem vette le a tekintetét az ablaküvegről, amikor folytatta:

– A legzsugoribb alak volt, akit ismertem. Persze, halotról vagy jót, vagy semmit, Isten nyugosztalja a vén kurafit! De még a két fia is azért hagyta magára, mert elviselhetetlen volt a természete. Az egyik menyét megverte a botjával, amiért az a vásárban kalapot vett magának a konyhapéznéből. Tudja, ilyen szalmakalapot, selyemvirággal, ami most divatos. Lefogadom egyébként, hogy legalább tízszer annyi korona van eldugva valahol a házában, mint amennyiért most megölték! Olyan helyen, amit soha senki nem fog megtalálni.

Marcellnek eszébe jutott a pópa háza előtt tüntető tömeg.

– A hívei mégis szerették.

– Mert goromba volt és nagytörvényű. Az enyémeeknek ez kell. Hogy valaki vezesse őket. Gondolkodjon helyettük, és hozza meg a döntéseket. Közben ki tudja, hánynak a feleségét hágtá meg az évek során! Nagy kujon volt az öreg. Ha mindent összeadunk és kivonunk, csak azt kaptuk, ami kijárt neki.

Marcell majdnem kimondta a kérdést, ami önkéntelenül is megfogalmazódott benne, de az utolsó pillanatban visszaszívta. Milorád azonban a gondolataiban olvasott, mert ráemelte mélykék tekintetét, pödört egyet a bajuszán, és így szólt:

– Meg kellett tennem. A vér kötelez. Érti ezt maga, Márszel?

Marcell kereste a szavakat, de a főnöke ismét megelőzte.

– Nem, honnan is értené – azzal visszafordult az ablak felé.

Winter úr, befejezván az újság tanulmányozását, látványosan összehajtotta azt, majd Marcellre sandított, s mikor tekintetük találkozott, egy pillanatra felvonta a szemöldökét. Aztán elfordult, s ő is kifele kezdett bámulni a maga ablakán.

Zomborig már meg sem szólaltak.

Ferenczfi János

Ahogy a szív megáll

Tiszta az égbolt, a fény ragyog.
Ruhátlan vén fák közt csend vagyok.

Elült a vihar is legbelül,
Nem vagyok, úgy vagyok egyedül.

Hideg lesz, mire a nap leszáll.
Ölelj úgy, ahogy a szív megáll!

Tiszta az égbolt, a fény ragyog.
Ruhátlan fákon a lomb vagyok.

Reggel

Hátrafelé tűnnek a fák,
Elenyésznek.
Érzéseim szürkék, kuszák,
Nem egészek.

Szélkavarta hó hull sárba,
Híg latyakba,
Emlékekből józanodok
Undorodva.

Varjak szállnak ködből-ködbe,
Egyre többen.
Nyitott szárnyal földre hullnak
Eltűnőben.

Szerda hétszer

Szerda,
Hetente hétszer.
Induló?
Nem.
Érkező
Sem...
Lélegző.
Nem
Létező.
Kedvtelen.
Ünneptelen.
Álomtalan.
Nyomtalan.

Bársony képzelet

Az elmémben sok szép fotel lebeg:
Az otthon illata, ó bársony képzelet!
De törtem én, a gránit megreped.

A törvény jó, mert jó,
De helytelenre helytelent feleltem,
S a szív kárpítja végig meghasadt.

Tarjáni Imre

Bibliai tizenhetesek

Az idő csupán
A telhetetlen élet
Villany-pásztora

+

Ne akarj szállni
Ha te kellesz az égnek
Lehajol érted

+

Győzni? Mi ellen?
Az öregkor küszöbén
Már öröklét van

+

Az első kőért
Amiért lehajoltál
Már összevérzett

+

Cudar időnk van
A meredek kereszt-út
Is járhatatlan

+

Zártak az ajtók
Nyitott a csillagos ég
És karácsony van

Jász Attila

Fénycsík

Bármiről lehet verset írni, csak. Akár a Kapolcs feletti égről is, ahogy giccsesen illeszkedik egy fák között elhelyezett színpad zenéjéhez. A gyerekekről, akik a kései óra ellenére önfeledten táncolnak az áramló, szabad zenére. Őket már csak a kutyák múlják felül, akik a túlzott hangereő ellenére nyugodtan tartják fejüket gazdájuk lábán. Bármiről lehet verset írni. A fák nyugtató sötétjéről a hegytetőn, a lehetetlenkék színű fénycsíkról az égbolton, a váratlan találkozásokról, ügyetlen mozdulatainkról a visszpillantó tükörben, hogy hozzáérjünk a sötétben mellettünk kormányon nyugvó kézhez. Miközben az autópálya leállósávjában fiatal őz várakozik türelmesen. Nem lép le.

Alvófény

*„Bizonyos módon csak a búcsú módozatait váltogatod.”
(A. D.)*

Mit is csinálhattam 2016. január 28-án, azon a napon, amikor kedvenc szlovén költőm autóbalesetben halt meg? Ötvenöt évesen. Úgy tűnik, az öt év különbség már mindig megmarad köztünk, mindig felnéztem rá, generációnyi idő, költői példakép, így nem csoda, mennyire felzaklatott, amikor egy vajdasági írotáborban azt mondták szervező barátaim, mindjárt itt lesz Ales Debeljak. Köpni nyelni sem tudtam az izgalomtól, de nem ért oda, akkor is az autójával volt valami gond. Ahogy öt évvel később újra, pedig mennyire szerettem azt a napfényes borongást a verseiben, a folyton kialvóban lévő izzó pislákolását, ahogy bevilágítja olvasatlan könyveink felvágatlan lapjait.

Vörös István

Kocsis Zoltán a sötétben zongorázik

Esett az eső. A zongorát bevitték
a templomba. Kint sötétedett,
és az energiatakarékos égők
fényében Schubert alig
hatott. A karzat gerendapadjáról
néztem alá. Tudtam,
most nem lenne szabad
takarékoskodni.

Aztán sötét lett.
Mint a teremtés előtt.
De nem teljesen. A
zene szólt tovább.

Sötét lett, a biztosíték,
amitől minden függött,
nem bírta a spórolást.

Sötét volt. Végül a
zene is megszakadt.
Innen nem lehet
vakon folytatni,
mondta egy hang a
zongora mellől.

Sötét van.
Innen nem lehet
vakon folytatni.
Kullogunk a
teremtés után.

Dezső Márton

Láthatóság

Úgy látszik örökké tart ez az este,
ez a kulturális Götterdämmerung:
A bálványok árnyéka egyre csak nyúlik,
és befeketíti az emberek homlokát.

Látjátok milyen nagyok lettünk,
milyen hosszú nyomot vetünk a pusztaságra?
Kihűlt szavak fekszenek a porban,
és a Nap nem képes lebukni.

Valahol dél van, messze innen
forró köveken csattan a véső,
és az emberek világos homlokáról
izzadság pereg a felfénylő szavakra.

Köptető

Magamtól a beszéd nem megy:
felköhögöm érdeemes lesz?,
gondolati diaszpóra
van hogy én sem tudok róla.

Váltakozó szerepekben
hová lett, amivé lettem?,
melyik parazita-forma
szerint nem tehetek róla?

Sok bába közt természetes
hogy a kezeikben eless,
felfogott a linóleum
mintáiban lakó lumen.

Minta, minta, csalafinta
rásüt viselt dolgaimra.
Egyre közelebb a falhoz
hogyan legyek hú magamhoz?

amikor elfelejt

beletenyere
a zalai tájképbe
kutyaugatás
kíséri végig
a kerítések mentén
és kerti törpék
dülledt szemei
előtt gyűjtja kialudt
cigijét újra
étkészlet zajok
harangszó közepette
beáll a mindent
elsöprő déli
szeretetbe mielőtt
tovább indulna
háttal toronynak
törpéknek és kutyáknak
szájából a füst
és az utálat
törvény esetleg halál
haza nem talál
csak hazait vagy
hazát kaphat idegen
ívű szájon át
azt mondják neki
az anyád de nem
ő fennakadt
a kerítésléceken

Lukács Izabella

Számtalan

(részletek egy készülő ciklusból)

138.

mint éjszakánként az utcavégi
templomban az örökmécses, mindig úgy
pislákolysz bennem, és sosem égsz ki.

140.

épp úgy karcsú, csengő, csupasz-csapodár,
és épp úgy üres és tiszta vagyok,
mint egy fejre állított talpas pohár.

142.

te a befalazott ablak vagy, vásott.
én párkányon a vörös muskátli.
jövönk csak téglák, és szép kilátások.

143.

csak fogd meg a kezem,
s ne félj a nyirkos hidegtől
majd, ha elengedem.

Molnár Gábor

Sercenő szikrameleg

bálványok árnyában a rettegő restség,
garasra görnyedő embertelenség,
aranyló tébolytól úrkodik
a legparányabb lélek,
homlokára ráncok rágják,
hódoltatva félek

a második kapu előtt beavatlanul,
mint keresgélő sörtés éhesen tūr,
tág szemekkel vakon,
nem lát át dőlt múlton,
romlott mán,
s elölt holnapon

rémre rontó Napos vággyal,
álmok dúlta úzó ággyal,
a sötét nincs mezején
csatát vív szüntelen,
míg igaza nem hámlik homálllyá,
s lángja lesz tűztelen

hős vére tüzes táltos még,
hús hitét nem béklyózza vég,
bár békés borús ember,
nemes, és Istentől az,
sara rőt lárvákkal vitázik,
amerre néz gubbaszt a gaz

jár, de nem vízen, koponyáig sárban,
Ég súlyú kegyelem tartja meg az árban,
árad ő maga is,
mécsesként az éjben,
látjuk a Teremtőt
a szívére mért fényben

csillagos távolban, mindtekkal közel,
kortalan lelket hord, egyedül jön el,
s magányban talál titeket,
világtalanságban,
mint szeretve szóródó szikrameleg
sercen fel bennetek,
bennetek, a halhatatlanságban

Hozzatok ragasztót

Ahogy benyitott, rögtön meg is állt az ajtóban, csak a lánya vállát fogta meg, hogy ő se lépjen be. Bentről az öreg hangját hallotta. Valószínűleg a nappaliban ült. Ki nem jött volna.

– Na várjál, Nelli, te vagy az?

Csípős, ecetes szag terjengett. A bejárati ajtó az étkezőnek is tekinthető konyhára nyílt, hátul lehetett bemenni a nappaliba, apja hangja is onnan jött.

– Én vagyok – szölt be.

Nelli végignézett a padlón, nagyjából az ajtótól a szemközti radiátorig minden tele volt fehér cserépdarabokkal, és az egész ázott a vízben.

– Anyád bent van a szobában, nem akar kijönni – folytatta az apja. – Azon hisztizik, hogy már nincs neki sok hátra.

Nelli épp válaszra készült, amikor mellette megszólalt a lánya.

– Mi nincs neki sok hátra?

– Na várjál, Panka is itt van? – kiabált ki az öreg. – Itt vagy, unokám?

Nelli sóhajtott. Lenyúlt a kislány karja alá, alig érezte vékony testét a nagy, pufók kabát alatt, megemelte, és lábujjhegyen lépkedve elvitte a konyha túloldalára, a nappaliba. Csak egy fél pillantást vetett az apjára, aki csak ült ott kanapén, összekulcsolt kézzel, mellette a Zalai Hírlap, orrán a szemüveg, arcán az örök harag vonásai.

Aztán visszafordult, hogy megnézze a konyha maradványait.

– Mi a franc történt itt? – kérdezte Nelli.

Anyja hangját hallotta most, tompán a hálószoza ajtaja mögül.

– *Hozzatok ragasztót!*

Nelli a homlokát ráncolta.

– Hozok egy lapátot – mondta. – Kint van? Legutóbb kint volt.

Senki sem válaszolt.

Negyedóráig tartott, mire összesöpörte a nedves cserépdarabokat, majd várt néhány percet, amíg felszáradt a padló, aztán kihozta a porszívót.

Mire végzett, teljesen leizzadt, a feje megfájdult, úgy érezte, semmi értelme nem volt ma felkelni.

Hallgatta, ahogy Panka valamiről vitatkozik a nagyapjával, valamit a csillagokról, vagy ilyesmi, nem tudott figyelni.

Még kétszer átnézte a konyhát, a küszöböket, a sarkokat, aztán visszament a nappaliba.

Letérdelt Panka elé.

– Idefigyelj, kislányom. Menj be szépen a mamához. Kicsit beszélj vele. Aztán mond meg neki, hogy jöjjön ki.

– Na de...

– Addig anyu és a papa is megbeszélnek a dolgaikat. Jól van?

Panka lesütötte a szemét, de azért bólogatott.

– Jól van.

A kislány elment, Nelli pedig felegyenesedett. Egyenesen az apjára nézett.

– Te meg én. Iszunk egy kávé. Odakint.

Apja reakciója is hasonló volt. Lesütött szem, vonakodó bólogatás.

Nelli lefőzte a kávé. Az étkezőben ültek le, az asztalhoz. Egymással szemben. Mint régen, jutott az eszébe.

– Rágyújtasz? – kérdezte az apja.

– Itt bent? Miért, lehet?

– Nem.

Nelli az asztal közepére pillantott. A hamutartó még mindig ott volt. Biccetett. Elfordította a fejét, kinézett az ablakon. Minden meg volt fagyva.

- Mi ez az ecetszag?
- Anyád el akarta mosni azt a valamit. Ecetes vízzel.
- Jól van. Rágyújtok mégis. Ha nem zavar.
- Anyádat zavarja.

Nelli rágyújtott. Megkínálta az apját, de ő csak a fejét rázta rá.

- Az a helyzet, hogy néha egy kicsit megszédül – magyarázta. – Aztán most meg összetörte azt a tálat. Bevette a fejébe, hogy összeragasztja, mert neki ez fontos. Mondtam neki, hogy hagyja már abba, hiszen összetörte. Aztán egyszer csak befordult, elsírta magát, hát mit tudom én, miért, és elment a szobájába. Még hallottam egy ideig, hogy mondogat valamit. Arról, hogy hamarosan... hiszen tudod.

- Nem mentél utána – mondta Nelli.
- Megy a rosseb.
- Fel sem takarítottál.
- A derekam.

Nelli bölintott. Kifújta a füstöt.

Hallotta, hogy nyílik a szobaajtó. Hátradőlt, elnézett a nappali felé, de csak Panka volt az.

A kislány odalépett az asztalhoz, megmarkolta a szélét.

- Na, mi az? – kérdezte Nelli.
- Nem tudom. Olyan furcsa a mama.
- Hogy érted, hogy furcsa?

Panka elgondolkodott.

- Anya? Mit jelent az, hogy *malaccal teljes*?

Nelli a halántékát nyomogatta.

- Csak... próbáld meg kihívni, vagy legalább egy kicsit beszéljess még velem. Jó? A kedvemért.

Panka színpadiasan sóhajtott, majd visszatípett a szobába.

- Hát látod, ez van, ez minden nap – morgott Nelli apja. – Tudod mit szokott csinálni? Nem is akarod tudni. Meg imádkozik. Hangosan.

- És ezzel most mit csináljak?
- Hát...
- Nem küldjük el. Ezt már megbeszéltük. Vállaljad.

Apja összeszorította a száját, hevesen bólogatott.

- Na hát jól van, Nellikém, de azt is értsd meg, hogy már én sem vagyok éppen túl jó passzban. Amióta volt a műtét... fogd meg az arcomat.

- Dehogyan fogom.

Apja összekulcsolta a kezét. Malmozni kezdett.

- Na és a Panka? – kérdezte. – Tetszik neki az iskola?
- Egész eddig megkérdezhetted volna tőle. – Nelli elnyomta a cigit – Szerinted kijön még ma onnan, vagy nekem kell bemennem érte?

- Amúgy meg miért jöttél?
- Mi?

- Hát eredetileg. Miért jöttél? Nem azért jöttél, hogy feltakaríts, nem tudhattad.

- Nem tudhattam. Gondoltam, benézek, jól vagytok-e, vagy kell-e valami a boltból. Megyünk be a városba. Hiszen útba estek.

- Nem kell kaffogni.
- Na jól van, én bemegyek. Ez már nevetséges.

Szeme sarkából látta, hogy apja felemeli a kezét, talán azért, hogy tiltakozzon, de mindegy is.

Benyitott a hálószobába. Először a lányára pillantott.

- Panka, vedd vissza a kabátodat, megyünk.

A kislány örömmel szaladt ki onnan.

Nelli megtorpant egy pillanatra az ajtóban. Nézte az anyját. Ott ült az ágyon. Kiöltözve. Élénkpiros blézerben. Csak meredt maga elé, mintha maga az apokalipszis jött volna el.

- Kell valami?
- Te vagy az, Kornélia?
- Megyek a boltba, kell nektek valami, vagy sem?

Az öregasszony lassan felállt, odament a szekrényhez. Apró, lila bukszát vett elő. Abból pedig egy gyűrött ötszázast.

Ezután odasétált Nellihez, egészen közel, és az arcához emelte a pénzt.

- Hozzatok ragasztót.

Kevés hiányzott, hogy Nelli elkezdjen visszabeszélni, hogy amit már összetört, azt az életben nem fogja összerakni újra, hiszen már kint van az egész a kukában, de aztán rájött, hogy nem tud ezzel kapcsolatban sehogy sem úgy fogalmazni, hogy az anyja ezt ne értelmezze félre, és ne vegye magára.

Elvette a bankjegyet. Nézte révetegen Rákóczi összegyűrt arcát, és valahogy azt is sikerült észrevennie, hogy a pénz sarka úgy másfél centire be van szakadva.

- Hozunk ragasztót – mondta aztán.

Fordult, hogy lelépjen, de az anyja megint megszólalt

- Kornélia.
- Igen?
- Cigaretaszag van.

Nelli visszanézett, tanulmányozta anyja arcán a rémületes ráncokat, a szürke, üres tekintetet.

- Én nem érzek semmit – mondta.

Később, amikor Nelli már a kocsiban ült a lányával, és elhagyták a falu határát, belenézett a visszapillantóba. Megnézte, hogy Panka rendesen be van-e kötve, de leginkább a lánya arcát figyelte.

- Mit mondott neked a mama? – kérdezte tőle.

Panka előrenézett.

- Ja! Elmondtam neki, hogy kellett vennünk színes papírt az iskolába. Meg hogy az olló nem fogott.
- De a mama mit mondott neked?
- Ja! Hát azt nem értettem. – Panka felnevetett. – Amit először beszélt. Ilyen hülyeségeket.

Nelli megigazgatta a visszapillantó tükroét.

- És még miről beszélgettetek? – kérdezte.

Rövid csend támadt.

- Hát... megkérdezte, mi van az apuval.
- Értem. Szóval még érdeklí?

Panka a vállát vonogatta, nézett ki az ablakon.

- Anya?
- Igen?
- Mit jelent az, hogy lumpen?

Nelli megszorította a kormányt. Figyelte a fagyott utat, a világosszürke tájat.

A következő elágazásnál elfelejtett indexelni.

Turbuly Lilla

Repülők

Nem tudni, honnan jöttek és mikor.
Nem vette észre senki.
Csak fölúgtak a folyó fölött.
Meredek ívelések,
emelkedés, hurok, zuhanás –
nyomukban füstölni kezd az égbolt.

Három repülő szoros kötelékben,
zuhanásban, hurokban, emelkedésben.
Tudnak egymásról, láthatatlanban is.
Egyenlő távolságba igazodnak.
Egyenlő távolság nem létezik.

Miféle fizika dönti el,
hogyan több erő mihez kell:
benmaradni, vagy kiválni
egy hármaskötélből?

Elfekvő napok

(részletek egy versciklusból)

Ecc-pecc...

Ecc-pecc, nem mehatsz,
holnapután se lehetsz
más testbe, máshol ágyba
te már többé nem fekhatsz.

Éjjeliszekrény

vizesüveg szopókás kupakkal
kilazult szárú szemüveg
kanál virágmintás nyéllal
hintőpor
felfekvés elleni kenőcs
cikkekre szedett mandarin
nagy budapestkönyv
ragacsos összevisszaságban

Csip-csip csóka...

Csip-csip csóka,
vak varjúcska,
öregember átkozza az életét,
nem adhatod oda,
rágja meg a rozsdát!
Hess, halál, hess!

Nagy Betti

Mester keresése

Keresés az üres lakásban

mikor már minden szétzuhant
csak megperzselt lapok a kandallóban
mikor már nincs bennem büszkeség
sem arcomon pír
mikor már nem vagyok gyámoltalan
és nem számít semmi
mikor már nem félek az úttól
mert már nincs tudat
és értelmes gondolat
mikor már csak a hiányod van
akkor összepakolom táskányi kincsem
margarétát tűzők gomblyukamba
és elindulok megkeresni téged

Keresés a Sándor parkban

valahogy idekeveredtem
és most ismerkedem idegenekkel
itt a Kreml fala alatt egy parkban
de elrepülök nem sokára
hogy végre bosszút álljak
bosszút érted és magamért
bosszút ezen a világon
ami nem engedi, hogy pihenjek
végre a válladon

Keresés a világban

repülök a város felett
alattam aranyfüzérék
én még visszaintek
Moszkva fényeinek
de már itt van
a folyók kanyargó zöldje
fenyvesek mélysötétje

tavak bársonykékje
és a Nap bíborkísérője
de szép is a világ
egy seprúról nézve!

Keresés a bálon

egy drogos álom
melyből felébredni már nem érdemes
mert nem a te hangod ébreszt
nem te simítasz végig
hogymár ideje felkelni
a kitágult terekben
csak a virágillat és a jazz
és az összezsugorodott értelem
mert nélküled már egyre nehezebben bírom
már nem a vodka
hanem a tiszta szesz
amitől egyre józanabb leszek

Keresés a tébolydában

Annuska már megvette
a napraforgóolajat
és Moszkvában lakást foglalt
magának a Gonosz
hogymelinduljon az örület
és csak egy zárt osztályon
maradhasson
ember az ember
mert ezt a tébolyt
már nem állítja meg
sem a józan ész
sem a Kárpátok

Mondta a kisbaba

- Na én léptem! – mondta a kisbaba és felszállt a fellegekbe.
(Elege lett a rázkódtató köhögésből, a fuldoklásból, a két macskából a ruhaszárítón, a WC-n
üldögélő siránkozásból, kételkedésből.)
- Hülye, nyafogós tyúk! Öntözd meg inkább a virágaidat! – mondta a kisbaba és felszállt a
csillagokba.
- Jól van, menj csak! – mondtam én, és lesöpörtem a macskákat az ágyról.

A kotyogó

Életének legfontosabb szertartása volt a kávéfőzés. Minden reggel fél 6-kor kelt, kicsoszogott a konyhába, összetaposott pizsamájában, mezítláb. Fogta a kotyogós kávéfőzőt, szétcsavarta, a keményre tömörödött előző napi kávézaccot egy kiskanállal meglazította, kinyitotta a szekrényajtót, a szemetesvödör fölött még egyet kapart az alumíniumtartóban, és megkopogtatta a szemetes oldalát. Konstatálta, hogy üres a tartály, levette a kávézacskót, felbontotta, és az illatozó darált kávéból négy kiskanállal tömött a kis edénybe, megdömpöckölte, hogy kellőképp tömör legyen. A kávéfőző alját megtöltötte a csapról, rácsavarta a tetejét, és meggyújtotta a gázlángot. Visszatekerte a papírt a kávézacskón, egy befőttes gumit ráhúzott, hogy ki ne boruljon, és visszatette a szekrénybe.

Amíg várta a jól megszokott, köpködő hangot és a hozzá tartozó isteni illatot, rágyújtott. Keserű ízzel ébredt, nyelvét a szájpadról szorította, nyála oldani próbálta ezt a fanyar reggelt. A cigarettapapír sercegése tompa inger volt a dobhártyáján, szeme félig csukva volt még, félhosszú haja amúgy is tompította világba zuhanását, nem is tudta eldönteni, hogy ébren van-e.

A fekete varázsital lassan csöpögni kezdett, aztán egyre gyorsabb ritmusban tudatta mágusával, hogy a mai reggel is a szigorú rend szerint elkezdődött. Ahogy kiköpte utolsó cseppjét, a cigaretta is kilehelte nikotinlelkét. Jöhetett a következő állandó szereplő: a kávécsészé. Éltés korú Zsolnay-porcelán cseresznyemintával. Fül nélkül. Nagyanyai örökség volt, három maradt a készletből: egy fül nélkül, kettő csorba. Kiöntötte a kávé, ezt a keleti dzsinnt, elbűvölten nézte, ahogy gőzölög. Ha kívánni lehetett volna akár egyet is, megkukultan állt volna ott, mert ilyenkor semmi és senki sem hiányzott az éltéből. Akár egy vénember, szürcsölte négy kavarást után. Pörén itta, sem cukor, sem tej nem kellett hozzá.

Ahogy lenyelte az utolsó cseppet, kezdődött az idő, mint a lejárt homokóra a fordítás után: béltraktus ürítése, öltözködés, cipő, kabát, kulcsosomó keresése, ajtócsukás.

A munkaidő letelte után megint megfordult a homokóra: ajtónyitás, kabát, cipő le, fürdés, pizsama fel.

Kávéfőzés ugyanúgy.

Számítógépen mahjongozás, napi kihívás teljesítése, kedve szerint szexi nők és humoros oldalak felkeresése.

Anyja hetente kétszer felhívta:

kisfiammikornőszülsz megsose mleszunokámbezzegaszomszédzsoltinakháromisvanmitcsinálsz?

igen

miazhogyigennemfigyelszrámmikorjösszátahúgodnakismegmondtamfelsehívtokapáddalis csakabajvanmegmondtaazorvosis

jólvansziamégdolgoznomkellmajdbeszélünk

Így teltek napjai, napirendjén sosem változtatott.

Néha elgondolkodott, vajon igaza van-e az anyjának, tényleg jó lenne valaki, például a titkárcsaj, Gabi olyan szemrevaló, a Feri is mondta, hogy szívesen kipróbálná, de ő nem kell neki, bezzegte-basszusbejössz neki. Nademost idejön, felfogat mindent, takarít meg ilyenekkel idegesít, nincs nekem erre szükségem. Hülyevagyteőcsém, nem tudod, mi a jó.

Történt egy céges buli után, hogy reggel valahogy mégis az ágyában találta Gabikát.

Húdegáz, semmire nem emlékszem – gondolta eszméletlen fejfájás közepette, miközben a lány fel is tette a kávéját. Elcseszi a kotyogómat – pánikolt, de megnyugvással gondolt rá, hogy másik kettőt is tartalékolt, hátha elromlik egyszer, az lehetetlen, hogy ne kávéval induljon a nap, akkor el van cseszve az egész, az tuti.

A kotyogó furcsa prüszkölésbe kezdett, a gáz is vadul sziszegett, gumiszag terjengett.

Tudtam, basszus, hogy elcseszi, miért nem tudják a nők rendesen rátenni a tetejét.

netörődjevevanmásikmajdénmegcsinálom

Este 8-kor a napi mahjongkihívás közben csengettek.

Hoztamegyüvegbortbejöhettek?

Másnap reggel Gabika a második kotyogót is szétolvasztotta. Nem baj, még van egy, remélem, nem jön ma este is, miért nem veszik észre magukat a nők.

hallomkisfiambarátnődvankikaszüleihonnanvalómiféletudfőzni?

mégkorainemtudommajdelmondomhaúgyalakul

nemámvalamikurvaféleaztânelvetetimagátgondolkodjáloloslegyel

De este is beállított Gabika egy üveg házi pálinkával, és csak nem akart elmenni, pedig a munkára hivatkozva érintetlen maradt az üveg. Is.

Reggel a harmadik kotyogó is elfüstölt. Pánikkal és instant kávéval indult a nap, érezhető volt, hogy drámaira fordul a világegyetem, így biztosan homok csúszik a tér-idő kontinuum fogaskerekébe.

Alkonyat táján már nem akart ajtót nyitni, de kellemetlen volt, hogy Gabika az ajtót kezdte verni. Egy nagy dobozzal és széles mosollyal érkezett.

Szia! Ezt neked hoztam, Feri mondta, holnap lesz a születésnapod, és gondoltam, hogy úgyis tönkretettem a kávéfőzőidet, kapsz tőlem egyet.

Szia! Kedves vagy, de vettem hármat a sarki multiban, akciós volt.

Komolyan, bontsd ki, egész nap ezen járt az agyam, hogy örülsz-e majd neki, mert tök béna voltam, ezzel én is tudok majd reggel kávéját főzni.

Jézus, ez egy nagyon volt, mért csináltad ezt.

Aha, hitelre vettem, nem akartam gagyit hozni, ez meg mindent tud, pár gombnyomás, és pikpak kész a kávé.

Ezt nem fogadhatom el. Figyelj, úgyis azt akartam mondani, hogy bocs, de nekem ez nem megy.

Miért? Tök jól kijövünk, az ágyban is minden oké, reggel tudunk együtt menni dolgozni, főzők is holnap valami finom vacsit vagy ilyesmi.

Figyelj, nekem ez nem kell, ilyen kávégép sem kell, jó nekem a primitív.

De most miért, a három nyomorék kotyogó miatt? Ez sokkal jobb, meglátod, menni fog.

Értsd meg, nem akarom, fogd a kávégépet, és menj haza, nekem jó a kotyogó, érted?

Ezért a szaros kotyogóért szakítasz? Hitelre vettem ezt a gépet, hogy neked jó legyen, és nem kell? Komoly? Itt akarsz egyedül élni a vacak kotyogóiddal?

Képzeld, nekem az kell. Szóval bocs, tök jó csaj vagy meg minden, de nekem ez így még korai.

Akkor tartsunk szünetet, jöjjenek holnap vagy a jövő héten?

Nem, ne gyere, se holnap, se a jövő héten, jó csaj vagy, jobbat érdemelsz nálam, ott a Feri, biztos értékelné a gépedet.

Ne gyere nekem ilyen dumával, hánynom kell tőle, te nem vagy normális, csak kihasználod az embert, párszor jó voltam, mi, most meg, hogy többet szeretnék... menjek a francba. Tudod, mit, menj te a francba a szálnalmas kávéfőzőiddel.

Azzal a lendülettel a hisztérikus Gabika megfogta az újonnan vásárolt egyik kotyogót, és kivágta a nyitott ablakon a második emeletről.

Éktelen vonyítás hallatszott.

gyilkosokmegöltékaFifikétédeskiskutyámmostmileszvelemfeljelentemarendőrségenbarbárokgyilkosokengemiseltalálhattakvolnagyilkosokgyilkosok

Valóban szegény csivava kilehelte lelkét, Margit néni egyetlen élettársa szétrepedt koponyával feküdt a ház előtti járdán.

Reggel fél 6-kor Kiss András, informatikus életének legfontosabb szertartásához készülődött. Kicsoszogott a konyhába, összetaposott pizsamájában, mezítláb. Fogta a kotyogós kávéfőzőt, szétcsavarta. Konstátálta, hogy üres a tartály, levette a kávézacskót, felbontotta, és az illatozó darált kávéból négy kiskanállal tömött a kis edénybe, megdörmöckölte, hogy kellőképp tömör legyen. A kávéfőző alját megtöltötte a csapról, rácsavarta a tetejét, és meggyújtotta a gázlángot. Visszatekerte a papírt a kávézacskón, egy befőttés gumit ráhúzott, hogy ki ne boruljon, és visszatette a szekrénybe.

Amíg várta a jól megszokott, köpködő hangot és a hozzá tartozó isteni illatot, rágyújtott. Keserű ízzel ébredt, nyelvét a szájpadlásához szorította, nyála oldani próbálta ezt a fanyar reggelt. A cigarettapapír sercegése tompa inger volt a dobhártyáján, szeme félig csukva volt még, félhosszú haja amúgy is tompította világba zuhanását, nem is tudta eldönteni, hogy ébren van-e.

A fekete varázsital lassan csöpögni kezdett, aztán egyre gyorsabb ritmusban tudatta mágusával, hogy a mai reggel is a szigorú rend szerint elkezdődött.

Sebestyén Péter

Hely és idő

Kukáztam egy álmot, amiben nincsen alibim,
semmi sincs, ami te volnál vagy én.
Platánok alatt, az ágyásokban ájult begóniák,
ott vársz türelmesen-illelmesen.

Az álmom, az maga a valóság, uzsorakamattal.
Elhurcol, mint egy kergült villamos a romos remiz felé.
Leszálláskor integetsz, pajkos mosollyal előveszed
a festékszórót és fújsz, míg vérrel telik meg minden,
a párna, a fal, a pupillák homályos tere.

A mi időnkben

Mondd a nevét. A levert vakolat alól, mint pajzán bölcsesség,
előkerülsz. A tükör mögött játszótér, ahová sosem engedtek el,
se egyedül, se párban azzal, akivel menni szeretted volna. Így hát
kérdéses, mi az, amit látnod kellene a karcos délutáni fényben.

A király elment, érvénytelen a parti, póruul járt, aki szeretted volna
még játszani. Egy visszahívhatatlan telefon recseg, és távoli
rokonod sejtetni engedi, hogy rövid az élet. A gyerekek visszajöttek
az udvarra, elkészítik a halál mandaláit, s mikor végre eszedbe jut,
kimondod a nevét, s ő a tükörben megfordítja az üres homokórát.

Soós József

Szeged

(Tisza-part, 1971. szeptember)

Az alkony
rőt mosolyt sugárzott,
a város
lilás homályban állt,

a fáradt nap
a végtelen síksághoz
nyomta
sajgó homlokát.

A Tisza
köd fedte selyme
fehérlő
hajót ringatott,

mögötte
a fodros hullám
ezüstös fényben
csillogott.

A víz
a várost ünnepelte! –
a parthoz
fűzfasor tapadt,

gyémántfény
ragyogta körbe
a szomorú,
lehajló ágakat.

Lángi Péter

Falusi krónika az ötvenes évekből

Akkortájt a vörös csillag dőlyfölt az egünkön.
Mátyás tar koponyáját öt szűrös sugarával
piszkálgatta, agyát forralta szünetlen,
s ő ettől törvénybe gyötörte a kolhozosítást.
Munkás, tisztviselő, pedagógus – agykisikáltak –
mentek kényszeredetten, megszállták a vidéket.

Gazda, kinek birtokszerzés volt élete célja,
s újgazdák, kik a földnek most kezdtek csak örülni,
kapták csóstitül az érvet, mért lesz jobb, ha belépnek:
„Föld, jószág maguké marad ott is, benn a közösben.”
Egy bajuzosnak helyre menyecske megadta a választ:
„Nyisszantom le a lógóját, s tenyerébe rakom be.
Pontosan így lesz majd a miénk ez a birtok.”

Ám önhitt hatalom szándékáról sose mond le.
Gúny, zsarolás, börtön s a koholt vádak be is értek
– meggyőző fortéllyal telve a pince, a padlás –,
így mind többen léptek a nem kívánt köz(d)ös útra.
Ám jó gazda alig csábult vezetői szerepre,
várták azt, hogy e rongy vircsaft majd elbukik egyszer.
Így lett Pusztakenézen normális Jani elnök.
(„Nem vagyok én normális, csak csúfolnak a népek!”)

Sürgött-forgott, fontosságával dicskedve,
tárgyalt, bőlogatott hallgatva megannyi tanácsot,
s gyakran a városi elvtársakhoz járt „okosodni”.
„Indul a busz már!” – meghökkenvén észleli egyszer,
s hogy már futva se éri be. „– Álljon csak meg a busz, mert
én, a Vörös Hajnal Téesznek az elnöke mondom!”
Nem hallotta a busz? Nem akarta talán? Nem is állt meg.
S száll Jani mondata szájról szájra ma is faluszerte.

Jött csuda forgósél, s szétfújta e durva világot,
ám később ravaszul s kezesebben visszalopózott.

Geresits Gizella

„Elérhetetlen közelség”? – Ars poetica helyett

„Az elérhetetlen közelség
marad az a táj, ahová a ritkán
előforduló költők betérnek...”
(Martin Heidegger)

Földi tájra visz *Közelség* álma,
versedbe lobban Szívem, s szól veled:
„Ha elcsöndesül itt minden lárma,
*értőn-hallón** sugárzik éneked.

Benned a *Közelség* égi tája,
térdre omló Határok védenek
Érintésem pernyétlen lángjában
már nem messzi vidékek fénylenek...”

* „értőn-hallón”: Hérakleitosz panasolja, hogy egyre kevesebb az az ember, aki belső „hallásában” „hallja” a logoszt, az isteni Üzeneteket. És még kevesebben vannak, akik értik is. Ők az értőn-hallók. Heidegger is hivatkozik valahol erre, Hamvasnál is olvasható. A mi ezredfordulónk környékén többen újra megtapasztalhatjuk...

Egy túlokos férfi sírkőmonológja

Nem volt bartóki nyugtalansággal zajduló tavaszkorom. Hogy is lehetett volna dörgő-süvöltő őszi dőm és önvallatón sziszegő telem? Csak egy ugrabugra, közönséges „életművész” voltam. Sosem sértettem meg a provinciám és a civilizáció édenkertjének pokoli szabályait. A szellemi vajúdást egy-egy hangverseny- és színházbérlettel letudtam, és a digitális vértócsák látványától nagyra nőtt étvágygal, szívinfarktuszig nassoltam a képernyő előtt. Ha – korábban – még el-elragadott a megvadulni vágyó képzelet: később már megfékeztem egy-egy dermesztő közhellyel, vagy orra buktattam valamilyen, kemény fából faragott, kiszáradt paradoxonnal. Holmi kifinomult, „mindennapi örület” ártott volna a pénz-, presztíz- és párkeresés versenysikerének. Sosem engedtem megzavarni – sem kívülről, sem belülről – a valóságmámort.

Tévelygés a múltban

Egy késő esti, álmos pillanatban már majd rábuktam a számítógép billentyűzetére, amikor elsötétített a képernyő, és éles, vasgyári kattogásra emlékeztető zaj töltötte be a kis szobát. A kép eltűnése nem volt furcsa – a képernyővédő működik, amíg elaléltam, gondoltam –, de a zaj mindent felülíró módon idegesítő volt. Ránéztem a nyomtatóra, kikapcsolt állapotban volt, felpislantottam a klímára, kihunytt már rég a zöld fénye. Nagyon lassan érett meg bennem a felismerés, hogy a számítógépben valami nagyon nincs rendben.

Hívom a barátomat, elpanaszolom, hogy mi az ábra, azonnal rávágja:

- A winchester tönkrement.
- És – sürgetem rosszat sejtve.
- Minden ki nem mentett dokumentum végleg elszállt.
- De hát, több hónapja dolgozom egy nagyobb anyagon, és nem mentettem ki... – nyögdecselek. – Valahogy elő kell kaparnom, mert beleőrülök.
- Budapesten több cég is vállalja, százezer forint körüli áron.
- Ugratsz?
- Nem, ez a közép-európai rojtos valóság. – Hirtelen hangot vált. – Egy éve mondogatom neked, hogy vegyél már egy jobb gépet. Nem lehet tíz éves masinával felelősen dolgozni.

Elsápadok, majd gyöngyözni kezd a homlokom, aztán az arcomon végigfolyik a sós ízű veríték, bele a szemembe, mi több, maróan jelzett a gyomorszájam tájéka is.

Nem hiszek neki, végigtelefonálom a szakcégeket, és sajnos a barátomnak lett igaza. Erre nincs százezer forintom, és hát igen, ideje megújítani a technikát.

A szomszéd gépén átnézek ötven hirdetést, míg egy bajai ajánlatban megtalálom a jó minőségi váltást ígérő laptopot, elfogadható áron.

Most hajnali fél hat van, az úton jég fedte hó, felette szitáló köd, és itt gunnyasztok egy távolsági autóbusz – álmos diákokkal, pálinkaszagú és karattyoló, piacozó öregasszonyokkal telezsúfolt – viseltes kasznijában, és csak remélem, hogy Bajáig nem fulladok meg az egyre bűzősebb, de éppen hogy csak éltető levegőben. Olvasni próbálok, de egy hadonászó, néhány száz szóval fogalmazó mesemondó nő kétszer is kiveri a kezemből a könyvet, és aztán rá is tapos, így hát feladom, és hallgatom a végtelenített sületlenségeket egy háromlábú kutyáról, a keresztlánya dadogós udvarlójáról, a polgármester szeretőjéről, és próbálok rábeszélni magam, hogy érdekeljen, hisz nincs más, az út pedig iszonyú hosszú. Felmerül egy elalélt szundikálás lehetősége, mint „a menekülés a pokolból” látszólag egyszerű módja, elhúzódok a mellettem terpeszkedő százkilós asszonyosság szétterülő idomaitól, felakasztom kabátomat és belefúrom az arcom a bélésébe, majd lehunyom a szemem. A nő ekkor emelkedik mondandója csúcspontjához, visít, hörög, és suksükközik, mint egy kivénhedt japán gésa, aki most birkózik a magyar grammatikával és ábécével.

Sásd után némileg fellazul a beltér, már nincsenek állva utazók, és leszállt a vég nélküli monológot ránk zúdító asszonyosság is.

Végre – sóhajtom, és befordulok a kabátom szakadt bélésébe, remélve, hogy száz kilométeren úgy lehetek túl, hogy még azt sem érzékelem, hogy vagyok.

- Szia – köszön egy reszelős női hang felettem, de nem érzem, hogy hozzám szólna. – Látom, hogy még nem alszol – hallom újra, és önkéntelenül is kisandítok a biztos menedéknek hitt rejtkehelyemből. Diónyi, zöldes, szemelájával mered rám, mintha fel akarna falni, orra alatt egy Fülígszáj Jimmy vigyorog, vastag bordó rúzzsal kikenve.

- Ha szundítani akarsz nem zavarlak – duruzsolja bocsánatkérően. – De láttam, mennyire figyelted azt a primitív nőt, megjegyzem, én is, mert legalább telt az idő, nem igaz?

Bámulok a nő nagy, kerek, zsemleszerű arcába és fogalmam sincs, hogy kicsoda. Gyorsan végigfutatom korábbi kapcsolataim alkönyvtárát: „Nők, akikkel minimum szexeltem” címszó alatt. Tizenegy nővel volt viszonyom, de ő nem volt köztük, mindig is gyűlöltem a nagyfejű, elhízott, slamos nőket, kiváltképp, ha erőszakosan nyomulósak.

Anyám mindig arra nevelt, hogy tiszteljem a női nemet, így aztán elfogadom, mintha ismerősöm lenne, ráköszönök: - Szia. - És tettett közvetlenséggel rá mosolygok. - Hogy vagy?

- Jól - gurgulázza, mint egy telt balkáni gerle. - Nem látszik?

- De, de - hagyom rá. - Szerencsés alkat vagy.

- Te is. - És közelebb hajol felém. - Ide ülhetek? Végre elhúzott az a kétszáz kilós debella.

- Persze - préselem ki magamból -, gyere - és menekülésszerűen az ablak felé húzódok.

Szélesen elterpeszkedik, maga alá és közénk ráncigálja hatalmas, kopott sporttáskáját, mintha az ő kizárólagos tulajdona lenne a kettős ülőhely. Aztán váratlanul bekérdez: - Egyébként, hogy van Éva?

Fennakad a szemem, mint egy elakadt roló. Életemben három Éva is ideig-óráig, vagy tovább is, így, vagy úgy hozzám tartozott, vajon kire gondolt? Lopva pillantgatok rá, fürkészem az arcát, de nem tudok semmi kiegészítő információt kiolvasni vizenyős szeméből. Az első Évával negyedikes gimnazista koromban jártam, szigorúan plátói volt a kapcsolat, csókolóztunk, de maximum a mellét simogathattam meg néha-néha, ha kicsit sikerült leitatnom. A második Évával két évig együtt éltünk, azután elhagyott, mert bennem nem találta meg a boldogság, (értsd anyagi) boldogulás lehetőségét. Végül is hozzáment egy műbútorasztalozhoz, aki jól keres, de hatalmas tenyere van, amit időnként, komoly vita eldöntésének idején érvként felhasznál, még így is azt állítja, hogy boldog. A harmadik Éva élettáram volt, pedagógusi végzettségét és gyakorlatát úgy próbálta végletekig kiélni, hogy mindig ő mondta meg, mi az igazság. Egyszer csak rájöttem, hogy nekem nincsen szükségem sem dadára, sem nevelőnőre, sem pedig egy második anyára, így aztán szakítottam vele. Ezzel vége szakadt az Évákkal szövögetett, kétes kimenetelű kapcsolatok sorának.

- Szerintem jól - dobom oda csak így egyszerűen és közönyösen, és tudom, hogy nincsen semmi kockázat a következő kinyilatkozásban. - De ugye tudod, hogy szakítottunk?

- Nem mondd? - sápiózik. - Mindenki úgy gondolta, hogy a ti kapcsolatotok egy egész életre szól.

- Eleinte mi is azt hittük - játszom el egy sajnálkozó, szomorú férfi, könnyen alakítható szerepét.

- De hát miért? - okoskodik, ahelyett, hogy abbahagyná végre, és témát váltana. - Érthetetlen.

- Nyilvánvaló, hogy nem voltunk egymáshoz valók - mondom ki az ősi népi bölcsességet, amit minden szakításra rá lehet erőltetni.

- Ne mond! - harsogja felháborodottan. - Mi mindannyian úgy láttuk, hogy örülten szerelmesek vagytok egymásba. Kéz a kézben jártatok, úton-útfélen csókolgattátok egymást, te nemegyszer úgy nyilatkoztál, hogy Éva a világ legcsodálatosabb nője, és mindig is ilyen bensőséges kapcsolatról álmodtál, sőt, hogy ő álmaid asszonya.

- Látod, ilyen az élet - sóhajtok fel és felranciaolt homlokom és horpadt arcom redőivel láttatom, hogy az egész elrontott életemért marcangoló szomorúságot érzek. - Kik azok a mi? - bontogatom aztán intim szférája zárt páncélját, hogy végre kitalálhassam, kicsoda ez a nő, akinek még a nevét sem tudom.

- Képzelheted, a Piri, meg a Terka - mondja egyértelmű természetességgel és közelebb hajolva bámul a szemembe, azt várva, hogy megvilágosodva kisimul az arcom. Ehelyett még nagyobb a homály, soha életemben nem ismertem ilyen nevű némbereket, így aztán feszengek tovább.

- Tényleg? - csúszik ki a számon a buta kérdőszó, hogy végre vegye már le a szűrős tekintetét az arcomról, és higgye azt, hogy minden világos.

- Ahogy mondom - helyesel, és végre elhúzódik tőlem, de a szemét gyanakvón rajtam tartja. - De hát mi volt a probléma?

- A szokásos - kezdek újabb zavaros, és bizonytalan fejtegetésbe. - Amíg csak randizgattunk csodás volt minden, de amint összeköltöttünk előjöttek a problémák. Például, hogy mikor kell levinni a szemetet, ha megtelt a zsák, vagy minden nap? Kié a mosogatás bonyolult feladata? Meggyanúsított, hogy én szándékosan török el poharakat, csak hogy eltiltsom a munkától. Rám fogta, hogy olyan

hangerővel horkolok, mint egy ütvefűró, holott többször is én riadtam fel az ő falrengető hortyogására... Arról nem is beszélve, hogy két év után összejött valakivel...

- Na ne. Ezt nem hiszem el – rázza elszántan a fejét. – Ő nem olyan. Gyerekkoromtól ismertem, mindig mindenkiel korrekt, és becsületes volt.

Miután azt sem tudom, kiről beszélünk, nekem semmi sem drága. – A saját franciaágyunkon feküdt le a fickóval.

- Te meg akarod gyalázní Éva emlékéit? – ront rám egy újabb támadó kérdéssel, és én ekkor már félúton, a Mezőség hófedte, végtelenbe nyúló síkságán legszívesebben kiszállnék, hogy egyedül, fagyosan bandukolva induljak távoli célom felé, és végképp megszabaduljak tőle.

- Neeem – hárlítom el a rosszindulatú, igaztalan gyanúsítást, és fölényes mosollyal próbálok erőt adni a szavaimnak. – Dehogyl bántanám. Eleinte életem legszebb éveit voltak azok, hidd el.

- Igen? – tágul pingponglabda méretűre a szemgolyója, és károgó hangon dobja felém. – Te hagyta el egy másik nőért, igaz?

Az első Éva rég kiesett, a másik kettő még élő probléma. De melyik? – Én vettem fel, hogy fejezzük be, és ő is belátta, hogy mindkettőnek úgy lesz a jobb, így aztán közös megegyezés lett a vége – motyogom végül. – Hidd el, szépen váltunk el. Nagyon szépen.

- Fogadni mernék, hogy összeszúrta a levet valakivel – csap le rám újra. – Ismerlek jól, nem voltál hűséges típus. Valld be, te voltál a hunyó csak most...

- Mondom – állok a sarkamra. – Megegyeztünk, hogy nincs tovább, és nem csaltam meg.

- Nézd, én konkrétan tudom, hogy többször is lefeküdtél Vörös Klárlval – szegezi nekem egy büntetőbíró szigorú hangsúlyait idézve. – És ami elég nagy szégyen, még a mozi női WC-jében is csináltatok.

WC-ben soha nem szeretkeztem, sőt női klotyóba egyetlen egyszer sem tettem be a lábam. –

Honnét veszed ezt a hülyeséget? – fortyanok föl.

- A Terka mondta, mert állítólag rátok nyitott. – És úgy néz rám, olyan lesújtó pillantással, hogy attól tartok, a következő pillanatban le is okád.

- És egyáltalán ki az a Vörös Klári?

- Ki? – nyomja meg szót keményen. – A Józsa Feri felesége.

- Ki az a Józsa Feri?

Megmerevedik az arca, és duplájára tágul a szemgolyója. – Na, ne add az ártatlant, engem nem tudsz átverni. A Feri le is pofozott. Ezt meg a Piri mondta.

- Eddig nem tudtam, hogy amnéziás vagyok – morgom finom iróniával, de az arcom rezzenéstelen.

- Nem feltétlenül vagy krónikus feledékeny. Lehet, hogy csak hazudós vagy – olvassa rám anyásan, de azt érzem, hogy jobban szeretne hinni szellemi leépülésemben, és mintha egy kis megbocsátás is lappangna a hangjában, folytatja. – Ne ess kétségbe! – fúzi tovább. – Az emberi agy osztályozza az élményeket, és a rossz emlékeket igyekszik mielőbb törölni. Veled is ez történhetett.

És nem tudom, hogy őszintén beszél, vagy gúnyolódik. – Lehet – reagálok közönyösen, és azon meditállok, hogy mit akar tőlem ez a nő, akit most láttam életemben először. Lehet, hogy tényleg része volt korábbi életemnek, csak az elmúlt harmincöt-negyven évben meghízott, átszabatta az arcát. Így kisebb lett az orra, távolabbra pakolták a két szemét, kimetszették lógó tokáját, beültetés-sel sűrítették a haját, amit aztán bronzvörösre festett.

- Mi van most Évával? – zökkent ki belső vívódásomból, és rám mered.

Mit is mondhatnék? A hármas számú Éva mellett döntök és belekezek. – Összejött egy nála fiatalabb, nyálas sráccal, aki fél év után szó nélkül lelépett, aztán egy ötvenéves, nős pasással randizgatott, de az asszony kiszúrta, felbérelt egy volt bunyóst, és olyan kegyetlenül összeverette, hogy két hétig kórházba ápolták. Borda- és bokacsonttörés.

- Szűzanyám – szakad ki belőle, és őszinte aggódás ült ki az arcára. – Meglátogattad?

- Igen.

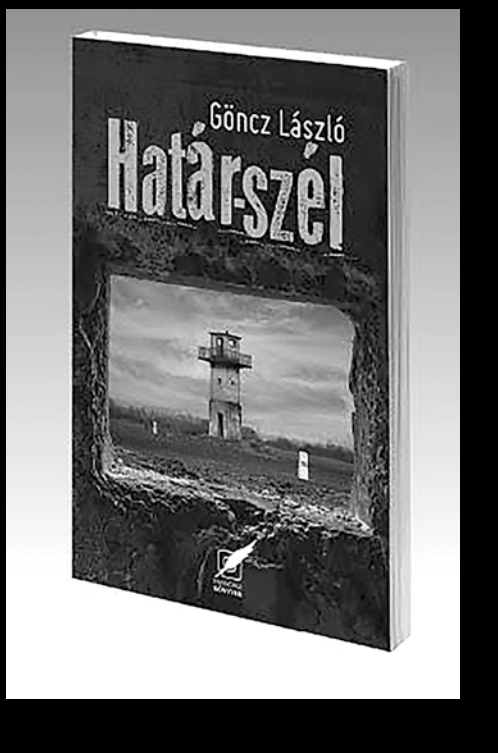
- És?

- Mi az, hogy és?

- Rendbe jött?

- Lelkileg nagyon megviselte, de már lassan helyre jön – mondom. – A jobb lábával biceg.

- Maradandó? – kérdez rá azonnal.
 Felráncolom a homlokom. – Beszéltem a kezelőorvosával, szerinte rendbe jön.
 Az autóbusz megáll Kaposváron, a fele utas leszáll, de legalább annyian várnak a felszállásra.
 - Hova is utazol? – fordulok a nőhöz, akinek még mindig a nevét sem tudom.
 - Pécsre.
 Aztán hosszabb ideig hallgatunk, mindkettőnknek van min töprengeni.
 - Valamit el kell mondanom – szólal meg váratlanul, pedig én már annyira beleéltem magam, hogy Pécsig nem beszélgetünk.
 - Mondd!
 - Lehet, hogy erre sem emlékszel, de Éva előtt velem jártál.
 - Igen? – kérdezek vissza meglepődve.
 - Egy hónapja randizgattunk, amikor észrevettem, hogy a barátnőm beléd esett, így aztán megszéltük, hogy átadlak neki.
 - Átadsz – förmedek rá, férfiúi hiúságom minden indulatával.
 - Igen – folytatja lekezelően. – Tudtam, hogy te imádod a csajokat, már-már sportot csinálsz a hódításból. Így aztán találkozott Éva vágya, és az én távlati érdekem. Átengedtelek neki.
 - Átengedtél – ismételem meg a képtelen kijelentést gunyoros hangszílyal. – És nem féltetted tőlem Évát?
 - Elhatároztam, hogy szigorúan szemmel tartalak, és az első adandó ballépésednél lecsapok. Ugyanakkor tudtam, hogy Évának ki kell ábrándulnia belőled, mert egyébként sokáig cipelte volna magában csalóka ábrándjait.
 - Ez az egész egy nagy baromság – söpröm le a témát az asztalról.
 - Butuska férfiak, azt hiszitek, hogy ti döntitek el, ki lesz a barátnőtök, vagy kivel házasodtok össze? Jegyezd meg, mindig mi választunk, még akkor is, ha egyes nők ügyes taktikázással úgy alakítják a fejleményeket, hogy a férfi higgye azt, ő döntött.
 - Na, most aztán elég – ugrom föl, de miután a buszban sem üres járat, sem másik üres hely nincsen, visszatotytanok az ülésre. Felemelem a hangom és nagyon határozottnak mutatom magam. – Én nem ismerlek téged, nekünk soha nem volt semmiféle kapcsolatunk, és mindketten más-más Évát ismertünk. Ez az Éva, nem az az Éva. Punktum.
 - Mi van? – hajol közelebb. – Vedd le azt az undorító, sötét napszemüveget! – és nyúl utána, de még mielőtt hozzáérne, lekapom. Még közelebb húzódik, kitágul a pupillája, elsápad. – Nem te vagy Kocsis László?
 - Nem.
 - Ha rájöttél, hogy másnak néztelek, miért csináltál hülyét belőlem?
 - Én? – kérdezem kuncogva. – Te rohantál le.
 - Idióta – harsogja.
 - De azért jól elbeszélgettünk, nem igaz? – jegyzem meg, és hosszan kinézek a koszos ablakon, mintha érdekelne a lassan elvonuló fehér táj, ahol a szél makacsul söprögeti, kavarja a porzó havat.
 Mint rókát megpillantó nyúl, felugrik, megragadja súlyos utazótáskájának fülét, a busz hátsó traktusába hurcolja, és ott eltűnik.
 - Pécs – duruzsolja a buszsofőr baritonja, és én csak annyit nyögök ki magamból. – Végre. Legalább eddig eljutottam.

Szabó P. Katalin

Határkő a szlovéniai kortárs magyar irodalomban

(Göncz László *Határ-szél* című kötetéről)

„Téli csendben mereng a táj. Az erdő és a bozót dermedten pihen. A gyenge napsugarak káprázó árnyalatokat festenek a bükkfák terebélyes, dérel borított koronáira. A fák között húzódó tisztáson sorakoznak a fehérítő határkövek.” (*Fehérlő határkövek*, 66.) – Göncz László nemrég megjelent művének kompozíciójában az egyes szövegeket összekötő, kötetsszerző motívumként jelenik meg a *határkő* és a *határ*. A Szlovén Köztársaság Országgyűlésének képviselője, a Magyar Tudományos Akadémia köztestületi tagja, a tudományos eredményeiért elismert történész, aki a muravidéki magyarság történetéből doktorált, számos személyes szállal kötődik a Muravidékhez.

A kötet három nagy egységből épül fel, mely részek műfajuk szerint is elkülöníthetők. Az első egység (*A gólyák titka*) „naplófoszlányt” és esszéket, elbeszéléseket tartalmaz, melyek olvashatók személyes visszaemlékezésekként is. A szövegek kivétel nélkül a Muravidékhez kapcsolódnak. Ez a régió, mely a Mura és a Rába folyása között terül el (innen a tájegység másik elnevezése: Muratáj), s kiemelten ez a szlovéniai magyar kisebbség élettere. A Muratáj egyébként egyben egy szlovéniai, 1988-ban indított és napjainkban is működő folyóirat címe is (Muratáj Irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóirat), melynek elődje a Népújságnak azonos című, 1985. december 27-től megjelenő melléklete volt, Szűnyogh Sándor szerkesztésében. Szlovéniának ezen legészakibb régiója a honfoglalás korától 1919-ig a mindenkor magyar államalakulat fennhatósága alá tartozott. A trianoni békeszerződés (1920. jún. 4.) az új délszláv államhoz csatolt döntően magyarlakta területeket, köztük a Muravidéket és Bácska nagyobb részét is. Miután rendkívül kellemetlen külpolitikai körülmények között, 1940. december 12-én, megszületett a jugoszláv-magyar „örök barátsági” szerződés, Hitler 1941. március 27-én elhatározta Jugoszlávia lerohanását, s ebben számított a magyar részvételre, így a revíziós politika kiteljesítésére lehetőség nyílhatott magyar félről. Teleki összeroppant a morális nyomás alatt, és április 3-ra virradóra föbe lőtte magát. Jugoszlávia lerohanását (ápr. 11.) követően Magyarország visszakapta Bácskát, a baranyai háromszöget és Muraközt. Így 1941 és 1945 között a Muratáj ismét Magyarország része lett. *A gólyák titka* szakasz szinte a tényirodalom mélységét és alaposságát mutatja. Göncz kötetének első harmada azt mutatja be, hogy milyen élete volt a múlt században annak a szlovéniai magyar kisebbségnek, mely ebben a politikai környezetben élt: hogyan alkalmazkodott vagy miként nem fogadta el lelke mélyén a politikai döntéseket („Én most is zalai levegőt szívok, mert egy táj légkörét, szokásait és értékeit nem változtathat[ja] meg semmilyen külső erő. Azt a lakóinak több száz esztendő során végzett

verejtékes munkája, szellemi értékei, együtt lüktetése és hite képezi. Ezen nem változtat, hogy most éppen Muravidéknek hívják a tájegységet, amelyet ugyanúgy szerettek, mintha Zalának hívnák.” (*Ellenzélben: (Naplófószlány az 1970-es évekből*” 8.). Látszólag két nagy szociokulturális csoportot feltételezne az olvasó, de ahogy arra többek között az 1970-es évekből származó „naplófószlány” is rámutat, a csoportidentitás más elvek mentén szerveződik/szerveződött Muravidéken. A magyarországi magyarok idegennek érezték az elcsatolt területen élőket, a szlovéniai magyarok eleinte megőrizték magyar identitásukat, de az idő előrehaladtával egyre inkább felerősödött az asszimilációra való törekvés soraikban:

„– Bödeháziak a fiatalemberek – kérdezte a kocsmáros [...]

– Nem, dehogy, mi a túloldalról jövünk – vágta rá egyik barátom.

– Jugók vagytok, barátaim. Jól beszéltek magyarul – fűzte hozzá az előbb szóló.

– Mi is magyarok vagyunk, csak éppen jugoszláv állampolgárok – válaszoltam.

– Tudom, hogy vannak még Alsólendván magyarok, de sokan már nem vállalják magyarságukat.

A múltkor találkoztam két legénnyel, akik egymással magyarul beszéltek, hozzám azonban nem akartak magyarul szólni – jegyezte meg.

– Nem vagyunk mi már rendes magyarok. Csak beszéljük még a nyelvet – kapcsolódott be a párbeszédbe az egyik társam. Meglepődve hallgattam, és nagyon elszégyelltem magam miatta.”

(*Ellenzélben: (Naplófószlány az 1970-es évekből*” 20–21.)

A kötet első harmadában az elbeszélő én azonos az 1960-ban Muraszombatban született íróval, aki jelen leírásban visszaemlékezett a várva várt első alkalomra, amikor átkelhetett a határon Magyarországra, Lentibe. Az ifjúkorból kimagasló izgalmas nap azzal a keserű felismeréssel zárul, hogy „Mi jugók vagyunk számukra, olyanok, akik magyarul is tudunk.” (*Ellenzélben: (Naplófószlány az 1970-es évekből*” 31.) A *határkö árnyékában* című visszaemlékezés még messzebb repít vissza az író életében. Az elbeszélés megvilágítja a muravidéki magyarság életterének sajátosságait: alapvetően kisvárosi-falusi környezetben élő embereket látunk, akik identitásuk megőrzése végett (és feltehetően kényszerűség miatt is) ragaszkodnak nyelvükhöz, paraszti létformájukhoz, az énekeikhez (az adventi és böjti egyházi népénekek, a népdalok és az operett slágerek jól megfértek egymással a repertoárban), népszokásaikhoz. A kedvezőtlen gazdasági helyzetben a kisebb közösségekben a kukorica- és burgonyaporhálás, a nagyobbakban pedig a tollfosztás, a disznótoros vacsorák, a megterhelőbb mezei munkák jelenthették azokat az alkalmakat, melyek közösségi élményként összetartották a kisebbség tagjait. Napjainkban már nehéz ilyet találni.

A szlovéniai magyarság múlt- és történelemértelmezése Göncz kötete alapján egységesnek mondható: érthető módon drámai (azon belül tragikus) narratívát mutat. A családtagok, ismerősök számára meghatározó volt a Magyarországhoz való visszacsatolás korábban említett ténye, hiszen ez adott módot arra, hogy a határon átkeljenek, meglátogassák a korábban elszakított területen maradt családtagjaikat, esetleg Budapesten tanulhassanak [„Mindig szívesen gondolt vissza a Budapesten eltöltött esztendőkre, ezek jelentős része a második világháború idejére esett.” (A *határkö árnyékában*, 39–40.) „Nagyanyám talán legnagyobb élménye az volt, amikor a Muravidék a II. világháború idején négy esztendőre visszakerült Magyarországhoz, és Budapestre kirándult a rokonokhoz.” (Nagyanyám *kokárdája*, 55.)]. A kötet három nemzedék (Erzsébet nagyanya, Ilonka nagynéni, a szülők és az elbeszélő én maga) múltképre ad rálátást; a szerző ezen generációk életébe és problémáiba enged betekintést a visszaemlékezés révén. A retrospektív elbeszélésmód egyszerre mutatja meg a gyermeki, ifjúkori valamint már érett férfikori világlátást és léttapasztalást, valamint a múlttól való tudás rendszerezésének lehetőségét. Göncz kihasználja ezt például akkor, amikor a határkötől való kisfiúkori félelmét mutatja be, amely félelmet az anya alakított ki a gyermekben. A szöveg felidézi az idősebbektől hallott történeteket a háborús években szolgálatot teljesítő szigorú határőrökről, majd pedig egy, a gyermek képzeletére nagy hatást gyakorló konkrét esetet is említ: „A legszörnyűbb az volt, amikor egy kislányt agyonlőtték, mert a határvonal közelében lévő bokorról szedret szedegetett.” (A *határkö árnyékában*, 35.) A példa visszaköszön a második egység (*Keresztek, könnyek, mosolyok...*) egyik novellájában, melyben a szerző a szlovéniai magyarok kiszolgáltatott politikai helyzetét mutatja be Josip Broz Tito Jugoszláviájában. A titkosrendőrség oda-visszaszöktette az embereket a magyar-jugoszláv határon, hogy zsarolhatóvá tegye őket és egymás

ellen kijátszhatóvá válnak. A novellában a besúgás a szerelem őszinteségének bizonyosságává emelkedik, habár nem tudjuk meg, hogy bekövetkezik-e az érzelmek valódiságának deklarálása. Ekkor a határon átszöktetett lány képzetében rémlik fel az agyonlőtt kislány története: „Az egyik közeli faluban a múltkor egy kislány tévedt a mezőn dolgozó szülei mellől, szederszedés közben, véletlenül a tiltott sávig, ahol az egyik jugoszláv határőr, állítólag mert elszunyókált, és hirtelen felébredve megijedt, meglepetésében agyonlőtte a gyereket.” (*Tűszok*, 116.) Jugoszlávia széthullása Tito halála után egy évtizeddel következik be, 1991-ben. A szerző visszaemlékezik a Tito halála tájékán, húszéves korában töltött bakaéveire is, amikor úgy állt őrt a bijeljaini kaszárnyában, hogy nem tudta ki az ellenség: „Bevallom félttem, mert a csepergő eső és a szél a néhány évvel korábban látott Drakula-filmet juttatta az eszembe. Nem az ellenségtől félttem, mert nem is értettem pontosan, hogy ki az. A kiképzéseken akkoriban olyan volt a hangulat, hogy nehezen lehetett megérteni, ki támadhatja meg az országot.” (*Egy másik Szarajevó*, 105.) A visszaemlékezések a személyes élmények felidézése révén árnyalt képet rajzolnak az adott korszakról.

A kötet második egysége egy monodrámát, négy novellát és egy esszét tartalmaz. Itt olvasható többek között az *Emese* című novella, mely dialógusaiban ugyan néhol nem kellően kidolgozott és életidegennek hat, de gondolati tartalma koherensen illeszkedik a kötet egészébe: a szövegben írtak szerint a kisebbségi lét megalázza az embert, munkahelyi konfliktusokat szül, kiszolgáltatott áldozattá teszi, felőrli és elpusztítja a nőt és a férfit. Ez a novella mutatja meg, hogy *A csoda* című monodráma hogyan érhetne negatív véget. Utóbbi pozitív végkifejletet kap, hiszen a szocializmus alatt alkoholistává süllyedő, kissé ledér és könnyelmű asszonyt a fia családja megmenti és befogadja, Erzszi túllépte a közösség által meghúzott erkölcsi határt, és saját bevallása szerint az életéről is lemondott („Egy hajnalon majdnem megfagytam a városi parkban.” *A csoda*, 83.) de számára még volt visszaút. *Emese* számára nem. Az *Emese* című novellában a magyar férfinős (Gábor) érzelmi motiváltsága nem minden ponton érthető, a romániai magyar nő (*Emese*) karakterében kidolgozatlan ellentmondások vannak, például azt állítja, hogy „kerestem megoldást, hogy megszakítsam a terhességet” (*Emese*, 129.), de mikor Gábor felkínálta neki a menekülés lehetőségét (ami a túlélésre az egyetlen módja lett volna), azért nem indult rögtön, mert az otthonról hozott feszület és Szűz Mária szobor nélkül nem hagyhatta el szállását. A keresztény Egyház tanítása szerint az emberi élet a fogantatástól kezdődik, amennyiben számára az abortusz elfogadható megoldás volt szorult helyzetében, úgy a vallásos szimbólumok ebben a térben kiüresedtek. A novella zárásában a törött feszület (amely a lány halálát is jelképezi) rendkívül drámai hatású. Az író szándéka egyértelmű azzal, hogy ezt a novellát tette meg az egész kötet centrumának. Az *Emese*-ben a leghangsúlyosabb az élet és halál között húzódó határ. Göncz László azt mutatja meg *Emese* alakján keresztül, hogy kisebbségi közegben az ember a magányba belehal. Ennek a közösségnek azért nincs működő túlélési stratégiája, mert ezt a létformát eleve nem lehet túlélni.

A kötet harmadik egysége egy kisregény, *Az angyalok a mennyből jönnek*. Rozika, egy fiatal szlovéniai magyar lány története, amely 1941 Húsvétján (áprilisban), a Muravidék Magyarországhoz csatolásával kezdődik. A lány életének gyermekkorától való végigkövetése (1941-ben már szerelemre felkészült fiatal nőként jelenik meg előttünk) összegzi a kötet korábbi résztémáit: minden motívum előkerül (például a betiltott magyar dalok, a magyar öltözék, a magyarországi és a szlovéniai magyarok kapcsolata: „[...] a hús esztendő valami másra volt elegendő! A trianoni Magyarországon élők közül sokan elfeledkeztek rólunk, és olyan vádakkal illetnek bennünket, amit mi nem érdemlünk meg” 147.), mintha a kisregény a kötet zárásaként a korábban elhangzottakat nyomatékosítaná.

A kötet tengelyét *A csoda* monodráma, az *Emese* novella, valamint a kisregény adja: három női sors bontakozik ki előttünk (és mögöttük férfiak, fiak sorsa), három életúttal és három magatartásformával ismerkedhet meg az olvasó egyazon politikai és történelmi környezetben. Göncz kötete körültekintő rajza annak, hogy milyen volt a szlovéniai magyarok élete a 20. században a Muravidéken. Beható ismeretről árulkodik minden sora nagy együttérzéssel lejegyezve.

(*Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pannónia Könyvek, 2016*)

Domokos Gyöngyi

Verbális Galaxisok, avagy Ariadné szárítókötele

(Beck Tamás *Más él benned* című kötetéről)

Magába szív, mint egy tündöklő óriáscsillagból összetömörült feketelyuk. Leginkább ez az érzés fogja el az embert, ha Beck Tamás versei szippantják magukba, bárhol is legyen. Otthon egy karosszékben ülve, a szomszéd hangosan bömbölő tévéjének ricsaja mellett, a buszmegállóban kuporogva egy esernyő alatt, vagy éppen egy hivatali okmányirodában egy új személyigazolványért ücsörögve. A kezünkbe vesszük, és vége. Már nem szabadulunk. A fikció és realitás eseményhorizontján túlhaladva a tér és az idő megszűnik létezni. Már mi magunk is benne vagyunk a versben, miközben újraolvassuk saját magunkat.

Ahogy a feketelyuk esetében is az egyszerű, ámde rejtelmes külső megtévesztő, úgy ezek a versek is könnyed hangvételük ellenére összetömörített galaxisok sokaságát sűrítik magukba. A sorokat szinte életre keltik az egyszerűen szippantó mindennapi élethelyzetek és narratívák. Mert igen, ezek a versek élnek, köztünk élnek, emberek. Egy elveszett fülbevaló, egy orvosi vizsgálat, egy guberáló, hír egy apa haláláról. S a leghétköznapibb milió kontextusába ágyazva villannak elő ezek a mélybe sodró narratív szóképek, felfejtésre váró rejtett kódok halmazai, amelyek pár szóban egy egész létuniverzumot tömörítenek magukba. Mintha a Mount Everest súlya csupán egyetlen pingponglabdányi nagyságú méretre lenne koncentrálna. „*Esse est percipi.*” (*Egy eljövendő halálra*, 33.) Létezni annyi, mint érzékelve lenni. Valamennyi tárgy létezése annak észlelésében lakozik, ahogy George Berkeley is vallotta. A tárgyak pusztán csak a mi szeszélyes elménk mentális reprezentációi számunkra. Avagy csak az létezik számunkra, amiről tudunk. Ezt rejti magában ez a két szó az *Egy eljövendő halálra* című versben, és ez tör felszínre *Egy hitoktatónő öngyilkossága* soraiban. Az ontológiai képek tárházát a Möbius-szalag bővíti tovább. Egy folytonosan önmagába visszakanyarodó vonal, mely egy tehetetlenségben megrekedt emberi élet kezdeti és végállapotaként szimbolizálódik egy halálát váró magatehetetlen beteg kontextusában. Oda térünk vissza, ahonnan elindultunk.

A transzcendens világ jelenléte is a költői szubjektum tudatának érzékelése révén képeződik le a hétköznapi tárgyak révén. A kifröccsenő szennyvíz a fürdőszobában, a szellemkép körvonalai a tévében és a lemezjátszó hangszedőjének váratlan kizökkenése mind egy másik világ nyomait rejtik, amely „*a miénknek talán negatívja*”, és „*amely nagyon is van – de ha nem látjuk, még sincsen hiánya*” (*A másik világ*, 62.).

A városi milió rengetegében vagy az orvosi vizsgálaton túl pedig a szubjektum önmaga lényegét tekintve is eltárgyasul. Az ember éjjelenként csupán pazarló vízháztartás, aki magányosan kibóklászik a mellékhelységbe, dolga végeztével pedig falósejtté változik, amint a hűtőben kotorászik. A komoly filozófiai okfejtések helyett ironia növi be a versek szövegét, s túlbujánszik

a különféle teoretikus ontológiai elméleteken. Ugyanakkor Beck Tamás lélekképében a test nem szeparálódik el a lélektől. A test a lélek tünete, leképeződése csupán, és a szorosan testhez illő attribútumok a lélekhez is tartoznak: a léleknek is van immunrendszere, az orgazmus pedig a lélek tökéletlen kiszülése.

A csend. Csendek. „*Végtelen szóköz, amelyről csak mi képzeljük, hogy tartoznak hozzá szavak.*” (Olga, 23.) Visszatérő szereplői ezek a verseknek, és ezen csendek rányomják hangulatukat az egyes emberi kapcsolatokra is. Beck Tamás verseiben leginkább a magány dominál. Az emberi viszonyokba beletapos a városi élet elszemélytelenedéséből eredő izoláció. Sokféle csend van. De a csend legtöbbször a kommunikáció hiányát fedi le, és sokszor a kommunikáció képességének a hiányát is. Így él elszeparáltan szülő és gyermeke, anya és lánya, apa és fia. A társas kapcsolatokat pedig a társas magány emészti fel. A társadalmi elvárások táplálta álszent házasságok társas magánya. Ezt a belső anomáliát hívatott kifejezni *A gyanútlan test* című vers is, egy társas kapcsolat fotográfikusból narratívba átívelő leírása. „*Párocška áll a kőszobrok gyűrűjében [...] De testük, mint a szeizmográf, jelzi a köztük levő távolságot [...] A fénykép kedvéért egymásra mosolyognak, ám ahogy a kőszentek lenéznek rájuk, megérik, hogy foszlik le róluk álruhájuk.*” (45-46.)

A város elarctalanodó emberei közül, akiket „*a kettes metró forgataga ügyis elnyel*” (A falon túl, 39.), leginkább a társadalom peremére szorult különcök, a guberáló és skrizofén ember képesek egyéniségüket megőrizni:

*„Aztán elmúlt ez a tél is, és egyre jobban érzem:
a skrizofén srác mindent értett úgy, ahogy én nem.
Mi gyűjtünk szorgosan, s ezzel is szalad az élet,
ő meg a tékozló fiú, ki folyton hazatéved.*

*Nekem csak prófétát jelentett, Mártinak koloncot,
hisz rádöbentett mindkettőnket, hogy mi vagyunk bolondok
mind, akik elindulunk a forgalommal reggelente,
ahogy a véráram is szétviszi a mérget az erekbe.”
(A skrizofén srác, 18-19.)*

Az ember elszemélytelenedésének jelenségével szemben a tárgyak ugyanakkor életre kelnek. A hétköznapi valóságot leképező miliót megannyi szellemes narratív hasonlat váltja fel, melyek átszövik a versek szövegeit, és egy új kontextusba helyezik azokat. Az élettelen elemek antropomorfizációja is ezek révén valósul meg. Így válik a Rohonci útból a termékenység szimbólumává, egy kicsapongó kamasz forgalmas ondóvezetékévé, s így hasonul Velence, egy dicsőségéből kihunyt város, egy havi vérzését büszkén és türelmetlenül váró gyermektelen özvegyhez. Budapest is átlényegül a termékenység archetípusának, a szülő nőnek a képében:

*„Odakint esik. A Király utca síkos,
akár vajúdáskor a szülőcsatorna.
Az egész világba tolófájás hasít most,*

*de nem gondolok rá, mi van éppen szülőben
a város lüktet majd születőben, [...] mint frissen műtött szív kezdő orvos kezében”
(Álmatlanul, 21.)*

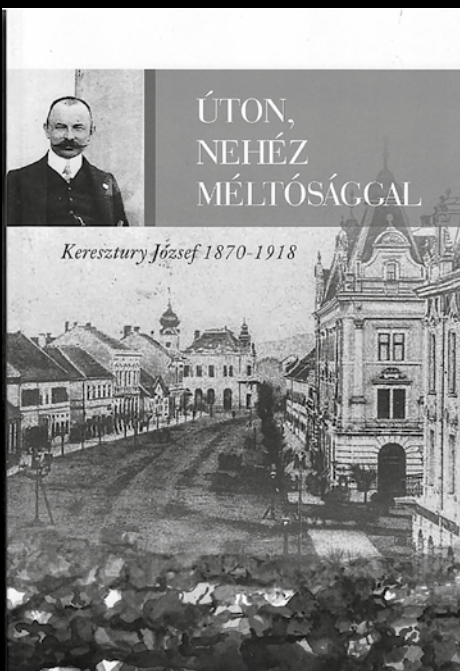
A szülés lüktető aktusából egy dobogó szív. Mint ebben az esetben, a *Más él benned* megannyi versében a hasonlatok komplex egymásba játszó képek formájában érnek össze. Ugyanakkor ezek a hasonlatok egy narratív vonulatként túlnövekszenek a vers kezdősorok által alkotott kontextusán, és egy organikus történetté nőnek ki magukat, akár csak a *Nagyon akarok élni* esetében. Az élni akarás a nehézségekbe ütköző elalvás aktusával kerül összevetésre egy vonaton, melynek során az

utas végül túljut a célállomáson, és egy térképén sem található ismeretlen lerombolt városba ér be, a jegyét pedig nem leli. Végül az álom és valóság határai elmosódnak, és a hasonlat lírai énjének tudatában világossá válik, hogy az ismeretlen város lakói ugyanarról álmodnak majd idegen nyelven, ha egyszer esetleg az ő helyébe kerülnek. A valóság képlekenysége és határainak elmosódása más versek szövegében is kiviláglik, mint például a *Kölcsönként lakásban* soraiban egy helyéről elvándorolt fülbevaló kontextusában, hiszen „józsánságunk is csak egy paradigma, amit váratlanul meghalad majd a képzelet” (*Kölcsönként lakásban*, 41.) A múlt, az emlékezet nyomai úgy éktelenkednek a jelen időben Beck Tamásnál, mint a talpnyomok a Holdon. Egy kisgyermek félelme a Minotaurusztól vagy éppen egy egykori kedves mozdulata kitörölhetetlen emlékezetként íródik bele a jelenbe. A jelenbe a háborús múlt és egyszersmind a történelmi események is beleívódnak (Löwensohnék bátyja, szőnyegbombázás), sokszor hasonlatok formájában is: „alattomos vagy, akár egy tenger alatti kábel, / amely a mélyben hadüzenetet visz az államok közt” (*Testvéremnek*, 16.), eme kedvesnek nem mondható hasonlattal jellemzi a testvért, vagy a háború kontextusát éppen egy természeti képre vetíti rá: „levelek sodródtak a porban, mint belelőtt tetemek a Dunában” (*A Löwensohnék bátyja*, 30.). A béke és háború oppozíció ugyanakkor a jelen síkjában is érzékelhető: a tévében Gázánál közvetített közönnyé személytelenedett halálesetek és az apa halála prosztatarákban. Az elidegenített halál közönye átterjeszkedik a személyes térre, és felemészti azt. A fiú nem képes kiadni a fájalmát. Az apa halála is az objektivizáló érzéketlenség áldozata lesz.

Ariadné fonala szárítókötélként funkcionál, az élet pedig olyan, mint a képek sokasága. Mint egy film. Ez a narratív képszerűség pedig megannyi vers szövegében tör felszínre. Egy visszapörgetett filmen pedig végül ugyanoda térünk vissza, ahonnan egykor elindultunk.

Mi oda, hogy a *Más él benned* verseiben mélyen benne rejlik valami megragadó. Valami kerek magába szippantó egyszerű tömörség, humorral vegyített bölcsélet, ami nyilvánvalóvá teszi számunkra, hogy Beck Tamás méltán került a Petri-díjasok soraiba.

(*Magvető Kiadó, 2015*)

Szemes Péter

Keresztury József válogatott írásai

(Az *Úton, nehéz méltósággal* című kötetéről)

Két esztendővel a számos programot kínáló Keresztury Emlékév után, újabb – noha csak közvetve a költőhöz, irodalomtörténészhez, s egykori miniszterhez kapcsolódó – értéket adott Zalaegerszeg közösségének a város jeles szülötének kultuszát hittel és szívvvel ápolók köre. A korábban a termékeny alkotó dedikációit is megjelentető Keresztury Könyvtári Alapítvány gondozásában ezúttal az édesapa, a zalai (vár)megyeszékhely neves ügyvédje és polgármestere, Keresztury József válogatott írásai láttak kötetben napvilágot. Talán jelképesnek is tekinthető, hogy az anyagot a fiú helyi hagyatékát évtizedekig őrző-gazdagító Nyakasné Túri Klára gyűjtötte fel, hogy a jelenlegi városvezető, Balaicz Zoltán mellett – aki a százados elődöt megidézve elkötelezettséggel végzi a településfejlesztés cseppet sem könnyű munkáját és előszavában frappánsan fogta össze annak építő tevékenységét –, kísérő tanulmányában éppen a szintén polgármester utód, a Keresztury Emlékbizottság elnöke, Gyimesi Endre tekintette át bővebben az életút fontosabb állomásait, vagy hogy a korpuszt az egykor az atya által létrehozott Jánka-hegyi hajlék (ma Keresztury Emlékház) könyvkincsének szakmai gondozói, a megyei könyvtár munkatársai, Kiss Gábor igazgató és Gyenes Imre szerkesztették sokszínűségében is koherens egészé. Mindannyian jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy Keresztury József szellemi öröksége ne vesszen el, hanem immár együvé-rendezve, igényes kivitelben, tovább világoljon, közös értékeinket gyarapítva. Ám túl az elismerésen, szólnunk kell néhány olyan hiányosságról is, ami sajnálatosan csökkenti az ismételt közreadás ünnepélyességét, s vele a szép és nemes cél teljes mértékű megvalósulását. Egyfelől a kötet cím inadekvát jellegéről, hiszen az *Úton, nehéz méltósággal* – még ha a költő fiú későbbi, a protagonista alakjában apjának emléket állító Zrínyi-drámáját (*Nehéz méltóság*) játékba hozza is – csak részben tükrözi azt, ami a kiadvány voltaképpen tartalma: a(z újra)közölt szövegek ugyanis, amint erre Gyimesi Endre dolgozata és a függelék bibliográfiája egyaránt utal, folyamatosan a Zalamegye lap VI.-XIX. (1887 és 1900 között megjelent) évfolyamainak „termései”, mindössze a kötet-egész koherenciáját megtörő, bár más tekintetben szintén érdekes és alkotó tehetségről, az érdeklődési kör kiterjedtségéről valló, *Vázlatok a szőlőtenyésztés köréből* különböző részei láttak napvilágot a kétségtől eltérő profilú Magyar Paizs IV. és V. folyamaiban (1903-ban és 1904-ben), s noha a válogatásban nem szereplő tudományos esszék közt van 1908-as (*Az égitestek keletkezése és fejlődése*) és 1909-es (*Az üstökösök*) is, az idősebb Keresztury csak 1902-ben került fel a városi virilisták listájára, a közgyűlésben a következő évben szólalt fel először, míg a helyettesítő polgármesteri tisztséget – az említett „nehéz méltóságot” – csupán 1915-ben, Korbai Károly lemondása után fogadta el. Természetes is volt, hogy az ügyvédi iroda, majd a városvezetés napi

gondjai, a családi élet és a számos más alkotó elfoglaltság mellett (ahol a sport és a komoly társadalmi-egyesületi szerepvállalás vegyült a kertészkedéssel és a házi zenéléssel), különösen a háborús események előrehaladtával, fokozatosan „bábozódott be” a toll. Másodsorban: mivel az írások java tárcanovella, azaz szépirodalmi igényű szöveg, hasznos lett volna esetleg a Keresztury család helyi kötődéseit és Dezső életművét talán legjobban ismerő irodalomtörténészt, Németh Józsefet felkérni egy Gyimesi Endrééhez hasonlóan alapos, de a sors kitüntetett pontjai helyett kifejezetten a művet, a közreadott anyag jellegzetességeit vizsgáló dolgozat elkészítésére. Harmadrészt pedig nehezen értelmezhető az egyébként szép és elegáns kivitelű kötet fedelének illusztrációja, melyen egyenetlenül felvitt barna festékrétegből nő ki a korabeli egerszegi utcakép – ez amellett, hogy zavaros (a földművelő ősökre?, az ilyen közegből érkezett Kereszturyra?, általánosan a göcseji agyagra?, a városépítésre?, stb. utalhat...), meglehetősen csúnya és a kötet szellemiségéhez, tartalmához, az anyagával végzett – fentebb kiemelt – munkához méltatlan is. Mindezek nem válnak az *Úton, nehéz méltósággal* javára, javításukkal, illetve a pótlással (s esetleg Gyimesi Endre nagy ívű dolgozatánál alaposabb szöveggondozással) még teljesebb lehetett volna a kötet.

A lényeg azonban a főszöveg, Keresztury József válogatott írásai, melyek nagyon helyesen (Nyakasné Túri Klárának köszönhetően) az eredeti ortográfiával, az elütések, kisebb hibák megtartásával jelentek meg – ez esetben a kegyeleti gesztus felül kellett, hogy írja a korrektori pontosság követelményét. Ma már, legalábbis Zalában, elég szokatlan, hogy egy 17 éves diák tartósan jelen legyen alkotásaival a helyi hetilapban, ahol az akkor a szombathelyi premontreiekhez járó gimnazista publikálni kezdett. Ráadásul, amint korai írásai is mutatják, nemcsak a kortárs, elsősorban német kispapját ismerte jól, de hatottak rá például a társalgási vígjátékok is (*A Lawater bácsi* dialógusaiban láthatjuk leginkább nyomát). Nem véletlen, hogy könnyedén felvette a divatos, romantikából kilépő honi tárcaírók (mint Vadnai Károly) stílusát, s az előbbieket helyett ebben a műfajban bontakoztatta ki eredendő tehetségét.

A kötet nagyobb hányadát kitevő, ilyen jellegű szövegek a szerző humora mellett társadalmi érzékenységéről is tanúságot tesznek. *A modern Lázár!* hőse cigányprímás, a *Szerelemből halálbáé* vőlegénye által megtagadott árva leány, a Móriczot előlegező, balladás szépségű *Párviadalé* két bojtárlegény. Utóbbi kétségkívül a legjobb, legsikerültebb Keresztury-novella, díszje a korabeli zalai literatúrának is, s ekként mindenképp szélesebb körű megismertetést kívánna. Néhány szövegnek, ha egyáltalán van rá mód, érdekes szaktörténeti kaland lenne nyomon követni a valóságvonatkozását (újságcikk, lejegyzett szóbeszéd, stb.), már csak a századdal ezelőtti életben a nyilvánosság működésének teljesebb feltárása miatt is – Vörös Matyi hírvivő esete (*A modern Lázár!*), a Wilt Mária operaénekesnő öngyilkossága kapcsán gerjedt hullám (*Egy hírhullám Budapesten*), a parlamenti (*A szűzbeszéd*) és művész-anekdota (*Dráma nélkül*) mindenképp ilyen, sőt, a zalai kötés miatt a „Hévviz”-en játszódó *A Lawater bácsi* és a kaszaházi képviselőt megidéző *A bandérium* is. A szerző eszköztárának gazdagságát tükrözi ugyanakkor, hogy az allegorikus alakok által testesített eszmék ütköztetéséből építkező *Enyészet és halhatatlanság* vagy *A boldogság* keleti tanmeséje nélkülözik az ilyen fajta referencialitást.

Ugyanakkor nyilvánvalóan a mindennapi élet tapasztalata (gyermekként a falusias közösségben, a Zalaegerszeggel szinte egybeépült Olában; a város polgári iskolájában; a szombathelyi gimnáziumban; fővárosi jogi tanulmányai idején; valamint a zalai megyeszékhelyre visszakérülve, a helyi társaságban és ügyvédi praxisa során) jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy kiváló érzékkel, néhány vonással meg tudja rajzolni prózahőseit, a korabeli társadalom megannyi jellegzetes figuráját. Különösen a férfialakok mutatnak nagy változatosságot és fogják át az akkori társadalom szinte minden rétegét (érdekes módon a honi literátotok által ekkoriban felfedezett munkás az egyetlen talán, aki kimarad) – az említettekén túl: Bogáthy Pista szegény diurnista, majd egyetemi hallgató (*A tanácsadó veréb*), Gerenday Holofernes nyugalmazott professzor (*A Lawater bácsi*); az *Aki mindig nyer* hősei eltérő korú és rangú katonatisztek; Törösvári Törösváry Antal földbirtokos (*A hetedik nagyhatalom*), a beszédes nevű Bukóy Algernon hitelezők elől menekülő dzsentri (*A bandérium*); de vissza-visszatér a diák (*Anna, A virtus*), a tisztviselő (*Századvégi Faust, A 300 spártai*), a művész (*Enyészet és halhatatlanság, A Lawater bácsi, A 300 spártai, Dráma nélkül*) és az újságíró (*A modern Lázár!, A szív*) is. A nők inkább a férfiakkal való viszonyban, a páros kapcsolat egyik pólusaként, tényezőjeként,

formálójaként jelennek meg, legyen az akár boldog (*A Lawater bácsi* Gizája; Töröcsváryné, a „hetedik nagyhatalom”; a *Futó felhő* megenyhülő pásztorlánya; a *Nro 7* Árkádyneja; *A válasz* Vilmája), akár többé-kevésbé boldogtalan (*Anna, Örvény*) – a *Hajnali álomban* Jolánka anyjának érzelmi hullámváza mindkettőt felmutatja. A tragikus sorsok közül az *Egy hírhullám Budapesten* énekesnőjéé halála utáni rövid kultuszával, annak gyors elhamvadásával válik még szomorúbbá, ám a *Szerelemből halálba* szép Haday Irénéé éppen a görög drámákat idéző nemes magányával, a szégyen elől sírba menekülésével emelkedik meg erkölcsileg is úgy, hogy az őt elhagyó férfit taszítja ki aztán a társadalom. A plasztikus stílus, az esendőségükben is szerethető alakok, a mély érzelmek mellett bizonyosan a humor volt az, ami népszerűvé tehetette, s talán nemcsak a női olvasók körében, az ifjú Keresztury József tárcanovelláit. Ráadásul ez két írásban, *A Lawater bácsiban* és a *Lyonban*, nem pusztán a jól felépített történet csattanója (mint például *A modern Lázár!* esetében), hanem a jellemábrázolást is meghatározza (előbbi esetében a professzorét, utóbbinál a címszereplő kutyáét) és a történetek egészét átszövi. A szerző, noha kedvesen, kigúnyolja az ember testrészeiből (itt a fülből) „tévedhetetlen” következtetéseket levonó áltudomány – amilyen ebben az időszakban a frenológia is volt – művelőit, akárcsak az ajándékba kapott háziállattal bánni nem tudó gazdát, aki felett gyorsan átveszi a tehetetlenséget és szerencsétlenkedést megérező eb a hatalmat. Amint írja:

„... otthon is különféle változások történtek. Lyon a földről a divánra költözködött, nem ugyan az én beleegyezésemmel, sőt, határozottan akaratom ellenére.

Mikor először vettem észre ezt a változást, meg is botránkoztam a köteles kutya szerénységnek illetlen megsértésén. De bele kellett nyugodnom, mert mikor nógatni kezdtem, hogy kotródjék le a divánról s elégedjék meg, ha az ágyi ruhámat megosztottam vele, olyan gyanus morgással válaszolt, hogy elment minden kedvem a további biztatástól.

Az ételére is ráunt, pedig mióta boldog kutya tulajdonos lettem, két személyre fizettem a vendéglőben. A vendéglői kosztot gyakran cserélte fel egy-egy eleven tyukkal, csirkével vagy egyéb apró majorsággal, melyeket a szomszéd gazdáktól szerzett be magának az én kontómra. Ezek a kontók pedig nekem temérdek pénzemet nyeltek el, és ellenséggemmé tették a fél várost.”

A kutya végül, miután meghiúsul miatta a légyott egy „szőkefürtű angyallal”, sintétkézen végzi, ám hamarosan érkezik helyette egy másik az ajándékozó erdélyi nagybácsitól. Keresztury humora a kötet második nagyobb egységét képező „értekezésekre” is áthúzódik. Ezek nem a műfaj klasszikus hagyományait szigorúan követő dolgozatok, sokkal inkább gondolatfutamok, kisesszék egy-egy, az alkotónak kedves, a nagyközönség számára is érdekesnek ítélt témáról. Noha e szövegek elődjét már a tárcanovellák közt, pontosabban *A Lawater bácsi* fülről szóló komikus előadásában megtaláljuk, a két esztendővel később (1889-ben) megjelent, a fejfedő fontosságáról szóló, *A kalap*, vagy a látszat és igazság kettősségét is boncoló *A tükör* érvelése érettebb, a gimnáziumi gyakorlatokon megedződött, s a jogi pályára készülő ifjú kiforrottabb tehetségét mutatja. A csillagászati érdeklődést tükröző *Van-e földünkön kívül élet?* az egyetemi évek termése, s hogy az asztronómia kérdései később is foglalkoztatták, azt a praktizáló jogászként, több mint tizenöt évvel később írt, és e kötetbe fel nem vett, az égitestek keletkezéséről, illetve az üstökösökről értekező, fentebb említett szövegei igazolják. Az ugyancsak az újabb egerszegi korszakhoz kapcsolódó, kissé melankolikus *Őszi felhők*ben a „megtisztult hit és megnyugvás” verőfénye csillan, a *Georges Spero* a hívő ember fiktív vitája a világműködés törvényeit leírni próbáló fizikussal, a *Tíz-parancsolat* pedig a szerelemről, az „én”-ek lélek-rokonságáról és a házasságról elmélkedik. Nagyobb lélegzete és alapossága miatt, a jó gazda hasznos tanácsain túl, talán nemcsak ismeretterjesztő, de szakmunkának is tekinthető a *Vázlatok a szőlőtenyésztés köréből*. A Magyar Paizs két folyamában (IV. és V. – 1903-4.) folytatásokban megjelent írás különös értéke, hogy a Jánka-hegyi szőlőművelési tapasztalatokat osztja meg az olvasókkal, tehát kifejezetten a városkörnyéki dombok adottságainak, viszonyainak figyelembevételével készült, így részben talán napjainkban is alkalmazható. Emellett bizonyos tekintetben jelképesnek is nevezhetjük, hiszen a kötet záró Keresztury-publikációjaként, a szőlőskert elrendezésére, fejlesztésére vonatkozó gyakorlati javaslatokat rövidesen a város építésének, gyarapításának praktikuma váltja fel (aminek köszönhetően aztán lassan elsorvadt a kisdud mintagazdaság).

S ha már a későbbi történéseket említjük, megdöbbenő látni, mennyi, a szerző sorsának alakulására, végzetére való előrelátás szerepel mind a tárcanovellákban, mind az „értekezésekben” – dicsé-

retes, hogy ezeket az anyagot válogató Nyakasné Túri Klára és a szerkesztők is felfedezték. Így (a Nagy Háború előérzetét jelző passzusokon túl, mint például az *Enyészet és halhatatlanság* zárlata) az említettek mellett *Az utolsó kötélben* és *A tükörben* megjelenő öngyilkosság-motívum (utóbbi szerint a halni készülő még utoljára ebbe néz), a feleség hűtlensége (*A tanácsadó veréb*), a házastársi elhidegülés (*A szív*) – olyannyira, hogy *A 300 spárta*iban azt mondja, hogy az „asszony, a tragédia olyan szoros összefüggésben vannak egymással, hogy mindenütt egyik a másikkal jár”, vagy a csőd (*A bandérium, A Bodroghy familia*).

A lelkiismeretesen végzett városvezetői munkába – elsősorban a háborús nehézségek, a nagy tervek kivitelének, a gazdasági stabilitás megteremtésének lehetetlensége következtében – belerokkant, vagyonát vesztett, zátonyra futott házasságú, megcsalt embernek végül nem maradt más választása, mint önkezével véget vetni életének. Az egykor sugaras reményű ifjú, a hol humoros, hol borongós rövidprózák szerzője, hitével nyilván viaskodva, megtörtén, csalódottan menekült a halálba, ám a neves utód, Dezső fia és most az utókor figyelmének köszönhetően, írásai által, talán újra felfedezi, s a feledéstől végleg megmenti őt Zalaegerszeg. Ahogy átfogó pályaképe végén Gyimesi Endre is megerősíti:

„Nekünk, késő utódoknak – száz évvel a tragikus sorsú polgármester erőfeszítései után – van pótolnivalónk. Emlékét ápolva, méltó helyen kell kezelnünk Zalaegerszeg jeles polgármestereinek sorában. S amikor belépünk a Keresztury-emlékház épületébe, áldozunk egy kis figyelmet arra az emberre, aki ezt az épületet megálmodta, létrehozta, ki itt a haladó reformértelmiségiek élén fiatalon nagy terveket szövögetett, s aki egész életét és egészségét Zalaegerszeg város szolgálatának szentelte.

Költő fia is rá gondolt, amikor ezeket a sorokat írta:

’Ma is szolgál áldozatával.

Érette szembe kell szállnunk az árral.

Emléke megújul, mint a madárdal,

S a félhomálytól mindig újra felszárnyal,

Mindig magasabbra a sok fecsegésnél.”.

(*Keresztury Könyvtári Alapítvány, Zalaegerszeg, 2016*)

Pomogáts Béla

Fejtő Ferenc – a békítő

(József Attila és Illyés Gyula között)¹

A magyar irodalom történetét akár fotográfiák tükrében is be lehet mutatni – irodalmunk „arcképcsarnoka” tanulságokban bővelkedik: barátságokról, máskor meg pártküzdelmekről beszél. Ezek közé a nevezetes fotográfiák közé tartozik Arató Tibor 1931. április 12-én a budai hegyekben (közelebből egy csillebérci kirándulás alkalmával) készített felvétele is, amely az egymással kezét fogó, a kép sugallata szerint mintegy szövetséget kötő két költőt: József Attilát és Illyés Gyulát mutatja. Illyésen kalap és hosszú kabát (véltőleg bőrkabát vagy ballonkabát), József Attila feje fedetlen, testét valamilyen sportos zubbony takarja. A kép kétségen kívül teátrális jelenetet mutat: a két költő mintha élet-halálra szóló barátságukat demonstrálná. Illyés inkább méltóságteljes, József Attila inkább barátságos, mindenesetre látnivaló, hogy a magyar költészet (vagy legalábbis a maguk költőnemzedéke) két egyenrangú vezéregyénisége pecsételi meg férfias kézzorítással barátságát.

A fotográfia elkészültének időpontja is sokatmondó: Illyésnek abban az esztendőben került az olvasók elé *Három öreg* című elbeszélő költeménye, és már készülöben volt *Ifjúság*, valamint *Hősökről beszélnek* című kötete, József Attila pedig ekkoriban adta közre *Dönts a tőkét, ne siránkozz* című kötetét, majd alig egy esztendő múltán a *Külvárosi éj* című versgyűjteményt, és nem sokkal korábban támadta meg közismert pamfletjében Babits Mihályt, akit pedig Illyés szinte atyamestereként tisztelt és szeretett. Szétágazó életutak alkalmi találkozásáról hozott hírt ez a nevezetes fotográfia, se előtte, se utána ilyen találkozásra: ilyen szövetséges kézzorításra nem kerülhetett volna sor.

Irodalmunk történetében viszonylag ritkán fordult elő, hogy két költő, akik különben jól ismerik és meg is becsülik egymás értékeit (az imént szóba hozott fotográfia jelképes üzenetével ellentétben), valójában olyan bizalmatlanul tekintsen egymásra, mint a fiatal József Attila és a fiatal Illyés Gyula, legalábbis személyes ismeretségük döntő pillanataiban. Jóllehet, és természetesen erre is számtalan bizonyítékot lehet idézni, József Attila is, Illyés Gyula is teljes mértékben ismerte és elismerte a másik költői érdemeit és jelentőségét. Most azonban nem a két költő (irodalomtörténeti tekintetben) többször is bemutatott és magyarázatokkal kísért barátságáról és ennek konfliktusairól szeretnék beszélni, hanem arról, hogy Fejtő Ferenc miként ítélte meg mindkettőjüket, és miként próbált hidat építeni kettőjük között. Ez a „hídépítő”: az írói szolidaritás megőrzését vagy helyreállítását szolgáló igyekezet különben végigkísérte Fejtő Ferenc pályafutását, és rajta hagyta bélyegét szerzői munkásságán is.

De talán először is néhány mondatban szeretném felidézni Fejtő Ferenc életútját, munkásságát és egyéniségét, már csak arra is tekintettel, hogy az utóbbi évtizedekben (a neves publicista és író 2008-ban, kilencvenkilencedik életévében távozott az életből) viszonylag kevés szó esett róla. 1909-ben Nagykanizsán született, a zágrábi piarista gimnázium, majd a pécsi, később a budapesti egyetem bölcsészkarának növendéke volt. A népi írómozgalom egyik előfutárának: a Bartha Miklós Társaságnak a tagjaként kapcsolódott be a közéletbe, szerepet vállalt az illegális kommunista párt tevékenységében, kommunista tevékenység vádjával elítélték, 1932-1933-ban börtönbüntetését töltötte, ezután a szociáldemokrata pártban tevékenykedett. A Népszava, illetve a párt elméleti folyóirata: a Szocializmus munkatársa, később a József Attila nevével fémjelzett Szép Szó szerkesztője volt. Egy ellene indított rendőrségi eljárás elől 1938-ban Párizsba menekült,

¹ A Csokonai Vitéz Mihály Irodalmi és Művészeti Társaság október eleji hévízi tanulmányi napjain elhangzott előadás szerkesztett változata.

a háború idején részt vett a francia ellenállási mozgalomban, 1946-ban rövid időre hazatért, több könyve is megjelent, így Heine és József Attila költészetéről írott nagyobb tanulmányai, *Európa tavasza – 1848* című szöveggyűjteménye, amelyben a magyar negyvennyolcas forradalom európai rokonmozgalmait és visszhangját mutatta be. 1947-től a párizsi magyar sajtóiroda vezetője volt, majd a francia állami hírügynökség kelet-európai szakértője, a Rajk László belügyminiszter ellen folytatott koncepciók per ellen fellépve ismét az emigrációt kellett választania. 1991-ben (az 1952-es francia nyelvű kiadás után közel félévszázaddal) Kosáry Domokos utószavával jelent meg élete főműve: *A népi demokráciák története*. Egész életében a hiteles magyar és európai baloldali képviselője (és elméletírója, történésze) volt, aki mindig elhatárolódott mind a szélsőjobb, mind a szélsőbal mozgalmaktól, és egyforma hitelességgel ítélte el mind a fasizmust, mind a kommunizmust.

Szabadjon egy pillanatra személyes kitérőt tennem: a kilencvenes években személyesen is kapcsolatba kerültem Fejtő Ferencsel, akkoriban egy párizsi ösztöndíjas tartózkodásom alkalmával meglátogattam Párizs közelében található nagyméretű lakásában, amelyben egy hatalmas könyvtár mutatta gazdájának sokoldalú érdeklődését, Budapesten is rendszeresen találkoztam vele, őrzöm dedikált könyveit, és a nyolcvanötödik születésnapján rendezett budapesti baráti összejövetelen engem ért az a megtiszteltetés, hogy az ünnepség szónoka lehettem. Könyveit most is nagy becsben tartom, és mindig meggyőződésem volt, hogy egyrészt ő az egyike azoknak, akik a hazai baloldali mozgalmak szellemi és morális minőségét hitelesítették, másrészt ő volt a magyar kulturális (irodalmi) élet egyik vitathatatlanul európai elkötelezettségű és szellemiségű mestere.

Fejtő Ferenc életrajzához az is szorosan hozzátartozik, hogy mindig és következetesen József Attila leginkább hűséges hívei közé tartozott. Közismert dolog, hogy József Attila több alkalommal (és a harmincas évek közepétől kezdve már folyamatosan) vitában állott az illegális kommunista mozgalom és még inkább a moszkvai magyar kommunista emigráció képviselőivel. Fejtő Ferenc ezekben a vitákban mindig József Attila mellett foglalt állást – 1990-ben Budapesten (a francia eredeti után négy esztendővel később) magyarul is közre adott *Budapesttől Párizsig* című emlékiratában igen gyakran számolt be a költővel kialakult barátságáról, hitet tett József Attila költészetének jelentősége mellett, és részletesen beszámolt azokról a nézeteltérésekről is, amelyek barátját végül is arra késztették, hogy leszámoljon a kommunista mozgalommal kapcsolatos korábbi illúzióival. Ezt a leszámolást természetesen a Fejtővel kialakított barátság is elősegítette, hiszen ebben az időben Fejtő Ferenc már végérvényesen szakított korábbi kommunistabarát illúzióival, és a szovjet hatalmi rendszer, valamint a magyarországi illegális mozgalom következetes kritikusa volt.

A visszaemlékező Fejtő-írásokból az is kitetszik, hogy milyen elszomorító volt József Attila és Illyés Gyula barátságának megszűnése. Ennek részben magánéleti, részben világnézeti, illetve politikai oka volt. A magánéleti háttér az ismert történet jelentette: József Attila vonzódása a fiatal és szép pszichológusnő: Kozmutza Flóra iránt, aki baráti szánnal fogadta a költő közeledését, elkötelezni magát azonban nem tudta és kívánta, kivált amiatt, hogy érlelődőben voltak az Illyés Gyula iránt táplált érzelmei. El kell mondanom, hogy az ilyen módon kialakult helyzet József Attilának (de Illyés Gyulának is) sok fájdalmat okozott, és kétségtelenül hozzájárult József Attila korán jelentkező pszichés betegségének elmélyüléséhez. A történet, gondolom, túlságosan is közismert, igen sok illetéktelen irodalmár foglalkozott vele, annak idején, az ötvenhatos forradalom leverése után, midőn az új hatalom ki akarta fejezni ellenszenvét Illyéssel szemben, még egy szerencsétlen színpadi műnek is tárgya volt. Ez a magánéleti konfliktus természetesen sok mindent megmagyaráz a két kiváló költő személyes viszonyának alakulása tekintetében, mégsem hinném, hogy ez a szomorú magánéleti szituáció jelenti az igazi (irodalomtörténeti értelemben is fontos) kérdést a két nagyszerű költő kapcsolatának megítélésében.

József Attila és Illyés Gyula emberi és költői viszonyának vizsgálata során kettőjük irodalmi ideológiai és mozgalmi helyzetét és elkötelezettségét kell mindenenekelőtt figyelembe vennünk. József Attila egyértelműen a politikai és irodalmi baloldalhoz, Illyés a Nyugat, illetve a népi írók táborához tartozott. Ismeretes az a bizalmatlanság, amelyet József Attila érzett a Nyugat körül kialakult tábor és különösen Babits Mihály személyével szemben, aki a költő meggyőződése szerint nem becsülte kellőképpen az általa létrehozott életművet. Már ez a személyes, illetve irodalmi elhelyezkedés is rányomta bélyegét a két költő közötti kapcsolatra. Fejtő Ferenc 1988-ban keltezett

József Attila és Illyés Gyula között című tanulmányában tett kísérletet arra, hogy magyarázatot adjon a két költő barátságának megroppanásáról.

Ebben az írásában Fejtő elemző módon világítja meg ezt az ellentmondásos (és a magyar irodalmi közéletben szomorú következményekkel járó) emberi kapcsolatot. Ebben az írásában, véleményem szerint, meggyőző módon ítéli meg a két költő emberi viszonyát, nem csak ezt, politikai-világnézeti különbözőségét is. Fejtő, ezt meggyőződéssel és elégedettséggel mondom, mindig ki tudott tartani József Attila és Illyés Gyula mellett, mindig azon fáradozott, hogy ne kettejük nézeteltérései nyomán kíséreljük meg jellemezni József Attila és Illyés Gyula viszonyát, hogy kettejük valóban nem problémamentes barátságának megítélésében ne a személyes vagy éppen pártpolitikai motívumoknak legyen szerepük. József Attila és Illyés Gyula személyisége, szellemisége, írói öröksége mára kétségtelenül irodalmunk (és történelmünk) erkölcsi karakterének alakítói közé tartozik.

Végezetül szeretném felidézni Illyés Gyulának a Nyugat 1937. decemberi számában közölt írását, miután hírül vette József Attila végső emberi tragédiáját: a balatonszárszói öngyilkosságot. „Kortársak, bajtársak, eszmetársak voltunk, s mégis, szinte kegyetlen szántszándékkal, mennyi kínzó ellentétet vetett közénk a sors; a legszörnyűbbet, melyről még beszélni sem tudok, épp az utolsó esztendőben. Szenvedtünk egymás miatt s mégis barátok voltunk. De mit jelentett ez, mi értelme volt ennek? Most majd teljes egészében átérezhetem, most, hogy ő már semmit sem érezhet belőle. Minden halál vád az élők ellen, akik még bírják az életet.”

Pákozdy Ferenc, Gereblyés László, Illyés Gyula, Szántó Imre, József Attila és Székely Béla (Csillebérc, 1931. április 12.) fotó: Arató Tibor (?); fotómásolat – Kézirattár

Pécsi Györgyi

„Határokon járok örökké”

(Metafizikai félfordulat (?) Szilágyi Domokos kései költészetében)¹

A *Búcsú a trópusoktól* (1969) kötetet időben gyorsan követi a Palocsay Zsigmonddal közösen jegyzett *Fagyöngy* (1971) című négykezes, ám a *Fagyöngy* kötet versei mintha semmilyen módon nem lennének a megelőző kötetek (*Garabonciás*, *Emeletek avagy a láz enciklopédiája* és a *Búcsú a trópusoktól*) folytatásai – sem poétikailag, sem világképileg. „Általában terjedelmes, súlyos gondolatokat görgető, a líraiság határait feszegető kompozíciókról van szó, háttérbe szorul a játék, a míveség, a zeneiség.”² Szilágyi Domokos majd csak élete utolsó éveiben tér vissza a rokokós finomságú klasszicizációhoz, illetve a virtuóz és „halálosan komoly”, illetve „halálosan komolytalan” nyelvi játékhoz.

A radikális formai, poétika váltásnál is meghökkentőbb a költői világkép változása. A *Fagyöngy* kötet mintha olyasmiről szólna, amiről korábban Szilágyi Domokos nem szólt. Némi egyszerűsítéssel úgy fogalmazhatunk, hogy eddig azt az utat járta be, amely a közéleti költők jellemzője: az ember, az emberiség boldogulását faggatta, s kísérelte meg a költő hasznos szerepét, feladatát megtalálni. Mostantól viszont kezd másra figyelni: „Együtt-tenyésztés ürügye: / mégsem közös, mert kinek-kinek / saját lábán kell áttántorognia, átmenetelnie, / bukdácsolnia, lábadoznia / örömből kínba, veszettségből vigaszba, / hogy megtartsa magát!” (*Fagyöngy*). Dilemmás sorok: az élet nem közös vagy a közösségért való küzdelem, hanem magányos tántorgás, bukdácsolás, kín. A *Búcsú a trópusoktól* követően hiányzik a történelemfilozófiai szemlélet, fölszívódnak a vers valóságvonatkozásai, a megváltás helyett metafizikai vágyakozásról, a világ metafizikai megújulásáról beszélnek a versek. A *Fagyöngy* kötetben hirtelen megsúlyosbodik, és más értelmet nyer a koráb-

¹ A 2016. november 3-4-én Szatmárnémetiben „XI. Szilágyi Domokos Napok” című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. A tanulmány az NKA támogatásával készülő Szilágyi Domokos-monográfia részlete.

² Cs. Gyimesi Éva, *Álom és értelem*, Kriterion, 1990, 83.

ban jelzesszerűen előfordult véges-végtelen fogalompár, új fogalom jelenik meg, a „határ” fogalom. Világnézeti, létszemléleti kataklizma zajlik a költőben, mindenhez egyre inkább a halál felől közelít: miként fogadja el, dolgozza föl, hogy az ember a végtelen világban mégiscsak véges, határok által behatárolt, s hogyan értelmezze, hogyan készüljön föl a meghalás pillanatára?

Mi történt? Egyed Péter szerint „Az építő hév, a lendület immanens optimizmusa kezdetben eltakarja az alkat tragikumát, aki pályája derekán ráébred arra, hogy ő tulajdonképpen csak a *határra* kíváncsi, avagy határoltság és határtalanság dialektikus viszonyára, s ettől kezdve ennek az ismeretelméleti felismerésnek a szolgálatába állítja egész költészetét.”³ Az életműnek erre a fordulatára Cs. Gyimesi Éva is fölfigyelt. Monografikus esszéjében a Szilágyi Domokos költészetét meghatározó hit tartalmát követi végig, s megállapítja, hogy a *Búcsú a trópusoktól* kötet körüli, utáni években a szekularizált hit helyett a hit egészen más irányba keres tartalmat. A költő hittel kapcsolatos vívódását jelzi, hogy kései korszakában megsűrűsödnek a Krisztus-, illetve a biblikus motívumok, Biblia-idézetek és -parafrazisok, fölerősödik a költő transzcendens érzékenysége, metafizikai vágyakozása. Cs. Gyimesi Éva a fordulópontot egy Walt Whitman-vers, a *Kolumbusz imája*⁴ fordítása, illetve a versre írt két átköltés-változatában látja.

A Kolumbusz-versek keletkezését Kántor Lajos kérdőjellel 1974-re teszi, nem indokolatlanul, hiszen Walt Whitman válogatott versei Szilágyi fordításában 1975-ben jelentek meg. Cs. Gyimesi azonban korábbra helyezi a keletkezését, okkal, mert a versátiratok gondolatisága nagyon közeli a trópusok verseiével a történelmi szkepszist illetően, de a *Fagyöngy* kötet egzisztencialista színezetű létbölcseleti verseivel is. A *Búcsú a trópusoktól* kötet utáni, tehát az 1969–1971 körüli keletkezést az valószínűsíti leginkább, hogy a Whitman-vers fordítása mellett három átirat is készült, egyet Palocsay Zsigmond, kettőt pedig Szilágyi Domokos jegyzett. Elképzelhető, hogy azért foglalkoztak mindketten a verssel, mert esetleg ötlet szinten megfor-

dult a fejükben, hogy beteszik a *Fagyöngy* című négykezesükbe.

Az eredeti *Kolumbusz imáját* Walt Whitman tartós, mély lelki megrendülése és fizikai megroppanása idején írta. Az amerikai költő saját életét ahhoz a hajótörött, agg Kolumbuszéhoz hasonlítja, akinek a reményei sorra meghíúsultak, hazájától távol, nyomorúságban várja a halált. Ám Whitman Kolumbuszát Istenbe vetett mély hite nemcsak megóvja a kétségbeeséstől, de sorsát és az eljövendőt Isten kegyelmébe ajánlva és tudva, megbékélve fogadja a halált.

Cs. Gyimesi Éva szerint az örök nyugtalanság lázában égő, lázadó, és tegyük hozzá, a vallásos hitet hangsúlyosan elutasító költőt irritálja a transzcendenciába oldódó harmónia. „Bár a fordítás révén nagyon közel jár Istenhez, és a hit lelki összhangot biztosító ajándéka vonzza, az irracionalitás nyilván ingerli őt, értelme nem tudja elfogadni a személyes Isten létét. Ez a kihívás az ihletője és meghatározója a Whitman-költemény két parafrázisának.”⁵ (Megj.: a vallásos hit attribútuma nem az irracionalitás!) Szilágyi tehát átköltés-változatokat, némiképp ellenimákat ír – s ahogy a Bartók-versben Bartókkal, itt is áttűnik egymásba saját lírai énje a Whitman-Kolumbuszéval.

Szilágyi az *Első változat*ban mély szkepszissel tagadja az emberi nem fejlődését és ifjonti „Európa: értelem” illúzióját („ki tudja, ez az állat-ember gyom-ember mire tenyészik mivé burjánzik [...] ez a mocskos Európa ez az elaggott Európa... újulhat-e még undorodván önnönmagától”), a *Második változat*ban könyörtelenül számon kéri Istent az ember szenvedését, s mindkét változatban kategorikusan tagadja Istent: „A magam képére én formáltalak.” Isten az ember teremtménye, nem több és nem más, mint fikció, hangsúlyozza visszatérően. De ha az értelemmel felruházott ember nem ura a világnak, Isten pedig nincs, csak halál és szenvedés van, akkor az emberi élet és maga a lét is abszurd. Az *Első változat*ban úgy oldja fel a dilemmát, hogy „lerombolt istene helyére egy ugyancsak hitben fogant ember- és társadalom-ideált állít.” (Cs. Gyimesi) A szelídebb *Második változat*ban viszont a világ megújulásának a vágya megbékíti a személyes elmúlást, és valamilyen transzcendenciális jelleget ölt: „Hűlik a kéz, hal a láb, fagy

³ Egyed Péter, *A meggondolt véges = A költő életei*. Emlékkönyv, szerk. Kántor Lajos, 1986, Kriterion. 283.

⁴ A Kolumbusz-versek az *Élnem adjatok* című kötetben jelent meg (Szerk. Kántor Lajos, Kriterion, 1990).

⁵ Cs. Gyimesi, 76.

a szív, – de az elme, az elme / még nem hunyt el! Látja az az új, a hatalmas, az édes / mennyei földet e Földön, Uram! S íme én, kimerült agg, / hallom az új himnuszokat” „Ez ugyan nem a személyes Úrban megbékélős ember bizony-ságtétele – ehhez hiányzik a hit ajándéka –, de nem is tagadás. Az emberi értékvilág és a transzcendens értékuszféra itt sem egyesül, de megfér egymással. A költő most a küszöbön áll, a kihívó ismeretlen előtt, és erre a kihívásra – mint későbbi versei tanúsítják – élete végéig istenhit nélkül, csupán az elme vértetében válaszol.”⁶ (Cs. Gyimesi)

Egyetértek Cs. Gyimesi Évával, Szilágyi Domokos élete végéig tagadta a keresztény Istent és a kereszténység transzcendenciáját (még az *Öregek könyvében* is, némiképp anakronisztikusan deklarálja, hogy „az ész eresztéke a vallás”). A költő más értelmezői viszont megkockáztatják, hogy utolsó éveire eljutott a keresztény hit közelségébe. Kapiller Ferenc⁷ már majdnem-hitről beszél, Fazekas László⁸ árnyaltabban fogalmaz, a bibliai idézetek, parafrázisok, intertextusok megnövekedésével együtt is inkább a keresztény hit vágyát említi. Szilágyi Domokos valóban keresett, de, olvasatom szerint egyáltalán nem Istent kereste, vagy legkevésbé Istent kereste, ugyanakkor valamilyen transzcendenciális felé határozottan nyitott lesz.

A *Búcsú a trópusoktól* kötet verseiben a költő nemcsak a káprázatos formától vesz búcsút, de a kötet annak a kételyének, illúzióvesztésének is a nagy ívű bejelentése, hogy az emberi történelem nem az értelemmel felruházott ember fejlődéstörténete – noha szellemben gyarapszik, de növekszik szenvedése is (*Haláltánc-szvit*). A *Napfordulóban* az európai fejlődéseszményt, a fausti utat is kétségbe vonja: már nem akar minden áron küzdeni, végső nyugalmat, a halál jogát követeli. Keserű fölismerése, hogy a szekularizált értelem nemcsak az emberiség ésszerű fejlődését nem igazolja, de nem ad választ az Én csillapíthatatlan belső nyugtalanságára, és a halálra sem. Összegző tapasztalata, hogy Isten nincs, de csődöt mond az Isten helyébe állított ateista racionalizmus is.

⁶ Cs. Gyimesi, 82.

⁷ Kapiller Ferenc, „...éjjeliőr egy tört-ezüst koron” = *Életünk*, 1985/1.

⁸ Fazekas László, *A biblikus protestáns irodalmi hagyomány Szilágyi Domokos költészetében = VI. Szilágyi Domokos Napok*, Szatmárnémeti, [2001]

A felvilágosodás leválasztotta a hitről a tudományt, a huszadik században pedig erőteljesen polarizálódtak a létértelmezések: racionalista, pragmatikus, szekularizált, evilági üdvösségre törő, illetve a platóni, keresztényi transzcendens út folytatására vált szét. Szilágyi Domokos nem teoretikus úton, hanem személyes hitét mélyen átélve, megszenvedve és hitében megcsalatozva jutott el oda, hogy számára a két fő létértelmezés egyike sem kielégítő, s ez a tapasztalata összegződik a Kolumbusz-vers két átíratában, helyettük, egy harmadik(?) út keresésébe kezd. Az elmozdulás először a *Fagyöngy* kötet nagy bölcséleti verseiben, a *Nem tanítottak meg* és *A fogalmazás kaptatóiban* észlelhető. Szilágyit itt már nem érdekli, hogy fejlődik-e a világ (nem), van-e Isten (nincs), tágabb kört húz, létismereti, ontológiai kérdéseket tesz föl, és az érdekli, hogy Isten nélkül, és a racionalitás csődjén túlmutatóan is, értelmezhető-e az emberi létezés maga. Megfogalmazható-e valamiképpen egy, a hagyományos transzcendensen túli transzcendenciális – hiszen teremtő szellem létezik.

Szilágyi Domokos nyugtalanságára jellemző, hogy több irányba mozdul a válaszkeresése. Az egyik irány az Egyed Péter említette ismeretelméleti „határoeltság és határtalanság”, illetve véges-végtelen „dialektikus viszonya”. Elsősorban a *Fagyöngy* kötet említett versei vallanak arról a megrendítő élményről, hogy a véges-végtelen ember ontológiailag be van zárva a végtelen-véges világba, a bezártságból a véges-végtelen úgy akar, próbál (ki)szabadulni, hogy határait tágítja pl. a néven nevezéssel. („Ismeretlen vidék. Nevet neki.”)

A véges-végtelenbe való bezártság azzal a tragikus tapasztalattal is terhelődik, hogy az ember önmagába is be van zárva – léte tragikusan határok közötti. Az Én dologi végességének határa a meghalás pillanata. És egyrészt ezen a ponton beszélhetünk költői világképének metafizikai, transzcendenciális félfordulatáról. Szilágyi Domokos ugyanis határon túliságról beszél: „Bejártam a bejárhatót, / s tudni szeretném, mi van ott, / ott, a bejárhatón túl /.../ csak ezt tudod – ennyi: az *innen*” (*Zsoltár, vigasztalan; Tengerparti lakodalom*). Ha tagadja a transzcendens, miért állítja, hogy a bejárhatón túl is létezik *valami*? A *Felezőidőben* írja: „virrasztok, hogy midőn / (mikor?) elérkezik, ne lepjen álom – elérkezik, ébren találjon / a felezőidőm” –, ha a halál megfelel, s e földi, dologi életünk az egész

egyik fele, hová, milyen tartományba tartozik a másik?

Egzisztencialista értelmezésben az élet nem a lét maga, csak a létegeész része. Nem találtam nyomát, de gyanítom, hogy Szilágyi Domokos – feltehetően Székely János révén – valamilyen nyire kapcsolatba került az egzisztencialisták, s a hatvanas években Közép-Európába is beszivárgó heideggeri filozófiával. Ezek a fogalmak ugyanis, amelyek a kései életmű néhány versében váratlanul és intenzíven megjelennek, mint a véges-végtelen, végtelen-véges, határoltság, határtalanság, létbezártság, heideggeri fogalmak. Heidegger szerint nem az ember dologi (biológiai) halála, hanem az embernek a halálhoz, mint kitüntetett küszöbön-álláshoz való viszonyulása, illetve a halál értelmessége, értelmessé tehetősége a fő kérdés. A kései Szilágyi-versek egyik fő kérdése szintén a meghalásnak a *mikéntjére* vonatkozik, s arra, hogy értelmessé tehető-e a (költő)halál. Ez utóbbi kérdés persze a magyar líratörténeti hagyományban is kitüntetett szereppel bír, s azt sem állítom, hogy a heideggeri értelmezés jegyében íródtak Szilágyi költőhalál-versei, de néhányukat a heideggeri fogalmak által részben leírhatónak vélem. (A *Felezőidő* című vers sejtelmes zárása olvasható a halálba való előrefutásként, illetve a Heideggerre nagy hatást gyakorló Rilke *Nyolcadik duinói elégiája* felől is megnyílhat.)

Az egzisztencialista filozófia a hagyományos – platóni, keresztényi – metafizika elvesztése, kiürülése után egyfajta metafizikán túli metafizikában kísérli meg körülírni magának az emberi létezésnek az értelmét. A hetvenes évek Szilágyija már nem hiszi, hogy az értelemmel felruházott ember képes lehet a világ megváltására, noha a világnak változatlanul szüksége van megváltódásra. Kései verseinek egyik vonulatában egyetemes újjászületésről, ennek áhított vágyáról beszél: Ünnepről, ünnepvárásról, Hajnalért való virrasztásról. Ez az újjászületés-várakozás emlékeztet a keresztény Húsvétra, de a költő határozottan kiiktatja Istent és a keresztény transzcendenciát⁹, közvetlenül

a létehez hajolva óhajtja a létegeész transzcendenciális megújulását.

Az említett ontológiai, ismeretelméleti, egzisztenciális dilemmák impozánsan megjelennek Szilágyi néhány kései versében, de a költő nem vitte végig konzekvensen ezt a létértelmező szálát, ezért említek csak metafizikai félfordulatot. Talán filozófiai ismeretei sem voltak elég mélyek és rendszerezettek, de alkata, habitusa, hagyományválasztásai is kezdettől arra predesztinálták, hogy „hasznos akarat” (Szabó Lőrinc) legyen, ez, és a mindennapi élet küzdelme, elviselése rendre visszatérítette az evilági gondokhoz: „Körülvettenek engem a világ dolgai, / és nincs erő közülük kiszabadítani. / Talán nem is akarnám. Tán így rendjénvaló.” (*Circumdederunt*)

⁹ R. M. Rilke Rudolf Zimmermann-nak 1922. január 16-án írt levelében lényegre törően írja, miért távolodik el a keresztény Istentől, tkp. mint felettes éntől, és túlvilágképzettől: „A keresztény lelkiület fáradozása és igyekezete mindinkább arra irányul, hogy Őt ... »vezetővé üsse« és megtartsa.” = *R. M. Rilke levelei III.*, Cédrus, 2014, 1770.

Tanos Márton

Az élet alig elviselhető abszurditása

(A *Színpompás ostrom lángoló házakkal* című Orbán Ottó életműinterjú-kötetről)

Színpompás ostrom lángoló házakkal – furcsa hatással lehet ez a szembe-szőkő belső ellentmondással terhelt cím arra az olvasóra, aki először veszi kezébe az Orbán Ottó életműinterjút tartalmazó kötetet, mely a Magvető Kiadó Tények és Tanúk sorozatának új részeként jelent meg. A költő vallo-másába belemerülve azonban mindinkább érthetővé válik, hogy a címhez hasonló paradox élmények, tapasztalatok gyermekkorától kezdve végig-kísérték Orbán Ottó életútját. Ezen élményanyagról, a költő életének bő öt évtizedéről ad számot a kötet törzsét jelentő, tíz alkalmat fölölelő – 1987. november 26. és 1988. március 8. között rögzített – interjúsorozat, melynek során beszélgetőtársa Kabdebó Lóránt irodalomtörténész volt. Kabdebó, a költő életútjának jó ismerőjeként, jellemzően a háttérbe húzódva, de érzé-kenyen vezette a beszélgetés fonalát, annak érdekében, hogy mindenki számára kirajzolódhasson a szerző által bejárt szellemi és fizikai értelem-ben vett út, mely Orbán Ottó világlátását, poétikáját formálta.

Miközben a szerző minden tekintetben „regényes” életrajzával ismerke-dünk, azt tapasztalhatjuk, hogy a szerkesztett szöveg szerencsésen meg-tartotta – amennyire csak megtarthatta – az élőbeszéd dinamikáját, annak bizonyos jellegzetességeit: a beszélgetés kanyarjainak spontaneitását, a sokszor familiáris fogalmazásmódot, ez pedig nagyban segíti az elmon-dottak átélhetőségét. Az életműinterjú alkalmain fizikailag csak Kabdebó és Orbán voltak jelen, de e spontaneitásnak köszönhetően az olvasó is odaképzelteti magát testetlen harmadikként a beszélgetőpartnerek mellé.

A beszélgetés – az alcím jelzi: életműinterjúról van szó – nagyjából kronologikusan halad előre, melynek végpontja a beszélgetés rugalmasan értett jelenébe fut; a személyes időgyenes bizonyos pontjai azonban egyszersmind határozottan körkörös, visszatérő jelleget is mutatnak, amikor is a költő, bizonyos sorsfordító életeseményei kapcsán, újból és újból ugyanazt a „mintázatot” látja visszatérni. E mintázatban a különböző szélsőséges mozzanatok, melyek látszatra kizárják egymást, együttesen jelennek meg; e sorsfordító helyzetekben tehát Orbán Ottó számára egy-szerre van jelen a tragikum és nevetség, egyszerre kumulálódnak a pozitív és negatív élettendenciák, létrehozva azt az alapvető hasadtságot, amely egyrészt – a költő visszatérő élménye – zsibbadt passzivitásra kárkoztatja az átélőt, de ennek ellenére – vagy épp ezért – azonban fokozott belső aktivitásra, önszemléletre is készíti. De nem csupán erre, hiszen Orbán bevallása szerint a rá jellemző önreflexív humort is saját történetének, történeteinek abszurditása fejlesztette ki benne; ez a fanyar, ironizáló hangnem pedig vallomásaiban újra és újra fölbukkan.

Nem véletlen, hogy jellemzőként gyakran merül föl Kafka neve az élet-történet kulcsfontosságú részleteinek taglalásánál. Ezen élethelyzetek kafkai jellemzői arra döbbsenhetik rá az olvasót, hogy a valóság szülte abszurditás néha – azaz Orbán életében kifejezetten sokszor – jóval erőteljesebb, meglepőbb lehet a képzelet létrehozta mesterséges abszurditásnál, ez pedig mind a történelem nagyobb léptékében, mind az egyén életének szintjén érvényesülhet. Megvilágító, ahogy egy ponton (egy apróság kapcsán) maga Orbán fogalmazza ezt meg, saját életére vonatkoztatva: „Szóval együtt megint az életben a kinn és a benn, a fönn és a lenn, szóval ez egy nagyon kedvező értelmiségi helyzet ahhoz, hogy az ember a saját helyzetét is lássa, meg hogy valamilyen tanulságot kapjon a maga életéhez is.” (263.) Nem csoda, hogy saját életrajza folyamatos nyersanyagot, inspirációt jelentett költészetéhez.

Úgy tűnhet, hogy a rapszodikus, hányattatott gyermek- és fiatalkor – melyet a háború megrázkódtatásai, az apa elvesztése, az „outsider”-lét korán megjelenő általános közérzete, a lehetetlen sorsfordulatok (mint a családi háttér változásai, vagy egyetemi felvételi körül kialakult nonszensz helyzet), később a zilált szerelmek tapasztalatai alakítottak – szinte szükségszerűen terelte Orbán Ottót a költői pályára. Vallomása révén azonban betekintést nyerhetünk mestereihez fűződő viszonyába is, akik nemcsak ízlésének alakításában játszottak fontos szerepet, hanem tevőlegesen is hozzájárultak ahhoz, hogy elsajátíthassa a költészet mesterségbeli fogásait; említhetnénk másod-unokatestvérét s egyben első magyartanárát, Rákosi Zoltánt, aki ösztönös tanártehetségként biztatta diákjait versírásra. Mint ennek kapcsán Orbán megjegyzi, „Itt a pedagógia kínjában, és körülbelül húsz évvel azelőtt, mielőtt ezt módszeresen kitálaták volna, Zoli fölaltalta a művészetterápiát mint a háborús sebekből való kigyógyulásnak valamiféle lehetőségét.” (69.) Megemlékezik továbbá Keresztury Dezsőről, akitől zsengei alapján az első tapintatos, ám szakszerű kritikákat kapta, Nemes Nagy Ágnesről, akivel bár viszonyuk évekig kritikus és félreértésekkel terhelt volt, de ez Orbán tiszteletét és szeretetét nem befolyásolta, és Pilinszkyről, akivel baráti viszonyt ápolt. Azonban akkor, ha az idősebb pályatársak hatásáról van szó, nem feledkezhetünk el András Lászlóval ápolt barátságáról sem, melynek köszönhetően fordítóként elmélyült ismeretségbe kerülhetett az angol és a spanyol nyelvű költészetel, az újabb hatásokat eredményesen olvasztva bele saját szövegvilágába.

De a szerző megemlékezéséből szinte szemtanúi lehetünk egyúttal egy új költő-, vagy tágabban véve művésznemzedék kiforrásának is. E folyamat színterét, a Nyugat időszakához hasonlóan, a különböző kávéházak (mint az Erzsike presszó, a Belvárosi Kávéház, a Hungária Kávéház, vagy a Metropolis) asztalai jelentették. Orbán az interjú készítése idején így látta ennek genezisét: „[...] kezdtünk összeverődni ebben a nagy elvesztettségben meg reménytelenségben: az ösztönös akolmeleg keresése és a társalgással elűtött idő, meg közben valami reménykeresés is” hajtotta őket. (192.) De az még fontosabbnak tűnik, hogy egy fiatal művészekből, értelmiségiekből álló heterogén, és főként informális alapon szerveződő csoport közegében valahogy ki tudott alakulni az az alapvető közös eszmei, hozzáállásbeli nevező, mely képes együvé kovácsolni különböző elvek mentén alkotó és gondolkodó öntudatos és fiatal embereket: e fórum „Nem akarta folytatni az egész magyar szellemi életet megosztó, és amire mi naivan azt hittük, hogy eltűnőben lévő, népies-urbánus ellentét”. (202.) Végigkövethetjük tehát, egy új generáció hogy küzd ki, teremti

meg a saját helyét a kortárs irodalom és művészet világában, de azt is, hogy működött egyszersmind pszichológiai védőernyőként a '60-as évek komor világa ellen.

Orbán Ottó, amennyiben az költészetével is szervesen összefügg, bepillantást enged valamelyest magánéletébe is. Házasságáról például a következőképp vall: „A másik élménykör [a háború mellett – T. M.], azt kell mondanom, hogy a házasságom lett, és mindaz, ami eköré rakódott az évek során” (247.), felülírva azt az általános sztereotípiát, mely szerint a családi élet és a művészlét egymást kizáró életformák lennének.

A Kabdebó által rögzített szöveg tehát éppúgy forrásként szolgálhat a költő életével, mint a háború utáni irodalmi élet viszonyaival ismerkedőknek; azonban tény, hogy a '88 márciusában lezárult interjúorozat anyaga értelemszerűen csak a beszélgetés jelenéig terjedő időszakot ölelheti föl, míg a költői pálya még mintegy másfél évtizeddel tovább tartott. Ennek köszönhető, hogy függelékben, a kötet lezárásaként, egy másik, Váradi Júlia által készített rövid interjú is újból közlésre került, mely nem sokkal a költő halála előtt jelent meg a Magyar Narancs hasábjain (*A szabadság íze*, 2000/6. szám). E szöveg újraközlése egyfelől érthető döntés volt, hiszen valamelyest enyhíti az életműinterjú lezárulta és a költő halálának időpontja között tátongó időbeli űrt, másfelől azonban Orbán életpályája utolsó szakaszának áttekintésére aligha alkalmas; jellegéből, eredeti céljából fakadóan pedig kevésbé illeszkedik, nem is illeszkedhet bele abba a tíz alkalomból szépen kirajzolódó ívbe, mely stílszerűen egy Orbán Ottó-i paradoxon formájában zárul. A költő (a világ számos pontját érintő) utazásainak végső tapasztalatait sűríti szikrázóan ironikus aforizmába – de ennek ontológiai tanulsága egy életút felől olvasva is tökéletesen megállja a helyét: „Egyszer levélben írtam Amerikából, és, azt hiszem, ez foglalja össze azt a tanulságot, amire ennyi utazás után jutottam, hogy én nem azért gondolom azt, amit gondolok, mert egy szerencsétlen magyar vagyok – hála a jó Istennek, erre rájöhettem –, legföljebb azért vagyok egy szerencsétlen magyar, mert azt gondolom, amit.” (293.)

(*Magvető Kiadó*, 2016)

Kecsmár Szilvia

Ahol a két magány összeér...

(Szentmártoni János *Szomjúság* című kötetéről)

„...két ember voltaképpen két kör, amely bizonyos részben közös halmazt képez. S ahol a két magány összeér, ott a közös élet. Minél nagyobb ez a halmaz, annál nagyobb a testi-lelki egyesülés. De mindig lesz olyan tartománya is az embernek, ahol csak maga van és az Isten.”

(*Szomjúság*, 183. oldal)

Szentmártoni János *Szomjúság* című kisregénye tulajdonképpen egy hétköznapi szerelem története: lángra lobban, kiteljesedik, hosszan parázslik, majd kihűl teljesen. A fiatal pár közös életének filmkockái úgy peregnek le előttük, hogy egészen a legvégéig rá sem döbbennek, minden történet az övék volt. Fotelből, kispadról, kocsmák mélyéről figyelték csak, hogyan élnek mások, és találgatták, nekik miképpen kellene.

Hiába várták, nem a másik fél adta a válaszokat az élet nagy kérdéseire, és a megfelelői kényszer szülte ábrándképektől sem lett nagyobb a halmaz, a két kör közös egésze. Sok évnek kellett még eltelnie, hogy a testi-lelki sérülések, frusztrációk, örökölt minták és a generációs tévutak okozta kétségbeesés mélyén rátaláljanak saját magukra. Ekkor ért véget közös történetük, és ezzel vette kezdetét a regény.

A szerelem történetét az asszonyá érett lány kérésére egy idős író meséli el, akit elbűvöl a nő, kíváncsivá tesz a nála hagyott sporttáska tartalma, és a mozaikdarabkákból és verssorokból kibontakozó költő, a férj alakja. Fejezetről fejezetre közeledik egymáshoz két történet. A szerelmet, az eltévelyedést és az útkeresést mindkét fél szemén keresztül láthatja az olvasó, betekintést nyerve az asszony és a férj lelkének önmarcangoló és reménykedő hullámzásaira egyaránt. Ugyanakkor az idős író múltjából is felsejlik egy-egy részlet, és lapenként fűzi mind szorosabbra a két történetet az egyre múló idő, hogy végül a Lány, szülei botladozásainak tanúja adjon választ a fennmaradó kérdésekre. Amire még lehet. Mert a regény elején megfogalmazott vágyból nem lesz valóság. Nem kerül elő a korábban eltűnt költő, csak a Lány beszámolója és a Prológus utal arra, hogy talán mindig is ott volt. Ott, mellettük.

A *Szomjúság* minden prózai eleme ellenére egy felkavaró költői játék. A szerző mondatai verssorokként lüktetnek, képei messze túlmutatnak a szerelmi történet ábrázolásán. Nincsenek nevek, hogy korlátokat szabjanak a regény hőseinek, kezdet és vég sincsen, ahogy az emlékfoszlányokból és papírfecnikből is töredékes az egész. A folyamatosan változó nézőpontok ciklikussága adja a történet valódi mélységeit. Fejezetről-fejezetre nyílnak meg az ajtók, kerülnek felszínre a titkok, és érti meg az olvasó a főhősök mozdatórugói mögött rejlő okokat: gyilkosság, öngyilkosság, anyátlan gyerekkor, ellentmondást nem tűrő apa, a rendszerváltás után támadt szabadság ijesztő határtalansága és a kibillent életek egy helyben toporgó kétségbeesése, rosszabb esetben, talajvesztett zuhanása. A regény valamennyi drámaisága ellenére sem mond le a reményről, és megadja a szereplőknek az esélyt a fejlődésre, a változásra.

Az olvasó tulajdonképpen a regény elején szembesül a szerelmi történet végével. „Már nem szeretem” (21. oldal) – szakad ki a lányból a fájdalmas felismerés. A kihűlt ágy dermesztő hidege mindkettejüket arcon csapja, ahogyan az olvasót is a különböző nézőpontok mozaikdarabkái. Mert a párhuzamos igazságok nem egyszerre, hanem egymás után sejlének fel. Mintha egy másik kameraállásból is visszanézhető lenne a múlt,

de csak menet közben derül ki, hogy mégsem egyezik minden részlet. Nem az emlékek kopnak meg, vagy szorulnak kiegészítésre, hanem a másik nézőpont éles tisztánlátása az, ami nem engedi a könnyed ringatózást. Mert oldalanként egészül ki a történet, és írja felül egyik kép a másikat. Egy valami azonban az elejétől azonos: „... mindketten azt keresték egymásban, ami nem voltak. Ő azt szerette a feleségében, akivé válni akart – a Nő pedig benne azt, akinek elképzelte. [...] De egymást talán soha nem szerettek igazán. Mert nem ismerték azt, akit szeretni kellett volna.“ (31. oldal)

A könyv borítóján megjelenő sporttáskának hatalmas súlya van, pedig elsöre egészen könnyűnek tűnik, ahogy elhagyatva hever a hideg padlón. Rejtett kincseiből lassan adagolja a keserű múltat. Az idős író, akinek az a feladat jutott, hogy elevenné tegyen egy rég kihűlt szerelmi történetet, eleinte nehezen boldogul. Különösen a férj, a költő portréja rajzolódik ki lassan. Az író mégis belemerül egészen, mert sejti, hogy ez most végre egy igazi történet, az, amire mindig is várt, miközben sztárok életét vetette papírra. És még valami hajtja, az életben maradás ösztöne: „ameddig írok, addig az életem is kitar.“ (35. oldal)

Kérdések tucatjai merülnek fel. Mi az az ott-hon, és hol van egyáltalán? A nőnek sohasem jutott belőle, és habár vágyik rá, menekül is előle. A férfi hiába magyarázza neki, hogy előbb magában kell keresnie és megtalálnia azt. A nő „még elképzelnem sem eléggé bátor egy otthont, a falóra tiktakjával, a tűzhelyen sült hús illatával, a kertben rohangáló gyerekek látványával, egy férjjel, aki a legváratlanabb pillanatokban hátulról átöleli őt. S olyankor egy másodpercre behunyja a szemét a boldogságtól, mert olyan melegség biszsergeti át tetőtől talpig, amely már nem éget ugyan, de életben tart.“ (79. oldal) Háziasszony sem akar lenni, inkább múzsa, de férje költészetét nem ő ihleti. Kérhet-e feloldozást az egyik ember a másiktól múltbéli bűnei alól? „S benne akarja most tisztára mosni búzló lelkiismeretét?! Pont benne, akiben egy világ omlik ezáltal össze?“ (59. oldal) – roppan össze a férj, amikor tudomására jut, hogy felesége mennyi férfinak adta oda magát előtte. Várhatja-e bárki, hogy a másik megvalósítsa helyette az álmait, és így azzá válhat, aki mindig is lenni szeretett volna? Hogyan, ha még azt sem tudják, kik is ők valójában? Pláne, hogy ki a másik. Hogyan is

tarthatnák meg a gyereket? Hiszen még ők is azok. Hogyne tartanák meg, ha már mindenki az ellenkezőjéről győzködi őket. Megosztható-e a magány? Még egy flamenco táncos is magára marad táncában, akárhányan nézik is.

A regény jóval több, mint egy szerelem meglevenedése. A kommunizmusban fogant, rendszerváltáskor bukducsoló generációnak is a története, amikor az embernek nincs hová hátra nézni, és nem tudja, merre van az előre. Mert nem volt, aki vezesse az úton vagy példát mutasson, bátorítson. „Hová tűntek az apák? Miféle földet igazgatnak? Miben hittek, ha hittek egyáltalán? Csupán abban, amit két kezükkel összekapartak? A családjukban? A gyermekeikben? Abban, hogy a rendszer összedől? Netán abban, hogy sosem dől össze? [...] Biztrók pultján könnyökölve vagy füstös kártyacsaták szobáiban egy jobb világról ábrándoztak fehér atlétatrikóikban. [...] S miféle nemzedék nőtt fel közben kezük alatt a külkerületek útvesztőiben? [...] Hová tűntek az apák? [...] Akik, akárhogy is, biztos pontok voltak.“ (94-95. oldal)

Az apák és gyermekeik között feszülő generációs feszültségeket tovább erősítette a rendszerváltás után hirtelen támadt nagy szabadság. Erre reflektál a *Kiadóban* című fejezet, ahol képletesen ugyan, de megütköznek apák és fiaik, és kölcsönösen számon kérik egymás mulasztásait:

„– ...Úgy csapódtunk bele a szabadságba, mint óceánba a repülő.

– Irigyellek érte. Nekünk nem jutott ki sok belőle.

– Irigyelhetsz is. A fuldoklásért. A kapálózásért. Hogy csak kapkodtuk a fejünket. A látszólagos idill börtönéből kizuhantunk a nagy semmibe. Élveztük, hogyne élveztük volna. Csak amikor meg akartunk kapaszkodni, hogy pihenjünk is, nem volt miben.“ (102. oldal)

A fejezet kiszakítja az olvasót a történetből, mert hirtelen rádöbben, hogy egy készülő könyv kiadói munkálataiba csöppen, és a szerelmi szál, a két fiatal vergődése csak az idős író papírlapjain elevenedik meg. Másrészt, az író és a kiadóvezető vitája azokra a generációs frusztrációkra, kérdésekre, elindulásokra és megakadásokra mutat rá, amik a nő és a férfi életét is alakították. Mert minden egyéni történeten nyomot hagy a korszak, amelynek szülötte.

Folytatódik a se veled, se nélküled játék, a felálgolás, az izzás, a tervezgetés, ami zömmel aztán annyiban is marad. Persze, olykor egy közös-

nek hitt álom valóra válik. Aztán, amint beköltöznek a saját lakásukba, és végre elkezdhenének élni, jön a jeges rémület: „Tudták, hogy kimerültségük nem a költözködés fizikai fáradságából táplálkozik, hanem jóval mélyebbről. Az elmúlt hét év lelki viharai termelték hozzá az áramot, s a hosszú hányattatás üledéke az, amely tompán fénylő szemükre kirakódott. S még valami, amit akkor még nem mertek maguknak bevallani: a félelem. Félelem a közös jövőtől, amelynek alakítását végleg a kezükbe vehették.” (125. oldal)

Nem csupán távolodnak egymástól, de soha nem is jártak kéz a kézben. Élnek egymás mellett. Segíteni próbálnak ugyan a másíknak, támasz lenni, csak épp nem a megfelelő eszközzel teszik mindezt. A férfinak a szavak jelentetik a létezés bizonyítékát. Nem tudja, hogyan kell szeretni, hogyan kell úgy szeretni, hogy a másik is érezze azt. Neki fontosabb, hogy megértsék. Míg a nő kinn, a világban él, ő saját gondolatainak börtönében. Ha jelen van, akkor sincs jelen. Élő-halottként hogyan is tudna szeretni? Amikor a nő és a lányuk hozzá bújnának, átölelnék, „csak a pusztaság semmit ölelnék” (130. oldal), és ennél még a hiánya is elviselhetőbb. A felszakadó kérdések árnyékot vetnek házasságkötésükre, nászútjukra, lányuk nevelésére. Élik egy átlagos család átlagos mindennapjait. A férj egyre ügyesebb, egyre jobban hozzászokik mindennapi kötelességeihez, a nő pedig mind nehezebben viseli ezt.

Lassan bontakoznak ki a múlt béklyóként rájuk nehezedeő tragédiái, amelyeket feloldá-

ni képtelenek: a nő apja, aki számára csak egy igazság létezik, a sajátja, alkoholista anyja, aki a padlás sötétjében vet véget az életének, a férfi, aki még csak nyolcéves, amikor apja féltékenységből megöli az anyját, örökre megpecsételve fia sorsát. A férfi onnantól az életet „csak szemléli, de részt nem vesz benne, legfeljebb a mozdulatok, a kiejtett szavak szintjén. A valódi élete legbelül zajlik. A vasajtó mögött.” (168. oldal) És mikor merészkedik ki mögüle? Későn, túl későn. A nő akkorra már feladja, hogy várjon rá. Új kaland csábítja, noha a szerelem tüze soha többé nem perzseli úgy. A férfi? Eltűnik, nyoma vész. És a történet befejezés nélkül folytatódik tovább. Mert a nő keresi, visszavárja, éjszakánként a verseit olvassa. Lányuk csak azt szeretné tudni, él-e még.

Elkészül az idős író a könyvvel, a sporttáska legaljáig ér. Még egy utolsó találkozás regénye főhősével, a „fénycsokor-asszonnyal”, és annak lányával. A kirakós kimaradt darabkái is helyükre kerülnek, hogy végül a naplemente fénysugarai simítsák le homlokukról a nyugtalanság ráncait. Szentmártoni János regényében lassan fedi fel a titkokat, noha az olvasó már az első fejezettől tudni vél mindent: egy szerelem véget ér. Pedig a két fiatal története egy egész generáció drámája. Ugyanakkor válasz is a feltett vagy sorok között megbúvó kérdésekre. Mert a hősök, ha túl későn is, de ráébrednek valódi önmagukra, és lefejtik róla felmenőik és nemzedékük bénító terheit.

(*Magyar Napló Kiadó, 2016*)

Zoltán Dominika

A költő lejön a dombtetőről – de írni visszajár oda

(Győrffy Ákos *A hegyi füzet* című kötetéről)

A hegyi füzet, a szerző első prózakötetéhez hasonlóan (*Haza*, 2012), szintén az esszé a naplóbejegyzés és a prózaköltemény határán mozgó rövid írásokat gyűjt egybe. Nevezhetnénk naplónak is, de minden egyes töredéke több annál, a személyes történetírás helyett az írás minden energiája az „önmagam” meghaladására, megszüntetésére irányul. A szerző időről-időre felkapaszkodik a vadcsapásokon a dombtetőre, egy elhagyott faházhoz, ahol az üres füzetet találta, vagyis ahol írni lehet és kell. Minden bejegyzés merülés a tudat alá, behatolás az erdő mélyébe: „Tele van az erdő énem levetett burkaival” (55).

Mit jelent ebben az esetben az erdő? Mit jelent ez az örökös Börzsöny? Győrffy Ákos költői világában a természet nem a metafora egyik síkja. „Belépve az erdőbe eltűnök a világ elől, de ezzel egy időben kilépek egy másik világ színpadára. Fák, kövek, állatok, vizek, csillagok lakják ezt a névtelen világot. Ide belépve az ember sem más, mint egy a névtelenek közül. Végre élsz – mondja egy hang valahonnan” (66). Eggyé válni a térrel, átélni a domborzatot, vagyis a hegyek, erdők, dombtetők, vízmosások, kövek, fák *elrendezését*, amit megérteni nem lehet, csak rájönni, hogy nem különbözik attól, aki nézi: „mintha gyónnék, mikor egy hegygerinc ívét sokáig nézem” (13). *A hegyi füzet*, ahogy a *Haza* is, olyan könyv, melyben a természet átélése valóban vallomásként valósul meg. A természet megfigyelése során önmagába tekint az író, olyan mélyre, ahol feloldódnak az én határai, azaz megszűnik. „A tudatalatti mélyebb tartalmai nem sokban különbözhetnek attól, ami körülvesz, emiatt aztán egybemosódik az egész. Ami nem veszélytelen állapot, noha bizonyos értelemben akár eszményinek is tarthatnám. A tudat önnön mélyrétegeiben oldódik fel, elmerül a feneketlen, sötét vízű kútban, ami a természet. Mert nem vitás, hogy feneketlen és éjsötét az, aminek a felszínén, úgymond, az élet történik. Semmit sem tudok. Ez pedig egyszerre megnyugtató és kétségbeejtő” (38–39). Ebben az újra megtalált, ősi viszonylatban a hegyek és a fák elkezdik önmagukat jelenteni, osztatlan állapotban valósul meg a látás: a látott és a látó elkülönülése nélkül. Más szóval: bámulatos erővel ragad magával a szöveg egy olyan mitológiai erőterbe, ahol minden dolog azonos a jelentésével – a hegy az hegy, az erdő az erdő. És épp emiatt a rendkívüli tisztaság miatt, mindennek, ami bekerül ebbe a világba, hatalmas vonzereje támad. A természet mint kép soha sem ábrázoló, illusztráló értelemben jelenik meg a kötet szövegeiben, hanem a látást megnyitó-formáló képként, talán azt is mondhatjuk: ikonként. Így lesz a táj nézéséből gyónás a szöveg olvasásakor is.

Eddig lírai műről is beszélhattünk volna, hiszen csak költészet születhet, ha sikerül ez a fajta merülés. De nem mindig sikerül, és ez keresésre, kér-

dezésre, gondolkodásra, önvizsgálatra ösztönzi a költőt. Van valami, ami megakadályozza, hogy mindig megvalósuljon a látásban a néző és a látott egysége. Elkezdődik „a hiány reménytelen körbejárása”, és könnyen pokollá válhat ugyanaz a hely, ahol a mennyország tűnt fel az előbb: „a lélek sebzett, zavarodott, kétségbeesett és türelmetlen. Csak hiányokat érzékel, vágyódik valami után, kutat szünet nélkül. Íme, itt vagy, ezt akartad. És azonnal szorongás. Ritka, kegyelmi pillanatoktól eltekintve mindig ez a vége. Így válik a dombtető elviselhetetlenné, miközben folyamatosan vonz. Így válik az örület terepévé, miközben a tisztánlátás helyszíne lehetne” (31). Valami mégis megmarad a másik állapot tisztánlátásából: a tiszta gondolkodás. Igaz, a szöveg ilyenkor már jobban hasonlít naplóra vagy esszére.

Az költő tehát kitaszítottatik a paradicsomból és Danteként indul el az erdőn keresztül, hogy megismerje a világot és az emberi szenvedés bugyrait. Hajléktalanszállón dolgozik, az emberi szenvedést és a nyomort azoknak a hajléktalanoknak a történeteiből vagy tekintetéből ismeri meg. Kutatni kezdi a nyomor eredetét: „A szegénység nyilvánvalóan nem ez. Ez megalázottság és üresség. Főként szociológusok használják a »szegénység kultúrája« kifejezést. A nyomornak, a kitaszítottságnak, a szorongásnak nincs kultúrája. A nyomornak, a kitaszítottságnak és a szorongásnak csak üressége van. [...] A világnak alapvetően nem a szegénységgel kell szembenéznie, hanem a semmivel. A nyomor és kitaszítottság már ebből a semmiből következik, és nem a szegénységből” (17–18). Csak a világon kívülről jöhet az irgalom, ami az embert kiszabadítja a szorongásból, nem mi irányítjuk, nincs hatalmunk felette. „Aki uralni képes, aki igába tudja hajtani, az a szent. A szenten kívül végül is nem létezik ember. Aki nem szent, az talán nem is ember, csak az ember paródiája, a pokoli karnevál névtelen mellékszereplője, aki önhittségében valódi embernek képzei magát” (19).

A költőből így lesz esszéíró, lejön a dombtetőről az emberek közé, de ugyanolyan vallomások erővel vizsgálja, kutatja az emberi világot, mint ahogy a hegygerincet nézte. A kötetben megjelenő emberek, hajléktalanok, rokonok, a megtisztító, vallomások látásmód miatt, szintén mitológiai alakokká válnak: prófétává, bűnössé, Emberré. Mindannyian a nagy, titokzatos Színjáték szereplői. Az esszéírónak már vannak saját

emlékei, személyes története. Gondolkodik az emlékezésről, a kereszténységről, a szenvedésről, az irgalomról, a hitről, a zenéről, az írásról. De amikor ír, újra és újra visszatér az erdőbe, ahol a teljesség emléke a legerősebb, soha sem feledkezik meg arról, hogy a természet a válasz mindenre, még akkor is, ha nem vagyunk olyan állapotban, hogy értsük. „Tegnap hajnalban sétáltam egyet az erdőn. Egy nyiladékból özet vettem észre. Mozdulatlanul állt, mögöttem lassan gomolygott a köd a fák között. Fölöttünk még halványan látszott a Hold. Egy állat a puszta, nyers életével, a csillagok alatt. Irigyeltem” (18). Ez a fajta megszólalás a haiku verspozíciójára hasonlít: a figyelem megint a természetre irányul, megragad belőle egy-egy kis részletet, mely rögtön az egészet jelenti, hiszen a tudat a természetben önmagát szemléli.

E sorok írójának volt szerencséje hallani egyszer, ahogy Györfly Ákos zenél. Megpendített egy gitárhúrt, és a pendítést betette az elektronikus „végtelenítőbe”. Ehhez, bizonyos idő elteltével, egy másik hangot is hozzájuttatott, ezt is végtelenítette, és így tovább. Egy-két halk gitárhang ismétléséből, végtelenített visszhangjából alig elviselhető zúgó rengeteg lett, mely magával ragadta a hallgatót, nem menekültünk fejvesztve. Különös volt benne, hogy egyszerre érzékeltük a hangokat egyesével – hiszen ott voltunk, amikor az első hang keletkezett, tanúi lettünk az ismétlődésének – és a kaotikus, mégis felépített összhangzás folyamában is. „Egy nemű zúgás, mint a pataké, a mélyén dallamfoszlányok. Soha nem érdekelt más zene, csak aminek köze van ehhez a mélyvilági hőmpolygáshez” (28) – írja erről a fajta zenéről a szerző. A *hegyi füzet* szövegeiben is érzékelhető ez az áramlás.

(*Magvető Kiadó, 2016*)

Pósa Zoltán

„A művész nem rendhagyó, hanem rendkereső személyiség”

(Gondolatok Takács Gábor *A szépség szolgálatában*

– *Beszélgetések Somogyi Győzővel festészetéről, grafikáról, esztétikáról*
című interjúkötetéről)

Somogyi Győző a magyar képzőművészet kiemelkedően tehetséges művészegényisége, aki szekularizált korunkban vallja, hogy a hiteles alkotó mindenképpen papja az Istennek, s hogy csak a keresztény vallás által szabályozott hatalom hagyja szabadon élni a regionális sokszínűséget, a kultúra legtisztább forrását. Ez a rendkívüli ember igyekszik nemcsak az életművét, hanem az életútját is égő áldozatként felmutatni. Somogyi Győző különleges grafikáit, szakrális festményeit, ihlett könyveit, s az egész életművét megkerülhetetlennek tartják még azok is, akik inkvizítori haraggal utasítják el őt, többek között a korszerűtlennek vélt tradicionalizmusa, konzervativizmusa, s kendőzetlenül hirdetett Bibliaközpontú kereszténysége, evangelizációs készsége, magyarsága miatt.

Több okból is öröm töltött el, amikor hírért vettem, hogy a Magyar Napló könyvkiadó sajtó alá rendezte Takács Gábor *A szépség szolgálatában – Beszélgetések Somogyi Győzővel festészetéről, grafikáról, esztétikáról* című interjúkötetét. Somogyi Győző a mai magyar művészet élő ikonja. Életművének legfőbb sajátossága, hogy az Ó- és Újszövetség alapján álló, feltétel nélküli keresztény hit mindennél tisztább forrásából teremt egyetemes érvényű szintézist. Vallja, hogy a művész zsinórmértéke a soha nem lehet a múltat totálisan eltörölni szemlélet. A balga ember ósbúne, hogy Isten helyett Lucifert követve hagyta veszendőbe az édeni harmóniát. Fölteszi a kérdést: lehet-e magasabb feladat a művész számára az aranykori teljesség újjáteremtésénél, rekonstruálásánál?

Ismerve az 1974-ben született Takács Gábor művészettörténész és közgazdász különleges érzékenységét és rendszerteremtő képességét, majd az ígéretes címmel is szembesülve, reméltem, hogy a beszélgetőkönyv az előbb fölvezetett gondolati vezérmotívumok nyomán tárja az olvasó elé a nem mindennapi életművet létrehozó, az ars poeticájáról magas szinten vallani képes művészember életútját. Nem csalatkoztam. Istennek hála, Takács Gábort nem ejtették rabul a Somogyi Győzővel készült riportfilmekből, cikkekből újra és újra visszaköszönő, immár túlságosan is közismert életpizódok. A „salföldi remete” szófordulat, a romantikus parasztház, a kézzel rajzolt és írt Káli Híradó, a rackajuhok tenyésztése, Mari, a médiumokban túlexponált aranyos csacsi és a többiek is, csak a szeretetteljes megemlékezés szintjén villannak föl a könyvben.

Ehelyett lényegre látó interjúkérdésekre adott ihletett és pontos válaszokban tárulnak elénk az életút, az életmű stációi és Somogyi Győző életfilozófiája. Látjuk az 1942. július 28-án, Budapesten született kisfiút, aki a Jászapáti környéki tanyavilágban, a háború, majd a forradalom utáni szovjet megszállók elől menekülve, aztán Budapestre visszatérve is, először rajzolgatva, „firkákat készítve”, majd papírból kivagdosott figurákkal igyekszik megjeleníteni a magyar törté-

nelem nagy alakjait, jeleneteit, mintegy korán megelőlegezve a Magyar Hősök arcképcsarnoka száz képének egyedülálló összegzését, vagy az Árpád-házi királyok és a Magyar Szentek lenyűgöző festmény-panoptikumát.

Pedig az értetlen, ateista kor már fiatalon, a Képző- és Iparművészeti Gimnázium elvégzése után is olyan vargabetűkre készítette Somogyi Győzöt, melyek egy kevésbé elhivatott embert akár végleg el is téríthettek volna a pályáról. A művészt először a szocialista realizmus dogmái, majd a nyolcvanas évektől kezdve az üzenetmentes „posztmodern rizsa”, a talmi performance-ok és a múlandó polgárpukkasztó happeningek divatjának ízlésterrorja próbálta megfojtani, vagy tévútra vinni. Három ízben utasítják el a képzőművészeti főiskoláról, így fizikai munkát végez, kitanulja a nyomdász szakmát, s képzőművész körökben csiszolja technikai tudását. Aztán katolikus hívőként a római Katolikus Központi Hittudományi Akadémia civil hallgatójaként, majd az esztergomi szemináriumot is elvégezve, vértette föl magát tudományosan is a hit pajzsával. A könyv tanúbizonysága szerint, a summa cum laude doktori fokozatot is megszerezve eljutott a papi hivatáshoz, amelyet 1967-75-ig vidéken is, a fővárosban is gyakorolt. Nem egyszer úgy érezte, hogy végleg szakít az alkotóművészettel, bár a grafikusodást valójában soha nem hagyta abba. Nyomdászként elsajátította a szitanyomás fortélyait, s ezeknek rendhagyó felhasználásával teremtett csak reá jellemző, egyedi stílust. Közben a demokratikus ellenzék egyik legkeményebb, bátrabb, tisztességesebb képviselőjeként 1990-ig rendőri zaklatások, besúgók céltáblája volt. Nyilván ezzel is összefügg, hogy 1975-ben elhagyta a szöszéket, megértvén azt is, hogy neki művészként kell az embereket Istenhez vezetni.

A nyilatkozó művész és az avatott kérdező gondolt arra, hogy a félmúlt történelmében kevésbé járatos olvasóval is megértesse a tovatűnt kor sajátosságait. Például azt, hogyan volt lehetséges, hogy 1990 előtt még egy platformon voltak a Kondor Béla utáni festő- és grafikusnemzedék keresztény, nemzeti elkötelezettségű, tradicionalista új formateremtői (barátai között emlegetve mások mellett Bráda Tibort, Kovács Tamást, Szentgyörgyi Józsefet, Szemadám Györgyöt, Gajzágó Sándort), és a közismert happening-mester és polgárpukkasztó, Erdély Miklós és (ál) avantgárd, posztmodern társaságának

tagjai. A diktatúrában még létezett az egymástól egészen különböző világnézetű művészek testvérisége és szolidaritása, ám nyomban megszűnt, amint ránk köszöntött a kapitalista demokrácia. Somogyi Győzöt az övével ellentétes liberó-destruktív törekvések, a nyugati útjain szerzett kiábrándító élmények megerősítették keresztény hitében és hivatásában. S bár a hetvenes évek közepén a grafikai váratlanul meghozták számára a sikert, fölvtették a fiatalok stúdiója után a Művészeti Alapba és a Magyar Képzőművészek Szövetsége tagjai közé, kénytelen ráébredni, hogy már a pártállami években is, az egyre erősödő, egyre kizárólagosabbá váló, globalista, posztmodernista ízlésterror hívei félreértésből becsülték a grafikai. A reá jellemző, nagyfejű és kis testű Jézusábrázolásokat, a kiszolgáltatott, torzított, esendő emberalakokat iróniaként értelmezve dicsérik. Ám gyökeres fordulat áll be a Somogyi-recepcióban, amikor a nyolcvanas években, elsajátítva a tojástempera technikát, elkezdti festeni a maga különös, egyedi, új barokkosan életes és mégis szakrális, vallási szimbólumokban, történelmi utalásokban tobzódó, szín-gazdag kompozícióit. Ezeket a remekeit a korábban elfogadó, trendi kritika kíméletlenül ledorongolja. Egykori „avantgárd” barátai is ellene fordulnak, számon kérve grafikai valójában sosemvolt hagyományellenességét.

Somogyi eközben sorra részesült a legmagasabb ordókban. Csak mutatóban sorolva: 1988-ban megkapta a Munkácsy-díjat, 1997-ben Kiváló Művész, 2012-ben a Kossuth-díjat, 2012-ben a Nemzet Művésze címet. 1997 óta a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja. Ám egyre nyilvánvalóbb, hogy sem a fővárosban, sem a trendi művészek és művészetesztéták által ájultan agyondicsért Nyugaton nem találhatja meg azt, amit szerinte minden művésznek egész életében keresnie és szolgálnia kellene. A szmogszürkeség helyett a kolor-bőség, a gátlástalan rombolás helyett a szünetetlen teremtést, a káosz helyett a rendet, Lucifer helyett Istent. Segítette a nemes szándékot, hogy feleségével, Dalma asszonnyal megtalálták az Istentől számukra elrendelt, Jézustól megszentelt szakrális tartományát a világmindenségnek. A megtisztuló kivonulás már 1975-ben elkezdődött, amikor megvásárolták a misztikus, a nagyvilág bármely más gyönyörű tájával fölérő Balaton-felvidéken, Salföldön, a Somogyi-ri-

portfilmekből ismert, egykor romos parasztházak, melyből fokozatosan építették újjá hétköznapi szentélyüket. 1986 óta életmódszerűen ott élnek. Somogyi Győző, immár nem törődve az 1990 után hivatalos erőre emelkedett posztmodern dogmatikával, folyamatosan alkot. Évente 6-8 kiállítást rendezve, számos könyvet kiadva, hiszi és vallja, hogy az igazán hiteles életmű kis mértékben függ a nélkülözhetetlen tehetségtől, mintegy nyolcvan százalékban a kinttartás és a szorgalom eredményeként születik meg. Erről tesz tanúbizonyosságot a tíz év alatt elkészült Magyar Hősök Arcképcsarnoka, az Árpád-házi Királyok, s a Magyar Szentek kivételes értékészlete. A nemzeti mítoszteremtés másik csodájaként, 1975-1985-ig készítette el a Nagy Térképet is, közben feleségével beutazva a történelmi Magyarország tájait. Megtisztelő számomra, hogy a Magyar Napló regény pályázatán elért különdíj részeként megkaptam *A nagy térkép – A Kárpát-medence madártávlátban* című kiadványt. Így naponta győződhetek meg arról, hogy a stilizáltan valóság-hű metszetei összehatásukban is lenyűgözőek, s külön-külön is élnek. Ugyanez érvényes a Magyar Szentek, az Árpád-házi Királyok, a Magyar Hősök arcképcsarnokának szinte minden egyes képére, hiszen különállóan is, kompozícióként is hatnak a befogadóra. A beszélgetőkönyvben ízelítőt kapunk a több mint húsz Somogyi-kötet (*Páncélos lovagok, Magyar Huszárok, Elfelejtett háború, A szabadságharc katonái*, stb.) keletkezéstörténetéről. A művész azt is elmeséli, hogyan készítette el a *Gózhajóval Pest-Budára 1846-ban* című, 1979-es animációs rajzfilmjét, a fantáziája és a tanulmányozott korabeli ábrázolatok nyomán, képről képre, fázisról fázisra rekonstruálva egy fontos ipartörténeti epizódot. (A Magyar Napló Kiadó mellékeli a kötethez a film DVD-jét is.)

A könyvből kiderül, hogy a Somogyi család szakrális műveiből kisugárzó spirituális életemek szerint éli a hétköznapjait. Somogyi Győző és Takács Gábor kiváló beszélgetőkönyve remekül megírta, határozott vonalvezetésű, világosan tagolt, rendhagyó interjúkötet. Koncentrált sűrítésben és élvezetesen tárja eléink egy vizuális művész világnézetét, ki szóban is szuggesztíven képes vallani a művészetről, ontológiáról, gnoszeológiáról, önmagáról és a teremtő Istenről. S végül, mindennél fontosabb az a wagneri vezérfonal, amely szerint életünk igazi tétje Isten és Lucifer örökös harca. Az igazán értékes

művészet nem a hamis fejlődés kóklereit követi, hanem visszatér az édeni teljességhez. Nem véletlen, hogy a barokk mennyei totalitásának hanyatlása, a művészet deszakralizálódása vezetett el a felvilágosodáson, a kommunizmuson, a hamis modernitáson, majd a művek nélküli gesztusművészet önmagát is megszüntető örületén át odáig, hogy ma már a posztmodernista teoretikusok egyetemi katedrákról is nyíltan hirdetik, hogy fontosabbnak tartják elméleteiket az alkotásnál. Sőt, szerintük az interpretáció feleslegessé teszi magát a művet. Ez pedig nem más, mint a művészet öngyilkossága. Lucifer, az illuminátus fényhordozó a saját híveit is megsemmisíti.

Somogyi Győző minden grafikáján, képén, könyvén, s a filmjén is, ott lebeg a láthatatlan vibrálás, az Istenbizonyosság, a hazaszeretet, a történelmi múlt iránti vonzódás, mely a műveket átemeli a bibliai eredetű transzcendencia birodalmába. Vallja, hogy „a művész nem rendhagyó, hanem rendkereső személyiség”. Annak, aki az idő múlását is túlélő értékeket akar létrehozni, soha sem szabad behódolnia a talmi sikereket hozó sátáni trendnek. Nem tehet mást: kivonul és alkot. Ám az odahagyott világért cserébe megkapja Isten rendjét és harmóniáját, s azt a mindennél értékesebb szabadságot, amit csak a valódi teremtés hozhat el a megváltó Krisztus képére formált embernek.

(*Magyar Napló Kiadó, 2016*)

Pásztohy Panka

Két grafikusművész találkozása

(*Mosó Masa és barátai* – F. Györffy Anna grafikusművész)

Györffy Anna *Mi van a babaházban?* című leporellója, 1967

F. Györffy Anna illusztrációit mindenki ismeri, generációk cseperedtek fel a képeit nézegetve, de az alkotóról, sajnos, meglehetősen keveset tudunk eddig. A *Mosó Masa és barátai* című album kiadása, a grafikusművész munkáinak centenáriumi kiállítása (mely a Petőfi Irodalmi Múzeumban volt megtekinthető 2015. november 9. és 2016. április 30. között) kapcsán valósult meg, ám több lett, mint egy kiállítási katalógus. Egész kisgyermek korától követhetjük végig általa F. Györffy Anna életét és rendkívül jelentős alkotómunkájának éveit. A magyar irodalom egyik legjelentősebb gyermekkönyv-illusztrátorát tiszteljük személyében, aki nemcsak a *Mosó Masa mosodája* című kötetet, hanem például a *Pöttyös Panni* könyvsorozatot is illusztrálta.

Miközben olvastam a centenáriumi kiállítás kurátora által szerkesztett kötetet, megismertem egy kedves kislányt, Pannut, aki Erdélyben, falun, egy nagy gazdaságban nevelkedik, majd az első világháborút követően a nyarakat Hollandiában tölti. Egy fiatal lányt, aki mindent megtesz az álmáért, a rajzolásért, egy feleséget, majd egy édesanyját, akinek egyre szebb, sikeresebb karrierje lesz, és élete alkonyán egy odaadó nagymamát, akinek mindig van ideje meglepni valami kedves ajándékkal az unokáit. Egyedülállóan kiteljesedett női sors bontakozott ki előttem. A képeslapok, a szakmai üzenetváltások és magánlevelezések, a fotók, mind-mind bepillantást engednek F. Györffy Anna magánéletébe és termékeny gyermekkönyv-illusztratori pályájába. A katalógust F. Györffy Anna egyik unokája, Farkas Judit Antónia írta és szerkesztette, nagy körültekintéssel, és minden ponton érzékelhető személyes elköteleződéssel. Kettejük bensőséges és szoros kapcsolatáról unokája ekképpen ír: „Sok szép és kedves ajándékot kaptam tőle, például egy kicsi holland fapapucsot, egy holland képeskönyvet, ezeket gyermekkorra óta őrizte, egy női fejet ábrázoló art deco broszt, egy kincsesládaként használt bonbonosdobozt Kaeszné Lukáts Kató meseszerű grafikáival, egy-egy fiatalkori ruhadarabját, régi és új könyveket, köztük dedikáltakat is. Ezek a tárgyak valamikor nagyon kedvesek voltak számára és sok emlék kötődött hozzájuk, de hogy örömet szerezzen, nekem adta őket.”

Számomra külön érdekes volt, a könyvből tudtam meg, hogy F. Györffy Anna egész közel élt a mai lakhelyemhez. Szentendrén, a Bükkös-patak partján lakott. Tíz perc séta nekem. Jó érzés arra gondolni, hogy ő is abban a patakban nézhette a halakat, amelyben mi szoktuk a lányunkkal fűkészní őket, mikor kicsi volt. Szakmai kötődésemem túl (hiszen magam is gyermekkönyv-illusztrátor, gyermekkönyvek szerzője vagyok) más, érzelmi alapú kötelék, személyes ragaszkodás is fűz hozzá. F. Györffy Anna egy évben, 1915-ben született az én anyai nagymamámmal, akit mindenkinél jobban szerettem, de hatéves koromban, 1984-ben elvesztettem. Az egyik

Györffy Anna két fiával, Fetóval és Ádámmal, 1946 körül

kedvenc könyvem (*Mi van a babaházban?* Illusztrálta: F. Györfly Anna, Szerk. T. Aszódi Éva, Budapest, Móra, 1967.), amelyet sokat nézegettem vele, sőt a mai napig megőrizte nagymamám rajzait is az oldalain, F. Györfly Anna képei díszítették. Kicsiként szerettem volna még figurákat az oldalakra, és együtt „kidíszítettük”. Nagyon szép emlék maradt. Bevallom, kicsit irigykedtem is Farkas Judit Antóniára, hogy ennyi év megadatott nekik együtt, sokat szoktam azon gondolkodni, vajon milyen lett volna tovább ismerni a nagymamámat. F. Györfly Anna unokája, Judit is írja, hogy „Szerencsés vagyok, hogy hosszú életű volt, így felnőttkoromban is sokat beszélgettem vele.” Azt kell írjam, mi is nagyon szerencsések vagyunk, mert így beválthatta nagymamájának tett ígését, és mesélhetett, írhatott nekünk F. Györfly Anna egyéniségéről, életéről, és megismerhetjük általa a rajzok mögé bújt alkotót.

F. Györfly Anna munkáit eddig is nagyon szerettem, de most, hogy bepillantást nyertem az életébe, még kedvesebbek lettek. A kézzel írt, rajzokkal díszített levelei egészen elvarázsoltak. Humora, szellemessége, kedvessége megkapó. „Még halála után is meg tudta nevetetni az embert. Egyszer, amikor Pidival átnéztük személyes iratait, íróasztala egyik fiókjában lencseszemeket találtunk egy gyógyszeresüvegben kézzel számozva. Mindketten nevetni kezdtünk, mikor észrevettük a kis cetlit az üvegen, amelyre azt írta rá, hogy a lencseszemeket a lottószámok véletlen kiválasztásához használta.”

Illusztrátorként izgalmas volt látni, hogy milyen technikával rajzolt, honnan merített ihletet. Könnyen lehet tájékozódni arról, hogy a mi nemzedékünk hogyan dolgozik, hogyan szolgálja a digitális világ gyors fejlődése a munkánkat. Mindenkinél nagyobb nehézség nélkül hozzáférhető werkfilmek témája ez. A katalógus megmutatja, hogy mennyivel másabb gondolkodást igényelt F. Györfly

Anna munkássága idején a szakmánk, illetve reflektál is a nemzedékváltással járó különbözősége: „Ma, az internet korában, nehéz azt elképzelni, hogy milyen fejtörést okozhatott egy-egy bonyolultabb tárgy vagy jelenet hiteles képének megrajzolása. Az állatokhoz a Brehm lexikont használta. Voltak tematikus csoportosítású mappái is, amelyekben különféle képeket, újságokból kivágott rajzokat és fotókat gyűjtött.” Arra vonatkozóan, hogy hogyan dolgozunk, gyakran a korszakspecifikus jegyekben való elmélyüléshez is hozzásegít munkáinak elemzése: „A hatvanas-hetvenes években készült gyerekönyv-illusztrációknak a technikai változatosság az egyik fő vonása. A grafikus gyakran egyidejűleg használ zsírkkrétát, filctollat és aquarellfestéket. Varga Katalin *Kisbence* (1969) című, jól ismert mesekönyvénel egészen újszerű kollázstechnikát alkalmazott: a tollrajzokra fekete-fehér raszter hatást keltő, sűrű vonalas és pöttyös mintás papírt ragasztott izgalmas a screentone technikához hasonló újszerű képi hatást teremtve.”

A katalógus címe *Mosó Masa és barátai*. Véleményem szerint a *Mosó Masa mosodájában* egészen kiemelkedőt alkotott, nem véletlenül lett ez a kötet címe. Rengeteg stílusban rajzolt, de talán ez vált a legikonikusabbá. Az album kivitelezését is muszáj megemlítenem, mert nemcsak a tartalma igényes a kötetnek, hanem a kivitelezése is. A borítógrafika telitalálat, elegáns, és játékos egyben. Pont, mint F. Györfly Anna volt. Az az F. Györfly Anna, aki nemcsak mesekönyveket illusztrált, hanem ruhákat is tervezett, amiket még a New York-i divathéten is bemutatott. A piros cérnafűzés vidáman játszik össze a cím piros betűszínével. Azt hiszem, tudom, hogy miért lett ilyen tökéletes itt is az összhang: F. Györfly Anna másik unokája, Farkas Anna tervezte.

(*Magvető Kiadó, 2016*)

Györfly Anna későbbi férjével, Farkas Ferencsel Szentendrén, 1939

Fischer György: Nagylábú

Kostyál László

Angyal szállt el felettünk...

(60 éve született Fischer György)¹

Zalaegerszeg egyik intim hangulatú terén az ott elhaladó releváns erejű szoborba ütközik. Nagyszakállú, bő palástot viselő bronzfigura, hosszú haját abroncskorona fogja össze. Enyhén terpesztett lábait jól megvetve, mereven áll, jobb karját vízszintesen oldalt emeli, s kinyújtott ujjal a távolba mutat. Ő maga nem ebbe az irányba néz, arca visszafelé fordul, szemei talán csukva is vannak. Nem kifelé, inkább befelé tekint. Karjáról leomló palástja hátul függőleges, elől részben szinte szabályosan ívelő redőkbe rendeződve takarja el az aggastyán sovány testét. A test formái nem is látszanak, csak a fej, a kinyúló kéz és a cipők oldják a teljes anyagtalanság érzetét, a valós plaszticitás szublimálódik az expresszív mozdulatban.

A prófétai vízióban kapott transzcendens útmutatást népének közvetítő *Államalapító István király* alakja nem hordozza a szent király megszokott és sokszor az unalomig elcsépelet attribútumait. Alkotója a válaszúthoz érkező egyértelmű iránymutatást adó aszketikus figurát nem tartotta szükségesnek a személye azonosítását segítő jelképekkel ellátni. Figurája önmagában is szimbólum. Tisztában van a múlttal, a jelennel és a jövővel is. Mint Kánaán határán Mózes, ő is tudja, hogy az Ígéret földjére vezető úton népének akkor is nélküle kell tovább haladnia, ha annak igazi lehetőségeit, de buktatóit is, talán csak ő maga ismeri. Nem egyszeri, történelmi keretbe ágyazott figura, hanem időtlen távlatokba emelkedő, a mindenkori jobbik énünkhöz forduló, alternatíváinkat jól ismerő nemzeti szent. Szentsége az egyházi dogmákat talán teljesebben tükröző személyes tisztaság helyett (e szoborban legalábbis) az isteni akarat médiuma szerepének vállalásában rejlik.

A monumentum szobrászi eszköztára rendkívül egyszerű, de ebből fakadóan egyszersmind igen erőteljes. Egyetlen nézetre komponált, mélysége alig van, a relief-szerűségtől csupán a hátsó oldal plaszticitása választja el. Sziluettje belefoglalható lenne egy levágott sarkú téglalapba, csak a fej és a kéz nyúlik ki belőle. A művész minden más részletet alárendelt a mozdulatnak – vagyis az absztrakció kizárólag ennek érdekében történik –, ami viszont így jelentősen felértékelődik. A kompozíció statikus és zárt, s ez a közvetített gondolat általános érvényére utal.

Az alkotás 2000-ben a Zalaegerszeg városa által kiírt Szent István-szobor pályázat szakmai zsűrijétől a legjobb minősítést kapta. Mivel a pályázat kiírója mégsem ezt, hanem egy jóval hagyományosabb szemléletű alkotást talált a megvalósításra érdemesnek, civil mozgalom indult felállítására. Támogatói megalapították a Városszépítő Egye-

¹ A tanulmányból részletek jelentek meg Fischer György 2006-ban kiadott katalógusában, teljes és átdolgozott formájában most olvasható először.

sületet, amely gyűjtést indított, és ennek eredményeképpen kerülhetett mai helyére. Az egerszegi lakosok egy részénél a művészeti progresszió a döntéshozóknál lényegesen nagyobb támogatásra lelt.

Az *Államalapító*-szobor ugyanúgy egyetlen plasztikai jel, mint Fischer György művészetének többi alkotása. Fischer szerint a szobrászat kizárólagos tárgya az ember, egy-egy mesterséges tárgy csak akkor jelenik meg, ha az adott figura jellé alakulásának elengedhetetlen kelléke. A szobrászat feladatának ilyen interpretálása

egy hosszú folyamat, három évtizedes alkotói pálya során kristályosodott ki. Ez az időszak nem osztható fel művészi korszakokra vagy periódusokra, fejlődése egyenes vonalú és töretlen. A módosulások, változások csak hosszabb idő után, nagyobb rálátással tűnnek szembe. Az, ahogyan a háttérbe szorult a plasztikák felületének a nyolcvanas években még többször jelentkező rusztikus durvasága (*Pilinszky, Gulácsy* portréi), és a későbbiekben dominánssá vált a polírozottan sima felületképzés, egyáltalán nem jelentett törésvo-

Fischer György: Pán

Fischer György: Paranoia

Fischer György: Térdeplő

nalat. Ugyanígy csak a korábbi, nagyjából a kilencvenes évek közepéig tartó pályaszakaszt jellemezték azok az elnagyolt felületképzésük révén is ásatag jellegűnek ható reliefek, amelyeken mintha az egykori pompeii vulkáni katasztrófa hamurétege által lenyomatukban megőrzött, haldokló emberalakok jelennének meg (pl. *Fekvő akt*).

Felvetődik a kérdés, hogy e két jelentős változás nem indokolja-e mégis a korszakhatár(ok) esetleges meghúzását. Erre azért válaszolhatunk egyértelműen elutasítóan, mert a két jellegzetes vonás sohasem képezett kizárólagosságot Fischer szobrászatában, másrészt pedig sokkal fontosabbnak tűnik, hogy a megmintázott figurák alakító elve, az absztrahálás iránya mindvégig ugyanaz maradt. A fejlődés íve

egyértelműen lineáris, dacára a kétségbevonhatatlan változásoknak. A figura-alakítás elve első pillanatban egyszerűnek és kézenfekvőnek tűnik. A szobrász az emberi testet részekre bontja, és a különböző testrészeket eltérő módon és irányban megnyújtja vagy összenyomja, felesleges részleteikről eleve lemond. A számára – vagyis a szobor, az adott gondolatot kifejező jel számára – szükségtelen testrészeket elhagyja, a megmaradt torzót pedig groteskséggig túlhangsúlyozott, rendkívül expresszív mozdulatokba rendezi. Ennek köszönhetően, amennyiben kizárólag a plasztikai formálásra tekintünk, többnyire rendkívül izgalmas végeredményhez jut. Figurái az eltérő irányú torzítások és mozdulatok következtében gyakorlatilag minden oldalról más-más hatást keltenek, újabb és újabb, a

Fischer György: Kuporgó

jelentést árnyaló részleteket tárva a néző elé. Egyes esetekben persze egyértelmű az egynézetűsége való törekvés (elsősorban néhány köztéri alkotás, mint *Deák Ferenc* nagykanizsai, a *Madonna* zalavári, vagy az *Államalapító* zalaegerszegi szobra esetében), azonban, különösen az életmű legtekintélyesebb részét képező kisplasztikák esetében, nem ez a jellemző.

Fischer kisplasztikáinak jellegzetes vonása a figurák gyakran (vélt vagy valós) ingatag egyensúlyi helyzete, illetve egyensúlytalansága. Nem egy esetben stabilitásukat csak a talpazathoz rögzítettségük biztosítja. Ebből következően a néha a minimális alátámasztásból is fakadó kényes egyensúly vagy éppen az annak szemmel látható hiánya maga is szobrászi eszközzé válik, amely lényegi szerepet játszik a mondanivaló hangsúlyos közvetítésében, voltaképpen maga is részévé válik a narratívának.

A szobrászi formaképzés előzményei többféle irányba mutatnak. A testrészek hosszanti nyújtása és vékonyítása elsődleges kompozíciós elvvé történő kiemelésének gondolata az elmúlt évtizedek szobrászatában Alberto Giacomettitől származik, s az ő rusztikus felületképzése sem maradt visszhangtalan Fischernél, de a magyar művész figura-torzítása sokkal összetettebb. A másik oldalról nem zárhatjuk ki Hans Arp biomorf szobrainak távoli befolyását sem, azonban e tekintetben a

selymes felületképzésre és az absztrahált emberi test organikus jellegének hangsúlyozására kell utalnunk, és nem a formák szobrászi alakításának módjára. Megint másban, az emberi testrészek elvont, akár önálló tömbként történő értelmezhetőségében láthatjuk Henry Moore útmutatását. Említhetnénk még más neveket is (Bokros-Birmann Dezsőtől az egykori mester Somogyi Józsefen át Vilt Tiborig), de hangsúlyoznunk kell, hogy Fischer szobrászata annyira karakteres és egyedi, hogy pusztán előzményeiből aligha vezethető le. Mindemellett pedig ki kell emelni, hogy kisplasztikái gondolatiságukat tekintve is sajátosak, és az emberi psziché olyan rétegeibe ásnak le, amelyekben már nem érvényesülnek a modern civilizáció mindennapi viselkedésünket gúzsba kötő bilincsei.

E szempontból külön kell választanunk a köztéri alkotásokat, amelyek esetében a megbízó általában konkrét(abb) és a szubjektív szférákat kevésbé érintő tartalmak közvetítését várja el. A sajátos fischeri plasztikai nyelv ezeket is jellemzi, azonban – divatosan fogalmazva – lightos formában. A zalavári Szent István-kápolnában lévő *Madonna*-, vagy akár az említett *Szent István*- és a *Deák*-szobor esetében persze a groteskségnek máshol van a határa, mint a zalaegerszegi vagy a hévízi *kútszobornak* (utóbbi sajnos csak terv maradt) – ahol a fürdőző nőalakok karikírozása

Fischer György:
Ülő figura

szélesebb lehetőségekkel bír –, de egyik sem viselné el a művész intimebb méretű és tartalmilag kevésbé kézzelfogható alkotásainak bizarrságát. A témához kötődő képzetek határt szabnak az újraértelmezési kísérleteknek, s e határ, miután a köztereken járó mai átlagember művészeti szemlélete többnyire meglehetősen konzervatív, eléggé szűk interpretációs lehetőségeket biztosít a művészeknek. Ennek látványos tanújele az, hogy Fischer, aki soha nem tolerálta a vele szemben támasztott elvárások korlátait, viszonylag kevés köztéri alkotást készíthetett, s az elkészültek pedig több ízben is szélsőséges megnyilvánulásokat eredményeztek a közönség részéről. Ezzel a szobrász persze – lévén e gesztusok is az adott alkotás kisugárzásának bizonyítékai – akár elégedett is lehetett volna, de hát ő nem a polgárpukkasztást, hanem a minőséget és az ízlésformálást tűzte célul maga elé.

Az emberi magatartási formákra rakódott civilizációs rétegek alá, az ego lényegébe történő behatolást Fischer a kispasztikáin valósítja meg. Az egyes alkotások olyan tulajdonságokat, emóciókat, hangulatokat, jellemvonásokat képeznek

le, amelyek többnyire mindannyiunkban jelen vannak ugyan, de általában rejtetten. Plasztikai hordozóiknak van egy nagyon fontos közös tulajdonságuk: a magány. Mások előtt senki sem szereti bevallani, ha fél, ha szorong, ha félszeg, ha letargikus, ha reménytelen, ha bizonytalan, ha elkeseredett, ha kihívóan kacér, ha magányos, ha csüggedt, ha kéjvágó, ha hiú vagy éppen talpnyaló. Nem büszkélkedünk alázatossággunkkal, könyörgésünkkel, imádságunkkal, aggodalmainkkal, de nagyravágyásunkkal, képmutatásunkkal, önteltségünkkel sem. Emberek vagyunk, mindezek bennünk lakoznak, esendő lényünkől fakadnak. De éppen esendőségünk felismerése és elfogadása emberségünk egyik legfontosabb vonása. Fischer nagyon alaposan ismeri az emberi lélek rezduléseit, érzéseinek árnyalatait, és vallja, hogy a heroizáló idealizálás helyett ezek plasztikai megfogalmazása a szobrász feladata. Nem felemeli a szemléltőt, nem állít elé dicsőséges vagy tragikus hősöket, hanem lelkiileg pőrre vetkőzteti. Nem véletlen, hogy figurái ruhátlanok. A ruha eltakar, a szobrász célja pedig a leleplezés. Ennek folyamatában a művész kegyetlen. Sem tréfát, sem irgalmat nem ismer, amikor az adott gyarlóságot szoborba foglalja. A figyelmes szemléltőben alkotásai kíméletlenül célba találnak, mert róla szólnak, s mélyen érintik. Talán nem mindegyik egyformán, de összességüket tekintve mindenképpen. Csak miután célba talált, vált hangnemet a művész. Leleplez, feltár, hangsúlyoz, karikíroz, s csak ezek után mosolyodik el. Nem a gyengeségek elítélése, megbélyegzése a célja. Nem az önbizalmat akarja szilánkokra zúzni. Az ember-lét emocionális szektorának fragmentumait gyűjti gondosan össze, hogy az elemzést követően minél teljesebb képet rajzolhasson az egésze-ről. A megbocsátó humor azonban, amelyet alakjai hordoznak, csak a katarzis első fázisának megélése után vehető észre. Miután nyilai eltalálták, esetleg itt-ott meg is sebeztek, a néző rá fog jönni, hogy mégsem kizárólag feléje lőtte ki őket. Nem ellene, érte szól. Tükröt tart elé: ember, ilyen vagy. Tökéletlen, esendő, érzelmeid hullámain hányódó, mégis szeretni való. Éppen azt mondja el az emberről, amit mai társadalmunk elhallgatni igyekszik, és ez eredményezi relevanciáját. A boncolást követően a művész levonja a tanulságot, általánosít, éreztetve, hogy az elmondottak alól egyikünk sem vonhatja ki magát, még önnönmaga sem.

Fischer György: Dél előtt

Fischer alkotásainak címe többnyire áttételesen hordozza az adott érzést. Úgy is mondhatnánk, félrevezető. Szívesen használ mitológiai vagy irodalmi utalásokat (*Sziszüphosz, Léda, Minotaurusz, Izolda*), ilyenkor az adott fiktív személy karakterének egyetlen aspektusát ragadja ki. Jellemző módon más esetekben sem az emócióra magára, hanem hordozójára utal (*Öreg, Hídember, Csóró*). Nincs különbség, valamennyi mosolyogni valóan esetlen és kegyetlenül őszinte. Ebből az következik, hogy a művész leegyszerűsítve látja az embert, egyetlen fő vonás hordozójaként, noha paradox módon nála jobban kevesen ismerik összetett voltát és gazdagságát. Az egészben látja a részt, a részben az egészet. Szobrászatának ez az alapvető kulcsa, s ennek felfedezése révén egyéni és közös vonásainkat is jobban megérthetjük.

Fischer György mindemellett nem csupán szuggesztív erejű szobrászművész, hanem kiváló művészetpedagógus is volt, a zalaegerszegi

Ady Endre iskola idén a 25. jubileumát ünneplő művészeti gimnáziumi tagozatának megálmodója és megszervezője, aki évtizedeken keresztül eredményesen oktatta és mentorálta a művészetre fogékony fiatalokat. Hatvan évvel ezelőtt született, és immár négy éve nem lehet közöttünk. A Göcseji Múzeum október 14. – november 12. között kisplasztikáiból és grafikáiból, valamint felesége és alkotótársa, Németh Klára festőművész, leánya, a Derkovits-ösztöndíjas Fischer Judit festőművész, és fia, Fischer Bence építőművész néhány alkotásából rendezett emlékkiállítás a tiszteletére. A tárlaton a művész jól ismert munkái mellett több, a közönség elé még nem került alkotás is bemutatásra került, közöttük öt, a művész által még csupán viaszba mintázott, ki még nem öntött, pompás kis modell is. A karakteres anyagon végigtekintve megerősödik bennünk az érzés: angyal szállt el felettünk...

Petró János

Elgurult a pöttyös

(A *nép ellensége* a szegedi Kisszínházban)

„...annyira szeretem szülővárosomat, hogy inkább romokban, mint hazugságok virágjában lássam!”

A népgyűlésen elszabadulnak az indulatok. Dr. Stockmann városi főorvos szólni kíván. Az addigra feltüzelt, leitatott polgárság nem hallgat rá, nekik nem kell az igazság. Mit gondol ez a Stockmann, összehazudott vádakkal el tudja mozdítani a város polgármesterét? Azt hiszi, hogy a kinyomtatott bizonyíték a kezében elég a polgármester üres szavaival szemben? Igen, azt hiszi. Naivságának büntetése, hogy megvonják tőle a szót, kimondják, hogy ő a nép ellensége, áruló, büntetése kiközösítés. De ne rohanjunk ennyire előre!

Mindenekelőtt beszéljünk egy keveset Ibsenről és legritkábban játszott darabjáról! A világ, és azon belül az emberi társadalom lassú folyamának ékes bizonyítéka Ibsen darabja, hogy a történet maga nem válhatott a múlt szégyellnivaló emlékévé. Pedig eltelt mintegy 140 esztendő, forradalmak és világháborúk józanították ki a föld népességét. Vagy mégse? Az 1882-es bemutató felkavarta a csendes és hűvös Norvégiát, mai szóhasználatával élve: árkot ásott két világnézet között. Az 1891-es magyarországi bemutató sorsa sem volt különb, látványosan megbukott. Valahol ez érthető és megmagyarázható is, hiszen egyik politikai derékhad se tudja nyugodtan végignézni úgy, hogy az ujjal mutogatás közben kicsit azért magára ne ismerne. Sokkal egyszerűbb színházigazgatók fiókjába zárni a kéziratot. Magyarországon cirka nyolc évtizedig tudták elrejtetni a „nép” elől ezek a fiókok *A nép ellenségét*. A népi demokráciában mindezt nyugodtan lehetett úgy is nézni, illetve úgy kellett

nézni, hogy ez a Nyugat, ebből nem kérünk mi. Persze, nem így történt, csavaros gondolkodású magyarok vagyunk, Szinetár rendezése tükröt állított az új gazdasági mechanizmus megnyitotta korrump szabadság zsírfján hízó népvezetőknek, még az '56-os eseményekre is visszautalt, finoman és elegánsan. Milyen nagyszerű az a dráma, melynek előadására beülhet a pártvezető és az esztergályos is, ravaszul összekacsintva, tudjuk mi jól, miről is van szó, hogy aztán a színházjegyeket beragasszák a brigádnaplóba. Drága jó Henrik Ibsen, a lázadó forradalmár pedig ismét foroghat sírjában, hát nem pont erre gondolt, amikor darabját megírta... A drámát 1950-ben Arthur Miller is megszellőztette kicsit, átírva, átdolgozva. Erre a tényre csak annyiban térünk ki, hogy a szegedi előadás elsősorban ezt a szöveget használta, plakátján három szerzőt megnevezve: Henrik Ibsent, Arthur Millert és B.-t, azaz a rendezőt magát, Bodolayt. Bodolay Géza darabválasztása bátor vállalkozás, nem lehet jól kijönni belőle. Nálunk a színház politikafüggő, a pénzek és támogatások elbírálói nem szeretik a direkt kritikát. És mivel politika és ember viszonyában az ember a gyenge pont, a politika mindent felülír. Ebben a darabban és magában a szegedi előadásban nem lehet konkrétan ráismerni a kishazánkat mélyen kettévágó árok egyik oldalára sem. Pont ez okozza a veszélyt és a bizonytalanságot. A végére, 8-10 előadás után, maga a rendező válhat a nép ellenségévé, a darabot leveszik, mehet vissza a fiókokba. Különösen igaz lehet ez Szegedre, ahol a rendszerváltás óta a kultúra a mérleg nyelve a közgyűlésben, magára valamit is adó politikai csoportosulás már maga alá gyűrte azt négy évre, vagy hosszabb időszakra. Intelligens egyetemi népek vagyunk mi itt a Tisza partján, ellenségeket is minimum doktorok közül vagyunk hajlandóak választani.

E rövidke kitérő után térjünk vissza a színpadra, a történet elejére. Dr. Stockmann Tamás családja már-már tökéletes, szerető felesége várja haza esténként, barátai újságírók, városi emberek, bátyja a város polgármestere, apósa nyugalmazott városi tanácsnok. Sínen van az élete, mintahogyan a kisváros sorsa is sínen van, a fürdő hosszú évtizedekre biztos jólétet ígér, ráadásul az azt irányító részvénytársaság igazgatótanácsa majd mindenkinek hullat kisebb-nagyobb morzsákat. Mi bajunk lehetne? – szokta mondani barátom, aki félva-kon egy tolókosiban éli életét. A baj viszont már ott lapul Stockmann doktor zsebében. Az elmúlt nyáron több furcsa bőrbetegség jelentkezett a városba látogató betegek körében. A doktor megvizsgálta a vizet laboratóriumában és gyanúja beigazolódnak. Az építők, a városi vezetők hanyagsága és pénzéhsége miatt a fürdőt ellátó csőrendszert nem elég mélyre építették, a víz szennyezett és az is lesz mindig. Ergo a vezetékeket újra kell építeni, a város vezetését szembe kell állítani saját alkalmatlanságával. Dr. Stockmann erős, erősek

a barátai, újságírók, nyomdatulajdonosok, nekimegy saját testvéreinek, zászlajára a szent és sérthetetlen igazságot tűzve. Ám ahogyan lenni szokott, az egyéni és a közérdekek mentén az egyén korrumpálódik, a közérdek mögé bújva feladja lelkiismeretét. Vagyis a doktor egyik napról a másikra légüres térben találja magát, kihátrálnak „barátai”, testvére lesz a legádázabb ellensége. Mivel leleplező írása nem jelenthet meg, népgyűlést hív össze – ő ártatlan és romlatlan demokrácia –

, melyet ellene fordítanak ellenségei. Mintha csak a tv előtt ülnék és kapcsolgatnék egyik híradóról a másikra. A népgyűlés végét már ismerjük. Stockmann kiközösített, ablakain téglákat hajítanak be. Már a költőzéken gondolkozik, mikor kiderül: apósa felvásárolta a vita miatt elértéktelenedett részvényeket, tulajdonképpen Dr. Stockmann családja lett a városi fürdő tulajdonosa. Az öcs, az ellenség még egyszer utoljára színre lép, vizionálva, hogy testvére mindezt előre megtervezte, most ő vádol és perre megy. Ördögi kör, lemoshatatlan vád. És ennek tisztázásában már Bodolay se hajlandó segíteni. Ott hagy minket a nézőtéren, oldjuk ezt meg magunk. Ő már megmutatta, amit lehetett. És tulajdonképpen igaza van, ez nem az ő problémája.

Bodolay rendezése láthatóan megpróbálja a nézőt beemelni az előadásba, szeretné, ha inkább résztvevője lenne, mint szemlélője. De sajnos, ehhez a koncepcióhoz még a szegedi Kisszínház is túl nagy. Nem ez a rendező első munkája, amikor így érzek. A díszlet egyszerű, szinte északián hűvös és személytelen. A nyitókép háttérül szolgáló hatalmas tükörfal a szereplők színrelépésekor felúszik, döntött mennyezet lesz belőle. Ettől azonban a nézőtérben ülők két különböző darabot látnak. Az első nyolc sor látja a színpadon és a tükör által kitágított térben játszódó eseményeket, aki hátrébb és feljebb ül, az viszont csak a színpadot. (Tükör által homályosan – elnézést.) Én a második csoportot képviseltem, zavaró csak annyiban volt, hogy nem tudhattam meg, csak sejthettem, mit láthatnak a szerencsések. A színpadon egy hosszú asztal, néhány szék és egy fogas árválkodik, az eseményekhez ez is bőven sok. A nézőtérrel párhuzamosan elhelyezett asztal-variáció Dr. Stockmann lakása, a székekkel és a fogassal, mint egy barikád vágja el az utat, aki a túlódon van, az még a jót szolgálja. Látszólag. A kabáttal és kalapokkal terhelt fogas a színpad elején elég szerencsétlen helyen van. A tükör

által megkülönböztetett első nyolc sor bal széle emiatt kegyvesztett állapotba kerül, nem láthatja egyetlen színész belépőjét sem, valamint a Stockmann rezidencia hátsó udvarán iszogató újságírók jelenetét is csak 80 %-ban élvezheti. A tér síkban lezárása bizonyára nem ér meg ennyi veszteséget. Az asztal 180 fokos elfordításával a helyi néplap szerkesztőségében vagyunk. Majd az asztal is kikerül, a népgyűlésre teljesen letisztított a tér, zavaróan szocreál, mint a Taps-tér Csíkszeredán. És az események is hasonlóan nyomasztóak, a demokrácia megcsúfolása, a „közakarat” elnyomó hatalma az egyén igazsága felett. Bodolay érezhetően bevonná a közönséget a szavazósdiba, de a nyugdíjas korú bérlettulajdonosokat nem könnyű táncba vinni. Sőt lehetetlen. Mire visszajutunk a doktor szétvert lakásába, a rend is oda, mindenki szaladgálhat, ahol csak akar. Dr. Stockmann egyedül maradt. Gondolja a néző, a rendező azonban nem osztja ezt a nézetet. Itt jön az elbizonytalanító csavar a történetben, a részvény mutyi. A vesztesekből hirtelen nyertesek lesznek, a nyertesekből pedig vesztesek. Jöhet a városi középvezetők, újságírók, vállalkozók sokadik páforgulása. Ugye mennyire ismerős?

A szereposztásról csak annyit, ezen az estén mindenki hiteles volt. Bár én, mint néző nagyon szeretném már, ha Szegeden valaki Jakab Tamást nem Jakab Tamásnak rendezné meg, mert így ez borzasztóan szűk skatulya. Másrészt egy ilyen szövegcentrikus, ámde kimondottan nem kiabálós darabban nem szabadna a szereplőket a színpadnak háttal beszéltetni, főleg Aslaksen laptulajdonost nem, aki szerepénél fogva amúgy is alamuszi, törleszkedő és halk szavú. Sorbán Csabáról jól lerí az igazságba vetett hit naivsága, szerepében végig benne van, akárcsak Borovics Tamás a polgármesterében. Ugye, hányan ismerünk ehhez hasonló polgármestereket. Már-már majdnem „szeretjük” ezért. Nem tudom, a pöttyös labda ötlete mikor villanhatott be, de talán az idei szezon legjobb gag-je. Gidró Katalin játéka megbízható, de semmivel sem több, a falnak fejfel menő férj mellett álló asszony kicsit lehetne erősebb, karakteresebb is. Az újságíró urak is hozzák az elvártat. Pataki Ferenc szerethető lázadó, akiben még ott van valami a lángból, de sajnos ez a láng gyorsan kihuny. Szívós László rovatvezetője viszont mintapéldány. Ő gyárilag ott áll mindenki mellett, nem szól nagyot, nem is hibázhat. Tökéletes, mehet is a valóvilágba. A legvegytisztább Gömöri Krisztián játéka, az ember már az első színpadra lépésekor jól képen törölné, hogy ne kelljen végignézni azt, amit éppen eleget láthatunk magunk körül.

Hogy hol játszódik mindez, talán mindegy is lehetne. Bárhol a világban, bárhol árkoktól szétszaggatott kishazánkban. Bodolay a demokrácia ámokfutásából azonban mesterien húzza vissza az előadást. Brahms zenéje, a Tisza partján megbújó, lábakon álló üdülő képe, a gyerekversek lehetnének akár utalások is, de inkább kicsit lassítják az események rohanását. A felvonás végén hátrafelé haladva zenélő tubás, a színpadot hátrafelé elhagyó szereplők, mintegy azt sugallják, ez az a pillanat, amikor még minden visszafordítható. De sajnos nem. A politika száznegyven év alatt mit sem változott, *A nép ellensége* ismét futott egy kört. Csodák pedig nincsenek.

Behunyom a szemem, „elképzelt” városom képviselőtestülete a színházban ül. *A nép ellensége* a színpadon, a mennyezet tükrében ki-ki láthatja önmagát. Vagy a másikat? Mert kit érdekel önmaga? Az ott éppen a fürdővel mutyizik, milliárd számra szórja az adóforintokat, a másik a sokadik műfüves pályán fogadja a megszokott vállvergetéseket. A polgár, aki a torony alá küldte őket, éppen aprót számolva botorkál, hátha jut erre a hétre is csirkefarhát. A sarkon kanyarodó állami Skoda kivételesen lassít és megáll. A zebrán a rövidnadrágos polgármester pöttyös labdát pattogtatva ugrál át. A kép kitégult. Ott labdázik közterületeken az egész boldog város. Az utcák felett gyermekhangon felhangzik a *Reménytelenül*.

Szemes Béla

Sikeres magyar musical bemutatója a Hevesi Sándor Színházban

(Dés László – Geszti Péter – Békés Pál *A dzsungel könyve* című darabjáról)

Rudyard Kipling, elismert angol író – a XIX. századvégen *A dzsungel könyve* címen megjelent –, különleges közegben játszódó, sajátos szereplőket felvonultató, mesei elemekre épített novelláinak gyűjteményéből 1996-ban írt hungaricumnak minősülő darabot Dés László zeneszerző, Geszti Péter dalszövegíró és az összekötő nyelvi egységeket megformáló Békés Pál.

A magyar alkotói triumvirátus zenés játéka nem csupán címében maradt következetes Kipling rövid elbeszélésekre tagolódó kötetéhez, de a színpadi adaptáció zenei effektusokkal kiegészített szöveggönyve, dramaturgiai kivitelezése – jelenetekre tagolt kompozíciójában, tartalmában (a helyszín, a cselekmény és kulcsszereplők azonossága) – az eredeti mű specifikumait foglalja magában. A *dzsungel könyve* című zenés darab olyan bensőséges világot teremt, amelyben az állatmesék meghatározó sajátosságainak (a cselekmény földrajzilag valósa-

gos közege, az állatok antropomorf tulajdonságai, beszédképességük, morális tanulságokat magukban hordozó cselekedeteik) hatásértéke erőteljesen érvényesül.

A keretes szerkezetű (az emberek fohásza a nyitó- és zárójelenetben) történet központi szereplője Maugli, az árva gyermekember, akit a dzsungelben – Sir Kán, a tigris (saját zsákmányának/tulajdonának tekintti) akaratával szembeszegülve –, Akelának, a csapat vezérének ajánlására, a farkasok közössége befogad. Nevelését a bölcs öreg medve, Balu vállalja, aki nem csupán a dzsungel „tökéletes és örök” törvényeit, a mindennapok kihívásaira történő válaszadás praktikumát tanítja meg a gyermeknek, hanem a szeretet filozófiájára épülő szigorú pedagógiai elvei alapján annak egész személyiségét formálja. A cselekmény előre menetelével azonban mindkét jötevőjét elveszíti: a megvényt Balu az élettől búcsúzik, Akela elszalasztja a vadászzsákmányt, ezért le kell köszönnie a vezér tisztségéről. Maugli támogatóinak talán legmarkánsabb figurája Bagira, a fekete párduc. Kapcsolatuk időben is a legkiterjedtebb: a farkasok gyűlésén kitartóan (egy kövér bika felajánlásával) támogatja a gyermek befogadását; féltő gondoskodással áll mellette a veszélyesnek ítélt helyzetekben (érte meg a majmok táborába, megvédi Buldeó halálos fenyegetésétől); miután Maugli teljesítette dzsungelbeli küldetését, őszintén szembesíti a valósággal: „Ha van gyűlés, akkor máshol van. Ha van csapat, akkor sem a tiéd már Maugli. Én sem szeretnék elveszíteni, de hát oly mindegy, hogy mit szeretnék. Menj, a tiedhez. Te nem idevaló vagy. Te idegen vagy.” Záró dialógusukban a számvetés igényével összegzi kettejük kapcsolatát: „Félmaroknyi kölyök voltál, amikor megváltottalak, és lám mi lett belőled... A Dzsungel ura. a magad ura. Férfi. Én úgy szeretlek téged, ahogyan nem fog soha senki.”

A darabban végig jelen lévő, legfőbb konfliktus Maugli és Sir Kán közötti viszonyban realizálódik, akiknek a másik fizikai megsemmisítését célul tűző ellentétét, a vadon „mágikus erővel” rendelkező figurája, Ká, a kígyó sem képes feloldani. Végletekig fokozódott küzdelmük lezárásaként a „Tigris Éjszakáján”, a felnőtt férfivá érett „dzsungelember” elpusztítja a vadon egykor legyőzhetetlen fejedelmét. Hősies cselekedete – birtokolja ugyan a tigris bőrét, a dzsungel

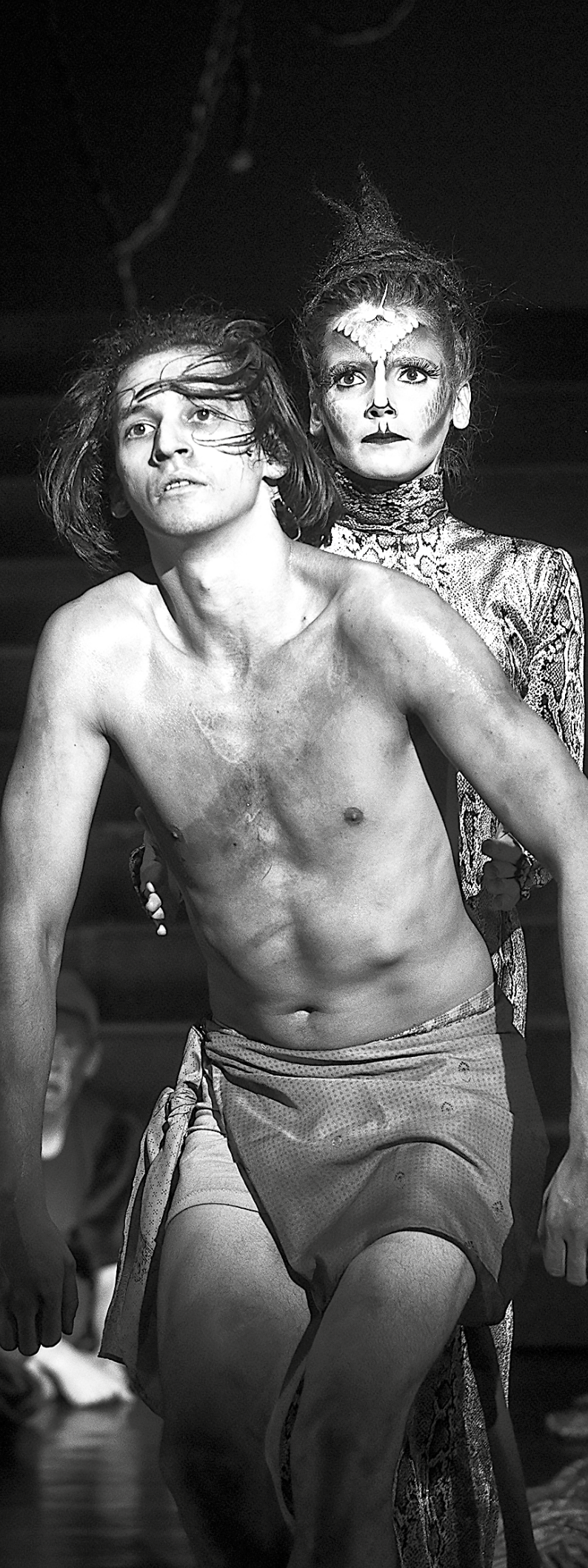
ura rangot – azonban csupán magabiztosságát erősíti, addigi környezetétől meg kell válnia.

A *dzsungel könyve* című musicalben az emberi formált állatfigurák mellett – a főhős személyén kívül, ám sorsához kötődve –, elsősorban Tuna (a lánnyal való véletlen találkozása érzelmi síkra terelődik) és Buldeó (akivel a tigris elejtése okán konfliktusba keveredik) alakjában megjelenik a konkrét emberi világ is. Maugli, csalódottságát és keserűségét – a darab legfőbb üzenetére utaló érvényességgel – a fegyverétől megfosztott Buldeóval folytatott pesszimista felhangú dialógusában fogalmazza meg: „Most lettem ember. És szégyellem magam. Megveszem Túnát száz aranyért. Itt van Sir Kán bőre. Én úgy akartam élni, mint ti. Én ember akartam lenni! Miért nem hagyttátok? A farkasok közt ember, az emberek közt farkas... Akkor mi vagyok én? Jól mondta Bagira. A végén egyedül kell megbirkóznod mindennel. A végén magadra maradsz.”

Az angol író művét Dés – Geszti – Békés feldolgozásában az elmúlt két évtizedben több hazai színtársulat – köztük az 1997/98-as évadban (Szegvári Menyhért rendezésében; Maugli szerepét Hertelendy Attila alakította) az egerszegi teátrum is – sikerrel mutatta be.

A magyar szerzőknek a műfaj sajátosságait ötvöző, kitűnően megírt szövegkönyve önmagában értékes alkotás, amely a színpad formanyelvére adaptálva igazi színházi élményt jelent.

A Hevesi Sándor Színház idei évadában Bal József állította színpadra Maugli történetét. A rendező koncepciója valamennyi elemében igazodott az írott szöveghez: az egyes jelenetek önálló szerkezeti egységét megtartva, ugyanakkor a történet egészének alárendelve, Békés Pál „összekötő” prózai szövegének; Geszti Péter változatos tartalmú, nyelvi leleményességet tükröző dalszövegeinek (A befogadás dala, Egy majomban örlünk /Monkey funky/, Ká bűvölő dala, Amíg őriz a szemed, Mit ér a farkas?, Kegyelet egylet, Bagira dala,...); Dés László kitűnő muzsikájának hatását kihasználva, pergő ritmúsú, színvonalas előadással ajándékozta meg a nézőt. Külön említést érdemelnek a dzsungel szövevényes miliójét idéző, időnként „mozgó” – ugyancsak Bal József ötletei alapján készült –, a mesés történethez illeszkedő, látványos díszletelemek; valamint a Földi Andrea „meg-

álmodta”, a szereplők státuszára utaló, az időtlenség érzetét keltő színes jelmezek. A bemutató sikerének elengedhetetlen tényezőjeként hatott Ladányi Andrea kiváló, kivitelezésében hibátlan, a rendezői elképzeléssel harmonizáló koreográfiája.

Maugli figuráját váltott szereposztásban Barsi Márton, illetve Ticz András egyetemi hallgató keltette életre. Ticz András – alakításában láttuk a darabot – minden vonásában a vadonban nevelkedett ember hiteles karakterével ajándékozta meg a nézőt. Farkas Ignác Akela szerepében egyszerre tudta a vezéregyéniség és a hatalmát vesztett „főnök” kettősségét megjeleníteni. Bellus Attilának – a bölcs öreg, Balu alakját megtestesítve – elhittük, hogy a nevelés nagymestere, emellett bőséges élettapasztalatával mindent tud a dzsungel íratlan törvényeiről. Bagira, a fekete párduc figuráját megkérdőjelezhetetlen profizmussal Pap Lujza játszotta el. Szakály Aurél Sir Kánja – pusztulása ellenére –, „modern hangszerelésben”, a vadon örökös fejedelmének erejét és magabiztosságát igyekezett elhittetni a nézővel. Kátai Kinga (Ká, a kígyó), Hertelendy Attila (Csil, a keselyű) a tőlük megszokott kidolgozottsággal formálták meg a dzsungel világának két sajátos élőlényét. Az emberi tulajdonságok néhány (negatív és pozitív) szegmensével Urhász Gábor László (Buldeo, a vadászok vezetője) és Schmidt Sára (Túna) szerepükkel azonosuló játékkában szembesülhettünk. A hivatásos színészek színpadi teljesítményét dicséretesen egészítette ki a gyermekszereplők megilletődéstől mentes, felszabadult közreműködése.

A dzsungel könyve című magyar musical egerszegi bemutatója a mesei eseménytörténettel és az „élet kulcsfontosságú kérdéseinek felvetésével” szembeállítja a nézőt. A zenés játékot komplex színpadi műfajként (prózai szöveg, zenei betétek, színpadi mozgás egységének megteremtése, színvonalának egyenrangúsága) értelmező rendezői koncepció, a kivitelezés szakmai igényességével egyetemben ismételten bizonyossá tette, hogy a musical keretei között is lehetséges maradandó értéket, valós színházi élményt teremteni.

Király László

Zenével összeforrt élet – Visszatekintés négy tételben

I.

Mindig is érzékeny voltam a zenére. Édesapám otthon zongorát tanított. Családi történet, hogy még kisgyermek voltam, apám a Bartók *Mikrokozmoszt* zongorázta és én a kiságyban fölkapaszzkodtam és azt mondtam: még, még... akartam hallgatni még tovább.

Zeneszerző nem lesz az ember, hanem annak születik. Amikor megnyílt a zeneiskola, olyan hétéves lehettem és úgy mentem felvételizni oda, hogy a saját szerzeményeimet zongoráztam. Két évig hegedültem is párhuzamosan a zongorával, de a kéztartást nem tudtam megszokni, megszeretni. Zongoraművész meg nem akartam lenni. Természetesen gyermekkoromban úgy gondoltam, hogy zeneszerző, zongoraművész, karmester leszek, mint Dohnányi Ernő, de édesapám, aki nem nagyon hitt abban, hogy a Konzervatóriumba felvesznek zeneszerzés szakra, az javasolta, mégis tanuljak meg játszani egy másik hangszeren. Valami olyan hangszeren, ami ritka, és ennél fogva keresett. Tanuljak bölgőzni. Sikerült olyan szintre eljutnom, hogy a Budapesti Bartók Béla Konzervatóriumba bölgő szakra vettek fel.

Volt egy zeneszerzés tanárom, úgy hívták Huzella Elek. Szinte mindenki számára ismeretlen volt, mert klerikális reakciónak volt minősítve, francia orientációjú volt, a magyar zenei élet pedig osztrák-német irányultságú. Huzella Elek volt az első olyan ember az életemben, akire fel tudtam nézni. Ő egy univerzális képességű bölcsész-doktor volt, a zeneszerzés diplomája mellett. A doktori disszertációját Debussyről írta. Fantasztikusan széles látókörű, humánus, csodálatosan kedves ember volt. Nagyon halkán beszélt, ezért rendkívül figyelni kellett, hogy megértsük a mondatait. Sajnos súlyos beteg lett és korán elment...

A következő másfél évben vergődtem a konziban, mert egy olyan valaki tanított, aki nem volt zeneszerző igazából, és tulajdonképpen összhangzattant tanított, azt se valami jól. Úgy mentem neki a főiskolának, hogy még az érettségit sem sikerült letennem, de Farkas Ferenc azt monda a felvételin, hogy a maga zeneszerzői invenciója még sokat fog fejlődni, érettségizen le és jövőre várjuk vissza. Akkor az érettségiig a Postás Zenekarban játszottam, ami egy kiváló zenekar volt. Olyanok vezényeltek, mint Lehel György, Fehér György, Lukács Miklós, aki akkor az Operaház igazgatója volt. A tanulás mellett nagyon fárasztó volt a napi két próba, és volt olyan, hogy délelőtt próba, délután próba, este koncert.

Kodály kötelezte minden zeneszerzés növendékét, hogy tanuljon

meg egy zenekari hangszeren, ami nagyon hasznos, mert az ember alulról hallja fölfelé az egész zenekart, hogy ki mit játszik. Ez egy zeneszerzőnek nagyon fontos, hogy a zenekari gondolkodásmódja fejlődjön. Nagyon sokat köszönhetek Balassa Sándornak, akivel úgy találkoztam, hogy Kassák-requiemjének bemutatója után odamentem hozzá egy kottával – dedikálja nekem. Megkérdezte, mivel foglalkozom. Zeneszerzéssel – válaszoltam. Nem-sokára megyek felvételizni. Az Ő tanára volt Szervánszky Endre és szólt neki, hogy figyeljen rám. Egy év után leérettségiztem és felvételiztem zeneszerzés szakra. Egyből a második évfolyamba vettek fel, mert az első év – vendégként bejártam az órákra – anyagát már ismertem. Egy rendkívül inspiratív közegbe kerültem, robbanásszerűen sajátítottam el az ismeretanyagot. Kivettem a kottákat a könyvtárból, esténként pedig ott ültem a Zeneakadémián és hallgattam a zenekari koncerteket. Eleddig csak két sort tudtam olvasni a kottából, most viszont meg kellett tanulni követni a többi hangszert is, a rengeteg szólammal együtt. Irigyeltem is a zeneakadémistákat, akik könnyedén követték, hol tart a zenekar.

II.

Balassa Sándorhoz kerültem és bár nyugdíjas korú lett, még engem és a kollégámat végigvitt, ami jó volt, mert többet tudott foglalkozni velünk, mint egy hat fős osztállyal. Egy héten egyszer tartott órát, aztán megpakolt minket feladattal. Elkezdtük Palestrinával, az énekes ellenpontot, aztán jött a Bach-ellenpont, a kétszólamú, háromszólamú invenció, aztán a fuga. Közben pedig a rondó. A formákat is kellett tanulni: a francia rondót, a bécsi klasszikus menüettet, kis rondót, nagy rondót, szonatinát, szonátát. Gyakorlatilag bejártuk a XIX. századi zeneirodalom klasszikusait. Ami számon kérhető és tanítható, az Beethovenig vagy Schubertig van. Ott pontos szabályok vannak, ott nem lehet mást csinálni, mert akkor már nem az.

Nekünk nem is Bartók volt a modern zene – Bartók már klasszikus volt. A modern zene Boulez, Stockhausen, Ligeti, Xenakis volt. Mi ezeket igyekeztük figyelemmel kísélni, de akkor még nagyon nehéz volt, mert Magyarországon legfeljebb kották voltak, de hangzóanyag nagyon kevés volt – gyakorlatilag semmi. A kortárs nyugati zenét nem lehetett kapni, ezért kijártunk Lengyelországba a Varsói Őszre, ahol igyekeztünk behozni azt a lemaradást, amit 45-től rájuk (is) erőltetett a szocialista kultúr-

politika. Ott is betiltottak minden nyugati kortárs zenei törekvést. Érdekes, hogy nem csak a legújabbakat, hanem Sztravinszkijt és Arthur Honeggert is, mert burzsoá imperialista dekadens zenének tartották. Mint ahogy Magyarországon is.

Nem kellett sok, hogy még Bartók Béla néhány művét is betiltsák. Mihály András írt egy cikket 1948-ban, hogy Bartóknak a középső korszaka egy burzsoá, dekadens elhajlás, idegen a néplélektől, így aztán Bartók középső korszakát betiltották. 1956-ig Bartóknak ezeket a műveit nem játszották. Az *I. zongoraversenytől A csodálatos mandarinig* mind be volt tiltva. Csak az egészen fiatalkori művei és a késői művei, a *Divertimento*, a *III. zongoraverseny*, meg a *Concerto* mehettek. Ha jól emlékszem, 1956. október 22-én adta elő Cziffra György a *II. zongoraversenyt*, és hatalmas siker volt.

Kroó György *A magyar zeneszerzés 25 éve* című könyvében leírja, hogy felnőtt egy nemzedék, akiknek a zenei műveltségéből kikapcsolták Richard Strausst, Richard Wagnert és a XX. századi mestereket. A zeneszerző hallgatók sem tudták, hogy mi zajlik nyugaton.

Az én mesterem, Szervánszky Endre volt, aki megtörte azt a szocreál gűgyögést, ami addig folyt zeneszerzés címen. Ő volt az első, aki Anton Webern útját követve – a bécsi iskola három nagy mestere: Schönberg, Webern és Alban Berg – kezdte el tanulmányozni a kortárs kottákat. Anton Webern volt az, aki nagyon kevés hangból építkezett. Van ugye 12 hang, azt szépen felírta, és ha egy hangot felhasznált, akkor kihúzta a sorból. Nagyon gyorsan elfogytak a hangok, így hát elég rövidek voltak a darabjai. Szervánszky azt gondolta, ezen az úton kell továbbmenni. Nagyon jó zeneszerző volt, de Kodály árnyékában élt.

Közbevetőleg, a magyar zenei élet körülbelül 1920-ig követte, hogy mi történik a világban.

A Verdi-operákat rögtön eljátszották nálunk is a bemutatását követő évben, volt olyan Brahms-mű, aminek Budapesten volt a bemutatója. Ebben a korban abszolút együttműködtünk a világ zeneirodalmával. A Horthy-rendszer nagyon konzervatív, bezárkózó volt és már nem követte a világ, vagy ha tetszik, Európa zenei életét. Nem játszották Schönberget, Hindemithet és a bécsi iskolát. Sztravinszkij egyszer-kétszer eljött Budapestre, Bárdos Lajosnak köszönhetően.

A hivatalos szocialista kultúrpolitika hozzáállását a kortárs zeneszerzőkhöz a következő eset jól példázza. Révai József egyszer elment a zeneszerzők kongresszusára és azt mondta, hogy mi az iroda-

lomban elismerjük József Attilát és Adyt, de a szocialista realista irodalom számára Petőfit és Aranyt tartjuk követendőnek. Önök ezt fordítják le a zenére. Ez azt jelenti, hogy elismerik Bartókot és Kodályt, de Erkelt és Lisztet tartják követendőnek.

Szervánszky az 50-es években úgy érezte, hogy nem folytatható tovább az a poszt-kodályi stílus és akkor Webern nyomán elindult egy teljesen más úton. Megírta *Hat zenekari darabját* és ezekkel „rúgta be az ajtót”. Akkora tekintélye volt (a háború alatt zsidókat mentett, 1999-ben ki is tüntették a Világ Jámora címmel), hogy nem mertek hozzányúlni, még Rákosi sem.

A háború előtt illegális kommunista volt – naiv fiatalember volt és beszervezték. Komolyan hitte, hogy ez az eszmerendszer majd megváltoztatja a társadalmat. Amikor kiderült, hogy nem egészen így van, akkor már késő volt. 1950-ben nem lehetett kilépni az MKP-ból. A háború előtt Rajk sejtjében dolgozott együtt József Attilával. Ebédelni is együtt jártak az Ilkovic büfébe. Amikor József Attilát kirúgták a pártból, akkor ott „zokogott” Szervánszky. Ő meg vigasztalta: „ne sírjon, József úr, nem olyan nagy baj az”. József Attila akkor írta meg azt a versét, hogy „Talán dűdölj egy más mesét / fasiszta kommunizmusét”.

Én őhozzá kerültem elsőéves növendékként és két évig folyamatosan jártam is hozzá, de kapott egy agyvérzést. Nagyon lassan épült fel és akkortól föl jártunk a lakására a Nyúl utcába. Még befejeztük az évet és nem sokkal később meghalt.

Akkor átkerültünk Petrovics Emilhez – aki párhuzamosan már foglalkozott velünk –, nála diplomáztunk. Szervánszky nagyon különleges ember volt, sokat köszönhetek neki, de ő csak a stílusgyakorlatokra koncentrált, azokat maximálisan számon kérte, a saját zenémben nem szólt bele. Elvitte haza, alaposan áttanulmányozta és azt mondta: „uram, Ön így gondolja, akkor jó”.

Petrovics a saját művekbe is beleszólt. Például valaki hozott 3-4 ütemet, ő elkezdte vakarni a fejét, morgolódott – és szétverte az egészet. Ebből már nem lehetett új darabot csinálni, ha szerinte minden rossz benne. Tanulva a történetből, én soha nem vittem neki töredéket. Kis, rövid darabokat írtam, mint a *Tizenkét miniatűr*, az én első publikált darabom, ezt úgy vittem el, hogy az első tétel készen volt. Abba már alap-

vetően nem tudott belenyúlni, mert kész forma volt, viszont mondott nagyon jó dolgokat, szakmailag nagyon sokat adott.

III.

A főiskola után nem volt könnyű elindulni, de könnyebb volt, mint most. Mindenkinek voltak lehetőségei: lehetett csinálni kísérőzenét filmnek, rádióknak, színháznak, TV-nek és nagyon jól megfizették. Aztán mindez kezdett ritkulni, „lassulni” és a honorárium értéke jelentősen csökkent. Én nem láttam az utam, hogy mi lesz velem, de reménykeltő volt, hogy kaptam egy belga ösztöndíjat 10 hónapra. Ebből csak 8 hónapot sikerült kint töltenem, mert a Kulturális Kapcsolatok Intézetének nevezett BM-es intézmény – aminek az volt a feladata, hogy ellenőrizze és szabályozza a kulturális kapcsolatokat – ott tett keresztbe, ahol csak lehetett.

Az ösztöndíjam október 1-től szólt, de csak január közepén tudtam kimenni. Egyfolytában telefonálgattam és mindig volt indokuk a halasztásra. Egy hónap múlva közölték, szereztek befogadó nyilatkozatot a belga intézménytől, ahová megyek. Az ösztöndíjasoknak tavasszal megtartott tájékoztatón ez fel sem merült. Dühöngtem, hogy most szólnak, milyen papír kell még?! Karácsony előtt megjött a nyilatkozat és közölték, hogy január 1-el mehetek a genti egyetem elektronikus zenei stúdiójába. Akkor hittem benne, hogy az elektronikus zene, ami nem a hangok képzése, hanem elektronikus generálása, komoly jövő előtt áll. Aztán később kialakítottam az én zenei arcképcsarnokomat, akik számomra fontosak, követendőek. Az akkori legnagyobb nevek szép csendben elsüllyedtek – sehol sem játsszák őket. Stockhausen, ő volt a legnagyobb sztár, ötvenként meghatározta, hogy kell komponálni, vagy Pierre Boulez, az utolsó „mohikánja” a darmstadti iskolának, ma nem is játsszák. Kiderült, hogy a szeriális zene zsákutca.

IV.

Jött az alkotói válság. Ennek a rengeteg információnak a birtokában most mit csináljak, ki vagyok én, aki ehhez a sok mindenhez még hozzá tud tenni valamit. Le voltam bénulva, meg kellett keresnem saját magamat, a saját

hangomat. Kulcsélmény volt, hogy 1986-ban Durkó Zsolt, akire nagy szeretettel és hálával gondolok, szerzett nekem egy svájci ösztöndíjat. Hat hetet voltam egy kis faluban, és amikor hazajöttem, akkor megírtam a *Boswili kirándulások* című zenekari darabomat. Ekkor kezdtem magamra találni, kezdtem sejteni, hogy ki vagyok.

Most lefékeztem, mert a zenei élet egyszerűen nem veszi „föl” az elkészült műveket. Megszűnt a lemezkiadás, nincs a HUNGAROTON-ban kortárs zene, a rádió nem vesz fel új műveket, nincs lektorátus, koncert olyan kevés van, hogy észre sem veszik, hogy a világon vagyunk. Elfogyott a kortárs zene felvevő piaca. Mostanság olyan műveket írtam – az utolsó három évben – ami a zenén kívüli dologhoz kapcsolódik. Megkeresett egy Polner Zoltán nevű szegedi költő, azzal az ötlettel, hogy ő írt a kátyői áldozatok emlékére egy rekviemet és keressek neki hozzá zeneszerzőt. Én akkor már a következő nagy oratóriumomban gondolkodtam, nem tűnt elvállalhatónak. Mégis addig-addig gondolkodtam, miért én keressek zeneszerzőt, miért ne vállalnám el? Még Lengyelországban sem írt senki önálló művet a kátyői áldozatok emlékére, Penderecki *Lengyel requiem*-jében egy-két tételhez oda van írva, hogy a kátyői áldozatok emlékére. Ennyi.

Leültünk Zoltánnal és átbeszéltük a teendőket. Rög-

tön az elején mondtam, hogy ez nem lehet csak magyar szövegű. Egyrészt, ha requiem, akkor a latin liturgiát bele kell venni, azonkívül legalább egy lengyel nyelvű tétel legyen benne. Elżbieta Sobolewskát – egy nagyon kedves lengyel barátom – kértem meg, hogy küldjön nekem vagy sirató éneket, vagy lengyel irodalmat, ami a témához kötődik.

Elküldte Cyprian Norwidnak a *Gyászének* című művét, amit Bem emlékére írt. Így aztán bezárult a kör. Elkészült a darab. Szegeden volt a bemutatója és a lengyel nagykövet azt mondta, mindent meg fog tenni, hogy ez a mű Lengyelországban is megszólaljon. Nem sokkal később – a szövegíróval és a karmesterrel – a lengyel kormánytól megkaptuk a Lengyel Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjét.

Úgy érzem, hogy egy felívelő korszak előtt állok – megírtam a *Kátyői requiemet* és a *Mindszenty oratóriumot* –, ami optimizmusra ad okot.

Lejegyezte: **Pénzes Csaba**

Lap- és könyvbemutatók

Október 19-én Szegeden, a Somogyi-könyvtár Hangoskönyvtárában mutatta be elsőként az 5. számot Kaj Ádám főszerkesztő, Szemes Péter főmunkatárs, valamint Bene Zoltán rovatvezető, a szegedi összeállítás szerkesztője. A rendezvényen a népes közönség soraiban tiszteletét tette Ilia Mihály, a Tiszatáj egykori legendás főszerkesztője, valamint Bodolay Géza Jászai-díjas, érdemes művész rendező is. Az estet a lap-számban megjelent szegedi szerzők felolvasása színesítette.

November 4-én a lenti városi könyvtár vendége volt a megújult Pannon Tükör folyóirat. A szerkesztőséget Szemes Péter képviselte, aki az idei esztendő lapszámaint is bemutatta, míg Geresits Gizella, Kondákor Gyöngyi, Molnár Gábor, Soós József, Bence Lajos és Lackner László megjelent írásaikból olvastak fel. Az esten – melynek házigazdája Német Józsefné igazgató asszony volt – köszöntőt mondott Horváth László polgármester úr, közreműködtek a Nefelejcs Dalkör tagjai, illetve Szekeres Frigyesné és Bedő Lászlóné versmondók.

November 19-én, a XVI. Győri Könyvszalon keretében, a Kísfaludy Károly Könyvtárban került sor a megújult Pannon Tükör, valamint Tóth Imre és Szemes Péter legutóbbi köteteinek bemutatójára. A szerzőkkel, szerkesztőkkel Szalai Zsolt költő beszélgetett.

November 22-én az egerszegi közönség ismerkedhetett meg közelebbről az 5. számmal. Együttal bemutattuk Bene Zoltán legújabb könyvét, *Az érdemes, nemes Rózsasándor kalandjai* betyárpikareszket. A műből Bellus Attila színművész olvasott fel részletet. A rendezvénynek ezúttal is a Mimosa Lounge adott otthont.

Emlékkő avatás az esztergomi Babits-kutatók tiszteletére

2016. november 26-án, szombaton, avatták fel az esztergomi Babits Mihály Emlékház kertjében a Babits Mihály életét, esztergomi jelenlétét kutató irodalomtörténészek emlékkövét. Bánhidny László alpolgármester, valamint Prantner Ivett Rita és G. Tóth Franciska, a Babits Bizottság tagjai mondtak beszédet, Pifkó Szeres a hozzátartozók nevében köszönte meg az emlékkő felállítását. Müller László tanár az *Ősz és tavasz között* c. verssel emelte az ünnepet, Pálmai Árpád egyházzeneész pedig az *Amor Sanctus*-ból énekelt. Az alábbiakban G. Tóth Franciska ünnepi beszédét közöljük.

Meghatódva állunk e gyönyörű, süttői terméskő előtt, amelynek tervezése és kivitelezése is művészi szintűre sikerült! A Babits Mihály Emlékházba felvezető út mellett helyeztük el, azért, hogy a mindenkori látogatót, a költészet honába hazatérőket, pillanatnyi megállásra késztesse. Ez az emlékkő útbaigazítás mindannyiunk számára: a rajta lévő: ALAPKÖVEK, alapköveink. Példaképeink. Különös meghatódásunkat

csak fokozza, hogy a kőlapon a négy irodalomtörténész kézírását láthatjuk nevük fölött. Mintha égi szignójukkal, de már földi szavak nélkül, kísérnék a mai napot: Rendben, mehet! Felavathatjátok ezt az emlékkövet!

A terméskő egésze hangtalanul fejezi ki az alkotó ember létállapotát, küzdelmét. Az emlékkövet szemlélve szinte előttünk zajlik le az alkotás drámai folyamata, hogyan lesz a megmunkálatlan részből megmunkált felület. Ahogy egy írásmű esetében is, legyen az művészi vagy tudományos. A teremtés drámája és csendje honol mindkettő felett.

Dr. Bodri Ferenc (1931 - 2010) kiváló ismerője volt Babits esztergomi életének. Téglás Jánossal 1983-ban összeállították a *Babits és Esztergom* c. kötetet. Tüskés Tiborral és Cser Lászlóval pedig együtt szerkesztették meg a *Főhajtás Babits centenáriumán* c. kiadványt. Bodri Ferenc életének utolsó éveiben feldolgozta, minden tárgyi és szellemi tudását beletette a *Babits és Einczinger családok levelezésének* feldolgozásába. Egyedi hangú írásaival bevonja az olvasót a saját gondolkodásfolyamatába.

Dr. Szállási Árpád (1930 - 2012) orvostörténész professzor úr ugyanolyan szakmai rálátással kezelte a Babits-témát, ahogyan orvos- és tudománytörténeti témájú szakközzet, előadásait, szócikkeit írta meg. 2004-ben az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg a dr. Sipos Lajos professzor úr szerkesztette „...*kínok és álmok közt*” c. tanulmánykötet, amelyben kiemelt helyet kapott *Babits Mihály betegségei* címmel dr. Szállási Árpád fontos munkája is.

Dr. Pifkó Péter (1950 - 2013) írásaival, kifinomult művészi érzékével mintaadó tudós nekünk. Ő maga egyébként a Babits Mihály Emlékház korábbi irodalmi muzeológusa volt, és éppen egy 25 évvel ezelőtti ünnep alkalmával, Babits Mihály halálának 50. évfordulója kapcsán rendezte újra az Emlékház belső tereit.

Nagyfalusi Tibor (1937 - 2014) irodalomszervezői tevékenysége mellett életművében kiemelt helyen szerepelt Babits Mihály munkásságának, esztergomi éveinek kutatása. Nemcsak az *Esztergom és Vidékében* képviselte folyamatosan a Babits-ügyet, hanem a „*Műhelyből – emlékhely*” *Babits és esztergomi házának válságos évei (1933-1961)* című, 1983-ban megjelent tanulmányában. Mind az 1983-as, mind a 2008-as Babits Mihály Emlékév országos hatósugarú szervezése Nagyfalusi Tibor nevéhez köthető. Minőségi értékítéletei magas szintű irodalmi ízléséből és rendkívüli tudásából származnak.

Ez a terméskő természeténél fogva jelképe a maradandóságnak, de az irodalom és általa az egymást értés mindennapi stációjának is. Nemcsak alkotónak lenni nehéz, formát adni a gondolatnak, hanem olvasónak és befogadónak lenni sem könnyű. De jól olvasni annyit is tesz, mint a világot jól olvasni, jobban érteni, kicsinyességek nélkül. Jobban érteni és olvasni azt a nagy, isteni összefüggésrendszert, kódokat, jeleket, képeket, amelyekben mozgunk, élünk. Minden irodalomnak megnyert ember az egész társadalom javára megnyert ember. Pontosan erről szól Babits Mihály *Irodalmi nevelés* c. esszéje 1910-ből, amelyet fogarasi diákjainak írt. Ezért innen választotta Szabó Judit a „*Vir bonus dicendi peritus*” – „*Derék férfi jártas a szóban*” quintilianusi idézetet. A bölcs tanár szentenciája ez diáknak, felnőttek egyaránt.

E négy életpálya nagy gazdagsága Esztergomnak. Van mit mondanunk, van miből merítenünk, hosszú évekre. S feladatunk is van: hídnek lenni, összekötő erőnek lenni múlt és a jövő között. Szerencsés együttállás a mostani, amikor e mellett az ügy mellett a Város vezetése áll ki, és ad példát. Köszönöm Romanek Etelka Polgármester Asszonynak egész éves támogatását, jelenlétét, Bánhidny László Alpolgármester jelenlétét, Ambrus Regina kitartó és szeretetteljes támogató munkáját, a Babits Bizottság segítségét. A terméskövet György Levente véste, Szabó Judit és Szeder Balázs tervei alapján, kivitelezte a Süttöi Travertin Kft.

Babits Mihály szellemi órhelye körül évtizedek óta lelkes muzeológusok és a tudomány szakavatott képviselői is szorgoskodnak, hiteles forrásokat, alpműveket téve elénk. Az idei, 2016-os Babits Mihály Emlékév tiszteletteljes főhajtás a költő előtt, halálának 75. évfordulóján, amelynek maradandó emlékműve, ALAPKÖVE lesz a ma felavatott emlékkő – szeretett irodalomtörténészeink emlékére.

Szerzőinkről

Bekő Tamás (1976; Zalaegerszeg) segédlevéltáros
Bubits Tünde (1967; Zalaegerszeg) prózaíró
Csiba Erika (1989; Zalaegerszeg) művészettörténész
Dezső Márton (1983; Budapest) költő
Domokos Gyöngyi (1982; Pécs)
irodalomtudományi PhD hallgató
Erős Krisztina (1979; Zalaegerszeg) történész, levéltáros
Fa Ede (1935; Nagykanizsa) költő
Farkas Balázs (1987; Budapest) prózaíró
Ferenczfi János (1967; Vácegres) költő, prózaíró
Geresits Gizella (1942; Lenti) költő, tanulmányíró
Halmi Tamás (1975; Pécs) költő, prózaíró
Hász Róbert (1964; Szeged) prózaíró, szerkesztő
Jász Attila (1966; Budapest) költő, esszéíró, szerkesztő
Kecsmár Szilvia (1980; Szeged-Brüsszel)
irodalomtudományi PhD hallgató
Kerék Imre (1942; Sopron) költő, műfordító
Király László (1954; Budapest) zeneszerző, zenei szakíró
Kostyál László (1962; Zalaegerszeg) művészettörténész
Lackner László (1943; Zalaegerszeg) prózaíró
Lángi Péter (1942; Keszthely) költő, műfordító
Lukács Izabella (1996; Lovászi) költő
Márkus Ferenc (1931; Nagykanizsa) tanár, nyelvész
Molnár Gábor (1978; Lenti) költő
Molnár Krisztina Rita (1967; Telki) költő, prózaíró
Nagy Betti (1963; Zalaegerszeg) költő
P. Szabó Dénes (1985; Budapest) prózaíró
Pásztohy Panka (1977; Budapest) író, illusztrátor
Petró János (1958; Szeged) költő, prózaíró
Pécsi Györgyi (1958; Budapest) irodalomtörténész, kritikus
Pénzes Csaba (1959; Zalaegerszeg) író, rendező,
közművelődési szakember
Péter László (1926; Szeged) irodalomtörténész,
nyelvész, néprajzkutató
Pomogáts Béla (1934; Budapest) irodalomtörténész, kritikus
Pósa Zoltán (1948; Budapest) költő, prózaíró, kritikus
Sebestyén Péter (1967; Törökszentmiklós) költő
Soós József (1953; Lenti) költő
Szabó P. Katalin (1988; Budapest)
irodalomtudományi PhD hallgató
Szemes Béla (1955; Zalaegerszeg) színházkritikus
Szemes Péter (1979; Zalaegerszeg) irodalomtörténész, kritikus
Tanos Márton (1986; Budapest)
irodalomtudományi PhD hallgató
Tarjáni Imre (1945; Budapest) költő
Turbuly Lilla (1965; Budapest) költő, prózaíró, kritikus
Vécsei Rita Andrea (1968; Budapest) költő, prózaíró
Vörös István (1964; Budapest) költő, prózaíró, műfordító
Zoltán Dominika (1988; Budapest) irodalomtudományi PhD
hallgató
Zsebők Csaba (1974; Budapest) történész, költő

A lapszámot **Lukács Zoltán**, **Kocsis Judit** és
Pezzetta Umberto fotóival illusztráltuk.

Fischer György: Pierette

PANNON TÜKÖR KÖNYVEK, EGYÉB TAGI ÉS SZERZŐI KÖTETEK

PANNON TÜKÖR KÖNYVEK

1./ Utassy József Emlékkönyv

A 75 éve született, Kossuth- és József Attila-díjas költő emlékét őrző kötetet felesége, Horváth Erzsébet szerkesztette. Meg nem jelent és hozzá írott versek, novellák, baráti, pályatársi visszaemlékezések, esszék alkotják egy-egy fejezetét. „...hiába tűnt el bárkája a szemhatáron túl... szövegei élnek” – írta róla Szemes Péter Itt és otthon c. kötetében. (2013)

2./ Szoliva János: Idővonal

A nagykanizsai költő maga válogatta verseit nyújtja felénk, melyek megjelenését sajnos nem érthette már meg. Erős gondolatiságú, szentenciós szövegeiben mesterien merevítette ki a múlt pillanatokat. „A világot rejtek, testamentumian tömör passzusokban meglevőnek a felvidéki vízimolnár ősök, az eltávozott szülők, s a nemlét csöndjének mélysége magasságáig válik” – olvashatjuk fülszövegében. (2015)

3./ Szemes Péter: Itt és otthon. Válogatott kritikái írások 2008-2014

A szerző közel másfél évtizede szerkesztője a folyóiratnak, melyben számos emlékeztetés tanulmányt, kritikát is publikált. Az elmúlt években született írásaiból válogatott kötetében az egyetemes magyar irodalom néhány újabb, jelentős teljesítményének mélységeit bontja ki, közérthető, élvezetes stílusban. (2015)

4./ Tóth Imre: Exit

A zalaegerszegi költő már középiskolás korában jelentkezett egyéni hangvételű, sajátos világot építő verseivel, s ehhez a mai napig hú maradt. „Tóth Imre kötetében különböző közegbe kerül a szerző személyes élettörténete. A közeg sarokpontjait a gyászunkba jelöli ki. Ezek a pontok a transzcendencia végtelenségére tárják az írások terét és idejét” – írta Payer Imre a kötet előszavában. (2016)

5./ Lackner László: Vonzalmak és tisztítások

A zalaegerszegi szerző hatodik könyve, második novelláskötete egyfajta életmű-összegzés. „Nem véletlen az sem, hogy a cím távolról Goethe „rokonlelkűségeit” idézi, hiszen a Vonzalmak és tisztítások első két része, a másodikhoz csatolt kisregénnyel, a műfaji különbözőség ellenére a klasszikus elődök hasonlóan a férfi-nő kapcsolat labirintusában kalauzolja a szellemi vándort” – olvashatjuk az előszóban. (2010)

6./ F. Wolf Ágnes: Napfogyatkozás

A keszthelyi óvónő naplója jelentős egy szörnyű betegségből sikeresen kigyógyult, emberfeletti betegoldali küzdelmet makacsul felvállaló, élni akaró asszonyról, hogy hitet adjon azoknak, akiknél diagnosztizálják a halálos kórt, mert mindig van remény. „... meggyőz bennünket arról, hogy elsősorban mi magunk vagyunk felelősek az egészségünkért, egyszeri és megismételhetetlen életünkért” – írja a szerkesztő az ajánlásában. (2008)

7./ Szemes Péter: Rendületlenül

A lapszerkesztő tavalyelőtti köteté alapvetően két fejezetet foglal magában. A *Tíz esszé* a történelmi Zala irodalmi hagyományait vizsgálja, beleértve a kiadványozást (antológiák, irodalmi könyvsorozatok) is. A *Tíz kritika* egység a zalai-muravidéki szerzők legutóbb megjelent könyveit elemzi. (2014)

8./ Tóth Imre: A kert

A zalaegerszegi költő két verseskötet után novellákkal jelentkezett, melyek a lírai szövegekben megismert univerzumot járják be más nézőpontból. „A kert hét rövid szövege, noha az egyes novellák külön-külön világot építenek, vagy inkább mutatnak meg, a melyben száz szállal kapcsolódnak össze, így azokat egy műalkotás mozaikdarabjaiként is tekinthetjük.” – írja a szerkesztő az előszóban. (2015)

9./ Lángi Péter: Őszidőm leltára

A Keszthelyen élő nyugdíjas tanár második kötetében versek, verses levelek, képeslapok, aforizmák, haikuk és műfordítások zavarba ejtő sokszínűsége tárul elénk. „A kötet egyik legszebb verssorai születtek meg a „szíves krónikát” jegyző költő hangultváltásaiból, melyek tisztelgések a kórházi dolgozók előtt... Bebarangolván ezt a lelkiileg és valószínűsítően is tágas (költői) világot, megérezzük, mit jelent: „szeretetre kitarva” élni.” – fogalmazza meg az előszó. (2015)

10./ Lackner László: Kakukkfőka

A zalaegerszegi író a rendszerváltozáshoz egy sajátos, egyéni sorsot mélyen érintő történettel igyekezett emléket állítani. „Szívesen hívom föl a figyelmet az írás választott stílusára: a frappáns, rövid, lecsupaszított mondatok ügyesen pörgetik előre – esetenként hátra – a cselekményt, és nem nehéz megjósolni, hogy aki belefog a könyv olvasásába, hajszojni fogja magát, hogy megtudhassa végét” – írja a fülszövegben Fábian László szerkesztő. (1997)

SZERZŐINK ÉS A PANNON ÍRÓK TÁRSASÁGA TAGJAINAK KÖTETEI:

11./ Bubits Tünde: Hollókék

A zalaegerszegi tanárnő első könyve egy felnőtteknek szánt fantasy-mese. „Az író lírai betétekkel, szürreális képekkel átszőtt kisregénye a Kegyetlenség és a Jóság küzdelmét jeleníti meg, amelyben a féltékeny Szörny tombolása egy vonzó, egzotikus virágokkal ékes Ember-Kertet semmisít meg” – vezeti fel a történetet az előszó. A szerző így vall a könyv születéséről: „A történet általam írta meg önmagát, hogy vele újra megalkothassam önmagam”. (Vitrin Képzőművészeti Egyesület, 2015)

12./ Cséby Géza: Vasárnapi koncert – Niedzielny koncert

A keszthelyi író, költő tizenhatodik kötete személyes hangvételű verseit kínálja olvasásra, első fejezete párhuzamosan lengyel fordítással is. Ismert, hogy a szerzőnek anyai ágon lengyel felmenői vannak, és évtizedek óta munkálkodik a magyar-lengyel kapcsolatok erősítésén. A kötet záró részében a szülőváros, és a Balaton kedvelt települései szépségeit vázolja fel szeretettel, helyenként finom iróniával. (Magánkiadás, 2014)

13./ Lackner László: A skorpíó jegyében

A szerző 1956-os gyerekkori élményei alapján írta meg regényét, amely jugoszláv határ menti járási székhely (Lenti), társadalmi és családi közegében ábrázolja a forradalmi eseményeket, egy tizenhárom éves kamasz látásmódjával. Izgalmas, szellemes jelenetek váltogatják egymást, amit színesít az első szerelem lélekemelő élménye. A közismert budapesti események után érdekes belelátni abba, hogy falun miként bontakoztak ki a történelmi események. (IPV. 1989)

14./ Tóparti esszék, tanulmányok

A hévízi Csokonai Társaság az elmúlt évben ünnepelte alapításának 25. évfordulóját. Ez alkalommal egy kötetben tették közzé a korábbi évek legemlékezetesebb, legjobb előadásait. Ismert szerzőktől olvashatunk izgalmas esszéket például Csokonai valláshoz fűződő viszonyáról, Kazinczy és Festetics György kapcsolatáról, Deák Ferenc és Vörösmarty barátságáról, Weöres Sándorról, a muravidéki kétnyelvű oktatás tapasztalatairól. (Csokonai Irodalmi és Művészeti Társaság, 2014)

KÖNYVTÁRAKBÓL KÖLCSÖNÖZHETŐ KÖNYVEK

15./ Palackposta – Zalai-muravidéki írók, költők antológiája

A harminchárom zalai, vagy a megyéhez kötődő, illetve muravidéki szerző elmúlt években keletkezett alkotásaiból válogatott a szerkesztő Szemes Péter, aki a következő szavakkal ajánlotta a kötetet, az érdeklődők figyelmébe: „Minden közösség számára fontos, hogy időről időre számba vegye kulturális értékeit, teljesítményeit. S ne csak a múltbelieket, amelyek az összegzés idején már a felvállalt (esetleg megtagadott) hagyomány részét képezik...” (Pannon Tükör Könyvek, 2014)

16./ Csönddel cserepezve – Lenti szépirodalmi antológia

A Lenti szépirodalmi antológia tizenkét szerző munkáiból nyújt válogatást. „Lenti, városá nyilvánítása óta több kiadvány megjelenését is támogatta, ezek között azonban szépirodalmi antológia még nem volt. Zala megye Trianon-tépte dél-nyugati csücskében szerencsénkre szép számú, városunkhoz és környékéhez kötődő költő, író alkotott, és alkot ma is” – írja az előszóban a Horváth László polgármester. (Szerkesztette: Szemes Péter, kiadta Lenti Város és a Pannon Írók Társasága, 2014.)

17./ Rajnai Rotter Csaba: Napkeltétől napnyugtáig

A keszthelyi szerző első kötete, melybe azok a prózai munkák kerültek bele elsősorban, amelyek a vízparthoz, a horgászathoz és az emberekhez kötődnek. Elbeszélései másik része a mai hétköznapi eseményekből merített témát. Megtalálhatók bennük a gyermekkori, fiatal felnőttkori élmények alapján írt történetek, de a fantázia szülte elbeszélések is színesítik a kötet tartalmát. A kötetet grafikáit Solyom Sándor készítette. (2001)

18./ Rajnai Rotter Csaba: Múltbéli történetek

A Keszthelyen élő szerző második kötete, melyet hosszabb szünet után, már a nyugdíjas éve elején tárt a közönség elé. Elbeszélései első fele a Csongor történetek köré szövednek, melyek egy készülő regény előmunkálatai. A második részben a hétköznapi történetek, események inspirálta témákat dolgozza fel. Elbeszéléseiben bepillantást ad abba a világba is, amelyik a racionalitáson túl, egy álomvilág határán működik. (2012)

A *könyvek 1.500,-os áron utánvétellel megrendelhetők a Pannon Tükör szerkesztői* címén: 8900 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21, vagy e-mail címén: pannontukor@gmail.com.